

Львівський державний університет
внутрішніх справ

Теорія та практика
протидії злочинності
в умовах правового режиму
воєнного стану

*Збірник тез
Міжнародної
науково-практичної конференції*

8 листопада 2024 року

Львів

УДК 343.43
Т 33

Рекомендовано до розміщення в електронних сервісах
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 30 жовтня 2024 року № 4)

Упорядник
Р. М. Андрусишин,
кандидат юридичних наук, доцент

Теорія та практика протидії злочинності в умовах
Т 33 правового режиму воєнного стану: збірник тез Міжнародної
науково-практичної конференції (8 листопада 2024 року) /
упор. Р. М. Андрусишин. Львів : Львівський державний
університет внутрішніх справ, 2024. 280 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників
Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та
практика протидії злочинності в умовах правового режиму
воєнного стану», яка відбулася 8 листопада 2024 року
у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

The collection includes abstracts of the reports from
participants at the International Scientific and Practical Conference
«Theory and Practice of Combating Crime in the Context of the
Legal Regime of Martial Law», hosted on November 8, 2024 at Lviv
State University of Internal Affairs.

*Опубліковано в авторській редакції. Відповідальність
за достовірність фактів, статистичних даних, точність
викладеного матеріалу покладається на авторів.*

УДК 343.43

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2024

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА.....	9
Акімов М. О. ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ (ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ДО ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 11458 ВІД 02.08.2024).....	20
Бориславський Р. А., Шевців М. Б. СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ.....	24
Броневицька О. М. ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	27
Будік І. М. ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ УЧАСНИКІВ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ.....	32
Бурда С. Я. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК І СУЧАСНИЙ СТАН ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	35
Вишневська І. А. НОРМАТИВНА СКЛАДОВА ACQUIS ЕС У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	39
Вовчок Р. Ю. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОПУСКУ ДО ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ ОСІБ, ЯКИХ ЗАЛУЧАЮТЬ ДО КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	42
Вознюк А. А. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАБОРОН ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ АВТОРИТЕТІВ В УКРАЇНІ.....	46

Войцещук А. Д. ОСОБЛИВОСТІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ВІЙСЬКОВЕ МАЙНО В КК УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ.....	51
Гаращук В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЛАНУВАННЯ ЯК ФОРМИ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ.....	55
Гловнюк І. В. ПИТАННЯ ОДНОЧАСНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК ОРДИНАРНОГО ТА ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ: ДОКТРИНА ТА ПРАКТИКА.....	60
Дмитришин О. О. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДИТИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ – ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ.....	65
Дуфенюк О. М. РОЛЬ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	70
Ємець І. О. РОЛЬ АДВОКАТА-ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО У ДОКАЗУВАННІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	76
Жукова І. В. СКЛАДНОЩІ ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ НОРМАТИВНО- ПРАВОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СФЕРИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПРОПОРЦІЙНО ЄВРОПЕЙСЬКИМ РЕАЛІЯМ.....	81
Забуга Ю. Ю. СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО З ВИКОРИСТАННЯМ УРАЗЛИВОГО СТАНУ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ ЯК ПРОЯВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ З МЕТОЮ МЕДИЧНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ.....	84
Захарова О. В. ПРОТОКОЛ БЕРКЛІ У РОЗСЛІДУВАННІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВІДКРИТИХ ЦИФРОВИХ ДАНИХ.....	90

Здреник І. В., Савайда В. М.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ І МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ.....94

Льків Н. В.

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОГО МЕХАНІЗМУ
ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....98

Ісаєнко Є. Г.

БЕЗПОСЕРЕДНІ ДОДАТКОВІ ОБ'ЄКТИ ПЕРЕШКОДЖАННЯ
ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ.....104

Іскрюк О. С.

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 438 КК УКРАЇНИ
(ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ).....108

Калініченко З. Д.

ПРОВЕДЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО КОМПЛЕКСУ ЗАХОДІВ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....112

Кисіль М. К.

ФІНАНСУВАННЯ НАЙМАНСТВА
ЯК ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ.....116

Клименко С. В., Буряк Є. В.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ
ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ ВІД ПОВТОРНОГО ЗАМАХУ
НА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....120

Кобко Є. В.,

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ СПІЛЬНИХ ПРОЄКТІВ ІНТЕРПОЛУ
ТА ЄВРОПОЛУ У ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ
ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....124

Кобко Р. В.,

ПРО ОСНОВНІ ЗМІНИ ПОВНОВАЖЕНЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....128

Корінець І.

МОТИВ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ
ЯК ОЗНАКА, ЩО КВАЛІФІКУЄ ДІЯННЯ.....135

Кузнєцова В. Ю., Марков М. М. ВИЗНАЧЕННЯ ВІДМІННОСТІ ПОНЯТЬ «ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН» І «ВІЙСЬКОВИЙ ЗЛОЧИН».....	139
Кузьмич В. М., Ісланкін С. М. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	143
Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. ОБІГ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	146
Луцький Т., Літвінова Ю. КРИПТОВАЛЮТА ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ.....	152
Луцький Т. КРИМІНАЛЬНО-ПРОВАВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 336 КК УКРАЇНИ.....	157
Марін О. К. НОМІНАЛЬНА ТА РЕАЛЬНА КАРАНІСТЬ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	162
Мармура О. З. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	167
Михайліченко Т. О. МІЖНАРОДНІ ГУМАНІТАРНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЧИ БУДЕ СВІТЛО СЕРЕД РУїн ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВОПОРЯДКУ.....	172
Мішура М. В. ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУКЦІЇ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ.....	179
Мовчан А. В. ОКРЕМІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ У КІБЕРПРОСТОРІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ ІОСТА.....	183
Некоз А. П. ДО ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	188

Ніколаєнко Т. Б., Гордієнко М. В.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ
ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ.....193

Ніцевич О. В.,

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ
ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....197

Новікова К. А.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ВИГОТОВЛЕННЯ, ПОШИРЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ,
НАЦИСТСЬКОЇ СИМВОЛІКИ ТА ПРОПАГАНДУ
КОМУНІСТИЧНОГО ТА НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО
(НАЦИСТСЬКОГО) ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ
(СТ. 4361 КК УКРАЇНИ).....202

Орел С. М.

ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ:
РИЗИК ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ (ПОГЛЯД З ЄВРОПИ).....207

Політова А. С.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ,
ПОВ'ЯЗАНІ З ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИМ НАСИЛЬСТВОМ.....212

Проць І. М., Росяк С. Т.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НЕЗАКОННИЙ ПЕРЕТИН КОРДОНУ
В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....219

Сагайдак Ю. В.

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ:
ЗЛОЧИН ЧИ ВИМУШЕНЕ ДІЯННЯ?.....223

Сорока О. А.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ,
БОЙОВИХ ПРИПАСІВ АБО ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН.....232

Струж П. В.

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОТИДІЮ
РОЗСЛІДУВАННЮ З БОКУ ОСОБИ,
ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНЕ СТ. 286 КК УКРАЇНИ.....237

Тарасюк А. В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСЛІДНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	243
Терлецький Є. В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	248
Тюленев С. А. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ З ДЕРЖАВНИМИ РЕЄСТРАТОРАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РЕЙДЕРСТВОМ.....	255
Царук Ю. Ю. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОГНОЗУВАННЯ, ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПРОТИДІЄЮ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	259
Цимбал Є. А., Капітонова Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	262
Чернов В. І. ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	267
Шуманевська К. А., Марков М. М. СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	272
Dr. Gediminas Buciuнас TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS. STATISTICS. DOES IT REFLECT THE REAL SITUATION?.....	276

**Шановні колеги,
вітчизняні й зарубіжні партнери,
науковці та всі, хто віддані справі
«СЛУЖИТИ І ЗАХИЩАТИ»!**

Щороку восени Львівський державний університет внутрішніх справ скликає своїх друзів та однодумців для обговорення важливих проблем, які не дають українському суспільству бути спокійним і стабільним, а водночас для пошуку шляхів і способів вирішення цих проблем, подолання протиправності та встановлення в нашій державі правопорядку і законності.

Виявляється, осіння пора вибрана не випадково: саме в цей час, у листопаді 85 років тому у Львові була заснована перша в західному регіоні України професійна школа підготовки і гарту правоохоронців; від неї ведеться історія становлення теперішнього Львівського державного університету внутрішніх справ.

Цей освітній заклад пройшов складний шлях, пережив багато змін, розвивався та розширювався, адаптуючись до потреб суспільства і новітніх вимог правоохоронної сфери. Впродовж 85 років він не тільки зберігав традиції, але й впроваджував новітні підходи до навчання, відповідаючи на виклики часу. Університет може пишатися своєю історією, кваліфікованим науково-педагогічним складом, а також випускниками, які сьогодні боронять країну на фронті від навали рашистської орди, одними із перших приїжджають на допомогу громадам і громадянам, забезпечують безпеку та правопорядок на деокупованих територіях.

У цей непростий час, коли Україна захищає свою незалежність і безпеку, питання правопорядку, запобігання злочинам та забезпечення безпеки громадян набувають особливого значення. Сьогодні відданість своїй справі та бажання перемогти ворога об'єднує всі сили та органи безпеки і оборони

навколо спільної мети – знищення ворога та побудови безпечного майбутнього. Велика роль у цьому процесі належить закладам вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які сьогодні займаються професійною та патріотичною підготовкою молодих фахівців.

Тож щорічна науково-практична конференція у стінах Львівського державного університету внутрішніх справ – це ще одна нагода сформувати коло професіоналів для обговорення й окреслення шляхів вирішення одвічної проблеми протидії злочинності.

З огляду на здобутки університету, відзначаючи його багаторічну історію, відданість і високий професіоналізм колективу, а також вагомий внесок у розвиток відомчої освіти та науки, бажаю цьому закладу і надалі залишатися осередком інтелектуальної сили, патріотичного виховання та новаторства. Бажаю Вам процвітання, нових звершень, творчого піднесення та невичерпної енергії!

А конференції бажаю плідної роботи, цікавих дискусій та напрацювання корисних знань у нашій спільній боротьбі за мир, справедливість і безпеку.

Слава Україні!

**Інна ЯЩУК,
Державний секретар
Міністерства внутрішніх справ України,
доктор педагогічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України**

Високоповажні учасники!

Вітаю вас із відкриттям чергової міжнародної науково-практичної конференції. У цьому році наш університет відзначає 85 років із дня створення. За цей час пройдено складний шлях неодноразової трансформації нашого навчального закладу, в результаті кожної з яких він тільки збільшував свій кадровий, навчально-методичний, науковий та матеріально-технічний потенціал, і сьогодні Львівський державний університет внутрішніх справ є одним із провідних закладів вищої освіти не тільки Міністерства внутрішніх справ України, а й займає лідерські позиції серед закладів вищої освіти на західних теренах України.

Війна, активна фаза якої триває вже третій рік, сформувала комплекс проблем нормативно-правового, організаційного та кадрового забезпечення правоохоронної діяльності, розв'язання яких неможливо без наукових розвідок. На сьогоднішньому заході планується обговорити, як ці питання вирішуються в Україні, які підходи застосовуються в інших країнах, що мають досвід правоохоронної діяльності в екстремальних умовах.

В Україні в умовах війни приймаються нормативно-правові акти, які регулюють діяльність правоохоронних органів, адаптуючи їх до потреб забезпечення протидії злочинності. Так, важливим елементом є впровадження законодавчих змін, які сприяють: залученню військовослужбовців до підтримання громадського порядку, розширенню повноважень правоохоронних органів для оперативного реагування на загрози безпеці, посиленню кримінальної відповідальності за військові злочини, мародерство, зловживання в умовах воєнного стану. Закони мають бути узгоджені з міжнародними правовими нормами, такими як Женевські конвенції, для дотримання прав людини навіть у період війни.

Ефективна діяльність правоохоронних органів в умовах війни вимагає реорганізації та адаптації підрозділів сил безпеки і оборони. Наприклад:

- створення спеціальних підрозділів, які розкриватимуть військові злочини та порушення міжнародного гуманітарного права;

- організація мобільних груп для швидкого реагування на порушення на територіях, наближених до зони бойових дій;
- налагодження співпраці між силовими структурами, військовими та цивільними органами управління для забезпечення єдиного управління та координації.

Зарубіжний досвід демонструє важливість використання єдиної платформи для обміну інформацією між різними структурами, що підвищує ефективність оперативного реагування.

Під час війни важливими є підготовка та адаптація персоналу до роботи в стресових умовах. Це охоплює:

- розробку спеціальних навчальних програм для правоохоронців, орієнтованих на роботу в кризових умовах;
- використання сучасних технологій для моніторингу ситуації та обміну інформацією;
- підвищення кваліфікації правоохоронців у питаннях гуманітарного права, протидії дезінформації та військовій агресії;
- психологічну підтримку та реабілітацію співробітників, які перебувають у зоні бойових дій.

Не тільки досвід таких країн, як Ізраїль і США, а й наша практика доводять, що регулярні тренінги та підготовка до роботи в екстремальних умовах підвищують стійкість кадрів і їхню здатність адаптуватися до змінних умов.

І ще один важливий для розгляду блок проблем – взаємодія силових структур у сфері протидії злочинності в умовах воєнного стану. Чинне законодавство не завжди адаптоване до умов воєнного стану, що спричиняє труднощі в оперативному обміні інформацією між відомствами, узгодженні розслідувань і слідчих дій. У зв'язку з ризиками розголошення інформації про військові операції та відомостей, які становлять державну таємницю, обмін даними між різними структурами іноді затримується або обмежується. Відтак може ускладнюватися вчасне виявлення злочинів, пов'язаних із тероризмом, диверсіями чи саботажем, а також ефективне реагування на правопорушення, які загрожують національній безпеці.

Для дієвого функціонування правоохоронних органів в умовах війни важливими є як нормативно-правові зміни, так і організаційне та кадрове забезпечення, яке відповідає викликам сьогодення. Переконалися, що сьогодні поєднуються

український та міжнародний досвід, сформулюються рекомендації, значущі для вдосконалення практики протидії злочинності в умовах воєнного стану.

Від імені колективу Львівського державного університету внутрішніх справ та учасників заходу висловлюю вдячність силам безпеки і оборони України за відданість українському народові. Вовіки слава тим, хто захищає Україну! Слава Україні!

*Дмитро ШВЕЦЬ,
ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
полковник поліції*

**Вельмишановний
пане ректоре!
Високоповажні учасники
наукової конференції!**

Сьогоднішню нашу зустріч зініціював Львівський державний університет внутрішніх справ, прагнучи залучити колег та однодумців для проблем протидії злочинності в сучасних умовах. Надзвичайно приємно, що цій традиції – активній боротьбі з порушенням прав свобод людини – вони вірні вже 85 років.

І хоча учасники конференції знаходяться в різних локаціях України та Європи, але обговорюватимемо глобальну проблему, від якої потерпає весь сучасний світ. Це найвищий прояв організованої злочинності – віроломне повномасштабне вторгнення на територію суверенної держави, відкритий військовий напад росії на Україну, це ВІЙНА!

Нині Україна особливо потребує залучення міжнародних інструментів для подолання воєнних загроз і відновлення гуманітарної справедливості. Нам вкрай необхідні новітні знання у сфері криміналістики, судової медицини та психіатрії, генетики та інших спеціальних прикладних галузей науки. А ще більше нам потрібна бойова техніка та вміння ефективно її застосовувати. Але у нас є невичерпна любов до рідної землі та непереборне бажання подолати ворога. Тому ми надзвичайно вдячні нашим закордонним колегам, які зрозуміли загрозливі масштаби рашизму і стали з нами пліч-о-пліч.

Бажаю всім учасникам конференції плідної роботи, конструктивного діалогу й успішного пошуку відповідей на проблемні питання щодо злочину, який не тільки вивів Україну в негативний епіцентр політичної арени світу, а й руйнує наш генофонд, економічно послаблює нашу державу, а отже, нищить українців як етнос, народ і націю.

Пам'ятаймо, що тільки спільними зусиллями можна виробити єдину державну та міжнародну політику для протидії новітній загрозі виникнення Третьої світової війни.

Зараз для нас зберегти Україну незалежною державою – понад усе!

З Україною в серці – до перемоги! Слава Україні!

***Максим КОЗИЦЬКИЙ,
голова Львівської обласної
військової (державної) адміністрації***

Пане ректоре!
Вельмишановні учасники наукової конференції –
гості й колеги цього шанованого у Львові
й далеко за його межами університету!

Вітаю вас із відкриттям міжнародного науково-практичного форуму. Цьогорічна зустріч теоретиків і практиків у сфері протидії злочинності проходить під егідою 85-ї річниці створення на теренах Львівщини першої професійної школи правоохоронців, яка стала фундаментом такої надбудови як Львівський державний університет внутрішніх справ.

На жаль, ми живемо у надзвичайно складний для всієї України період – час повномасштабної війни з росією, і всі наші зусилля спрямовані на подолання цього зла. Але водночас кожен займається тією справою, яку доручено державою.

Незважаючи на виснажливий збройний конфлікт, Україна продовжує боротись і утверджуватись у всіх сферах суспільного, політичного та міжнародного життя. Все суспільство перелаштувалося відповідно до правового режиму воєнного стану. В цих умовах забезпечується освітній процес, корегуються наукові дослідження, ставляться актуальні вимоги до діяльності органів та підрозділів державних установ, а особливо тих, які безпосередньо забезпечують протидію суспільно негативному явищу – злочинності.

Проблематика, яку запропонували наші колеги-науковці для обговорення, більше ніж актуальна. Проблеми воєнних злочинів сколихнули світову спільноту, яка виявилася не готовою протистояти цьому ні законодавчими актами, ні оборонними силами та засобами.

Злочинність в Україні після 24 лютого 2022-го у контексті воєнних викликів і загроз набула особливо жорстоких насильницьких форм. І тут ідеться аж ніяк не про внутрішньодержавну класифікацію видів протиправних дій чи бездіяльності, а про відвертий геноцид українського народу. Усі ми (не тільки військові, рятувальники, поліцейські, а й звичайні жителі звичайних українських міст і сіл) стаємо свідками цілеспрямованого нищення об'єктів інфраструктури, житлових масивів,

історичних і сакральних пам'яток, а головне – людей, найвищої цінності та єдиного джерела збереження людства.

Переконаний, що сьогоднішня зустріч стане вагомим внеском у вирішення однієї із гострих для всіх держав проблеми – протидії злочинності в сучасному світі. Учасникам засідання бажаю цікавих дискусій та продуктивного наукового пошуку, нашій державі – Перемоги, Університету – розвитку та процвітання, а вашим сім'ям – благополуччя та мирного неба над головою!

Юрій ХОЛОД,
в. о. голови Львівської обласної ради

Вельмишановні учасники конференції!

Від імені керівництва Головного управління Національної поліції у Львівській області дозвольте привітати вас на високоповажному науково-практичному заході у Львівському державному університеті внутрішніх справ, який у ці дні відзначає 85 років з часу заснування як закладу професійної підготовки поліцейських і вже вкотре стає осередком фахової дискусії з актуальних питань протидії злочинності в Україні та світі.

Університет завжди йшов у ногу з історичними реаліями, які вирували у Львові. Сьогодні – це знаний освітній заклад не тільки в Україні, а й за кордоном, і сьогоднішня конференція це підтверджує, бо зібрала для професійних дебатів українських і зарубіжних правозахисників та правоохоронців.

На жаль, всі ми опинилися у страшній реальності воєнних подій, і університет продовжує жити життям свого суспільства, забезпечуючи підготовку кадрів для поліції з урахуванням специфіки їх службових обов'язків в умовах правового режиму воєнного стану.

У таких умовах Національна поліція ставить своїм підрозділам чіткі завдання щодо протидії злочинності на всій території України, включаючи деокуповані території, а також шукає дієві механізми та стратегії забезпечення дотримання законності на територіях, котрі є тимчасово окупованими. Це потребує розроблення особливих підходів у роботі представників правоохоронних служб і відомств з місцевим населенням, мінімізацію впливу наслідків бойових дій, фіксування та розслідування воєнних злочинів, забезпечення публічної безпеки та правопорядку. Виконання таких завдань потребують концептуальних підходів до їх ефективного виконання, оскільки вони є новими для підрозділів Національної поліції.

Безумовно, без підтримки і врахування досвіду міжнародної спільноти було би практично неможливим досягнення успіху при виконанні таких актуальних планів та завдань.

Саме тому ця міжнародна конференція об'єднує високопрофесійних науковців і практиків, які в процесі фахових дискусій можуть розробити дієві пропозиції для законотворчості

та вдосконалення правозастосовної діяльності у секторі протидії злочинності.

Хочу запевнити учасників наукового заходу, що кожен поліцейський, який стоїть на сторожі правопорядку, несе службу на деокупованих територіях, виконує завдання з евакуації населення із зони бойових дій чи бере участь у звільненні українських територій від загарбників, – усі ми чекаємо ефективного правового інструментарію для застосування на практиці.

Тому висловлюю щире віру, що за результатами нашої спільної роботи ми зможемо протистояти злочинності на сучасному надзвичайно скрутному етапі життєдіяльності України.

Бажаю всім плідної роботи з вірою у нашу Перемогу!
Слава Україні!

***Олександр ШЛЯХОВСЬКИЙ,
начальник Головного управління
Національної поліції у Львівській області,
доктор філософії з права,
генерал поліції третього рангу***

М. О. Акімов,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

**ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ
(ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ДО ЗАКОНОПРОЄКТУ
РЕЄСТР. № 11458 ВІД 02.08.2024)**

Майже тисячу днів триває збройна агресія проти України. За цей час в діяльності вітчизняних правоохоронних органів актуалізувались численні проблеми, чільне місце серед яких посідає недосконалість законодавства про кримінальну відповідальність у частині регламентації воєнних злочинів. Природно, що стаття 438 Кримінального кодексу (далі – КК) України [1] – краще, ніж нічого, однак усунення її недоліків та прогалини повинно відбуватись максимально оперативно і водночас виважено. Поки Закон України № 2689-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» [2], що був прийнятий 20.05.2021, не підписаний Президентом України та не набув чинності у встановленому порядку, поки законопроект № 7290 від 15.04.2022 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» [3] перебуває на розгляді у профільному комітеті Верховної Ради України, єдиною реальною можливістю удосконалити кримінальну відповідальність за воєнні злочини залишається внесення змін до статті 438 КК України. На превеликий жаль, значна частина законодавчих ініціатив із даного питання являє собою прагнення нашвидкуруч внести такі зміни і доповнення, що не тільки не покращать правове регулювання кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни, а навпаки, лише ускладнять його або утворять штучні конкуренцію кримінально-правових норм.

Розглянемо законопроект реєстр. № 11458 від 31.01.2023 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення

щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини» [4], далі – законопроект 11458. У пояснювальній записці до нього наголошується на актуальності посилення захисту об'єктів культурної спадщини шляхом вдосконалення положень законодавства про кримінальну та адміністративну відповідальність та окремо вказується, що законопроект 11458 передбачає запровадження кримінальної відповідальності за воєнні злочини проти культурної спадщини.

На перший погляд відповідна пропозиція уявляється більш ніж актуальною. Лише за наявною (і неповною) офіційною інформацією, станом на 25 липня 2024 року внаслідок бойових дій постраждали 2024 установи (заклади) культури, з яких 334 знищені; шкоду спричинено 720 бібліотекам, 157 профільним закладам освіти, 117 музеям та галереям, 37 театрам, кінотеатрам та філармоніям, 16 паркам, зоопаркам та заповідникам, 3 циркам [5]. Чому ж в такому випадку суб'єкт права на законодавчу ініціативу постулює «запровадження» кримінально-правової охорони культурних цінностей від воєнних злочинів і не згадує про чинну статтю 438 КК України, що криміналізує «розграбування національних цінностей на окупованій території», «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій»? Зрозуміло, що в разі прийняття законопроекту 11458 у запропонованій редакції виникне штучна конкуренція кримінально-правових норм (статті 438 та 438-1), яку правозастосовчі органи будуть змушені – за загальновідомим правилом вирішення такої конкуренції – вирішувати на користь спеціальної норми (запропонованої новели). Остання, між іншим, ще й передбачає менш суворе покарання, тобто є «привабливішою» для підозрюваних, обвинувачених і підсудних.

Далі, диспозиція простого складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 438-1 КК України (в редакції законопроекту 11458), будучи сконструйованою як бланкетна («Порушення передбачених міжнародним правом вимог щодо збереження культурних цінностей під час збройних конфліктів...»), із незрозумілих причин конкретизує декілька

видів посягань на культурну спадщину – «заборона здійснення нападу на такі цінності, їх використання для підтримання бойових дій, їх знищення або привласнення в значних розмірах». При цьому розробник законопроекту 11458 використовує слово «зокрема», що зустрічається у Особливій частині КК України лише чотири рази і у зверненні до якого в цій статті жодної необхідності не має. Дійсно, якщо кримінально караним визнається будь-яке порушення відповідних вимог міжнародного права стосовно визначених предметів і у вказаний час, навіщо окремо перераховувати окремі прояви таких порушень?

Утім, на цьому помилки в юридичній техніці та недотримання усталених правил нормопроєктування у сфері законодавства про кримінальну відповідальність не закінчується. Суб'єкт права на законодавчу ініціативу чомусь формулює в якості «порушення передбачених міжнародним правом вимог щодо збереження культурних цінностей під час збройних конфліктів» таку собі «заборону здійснення нападу на такі цінності» (хоча більш логічно було б визнати порушенням сам напад). Так само не можна пояснити і відсутність вказівки на конкретні межі (або вартісний еквівалент) «значного розміру» при визначенні «знищення або привласнення». На додачу до цього без жодних пояснень розмір кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк викладений не словами, а цифрами.

Нарешті, кваліфікований склад статті 438-1 КК України (в редакції законопроекту 11458) передбачає, як і простий склад, «знищення культурних цінностей», що унеможлиблює їх розмежування. Після цього годі і казати про неможливість застосування кваліфікуючої ознаки «смерть людей» у випадку заподіяння смерті лише одній особі.

Підсумовуючи викладене, можна дійти лише одного висновку: законопроект 11458 у запропонованому вигляді приймати не можна. У зв'язку із цим залишається тільки сподіватись, що суб'єкт права на законодавчу ініціативу дослухається до аргументації фахівців і здоровий глузд візьме гору над необґрунтованим прагненням якнайшвидше доповнити чинне законодавство.

Джерела

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : Закон України № 2689-IX, прийнятий Верховною Радою України 20.05.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 03.10.2024).

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України : законопроект від 15.04.2022 № 7290. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449> (дата звернення: 03.10.2024).

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини : законопроект реєстр. № 11458 від 02.08.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44668> (дата звернення: 03.10.2024).

5. 2,024 cultural infrastructure objects have been damaged or destroyed due to russian aggression. URL: <https://mcsc.gov.ua/en/news/2024-cultural-infrastructure-objects-have-been-damaged-or-destroyed-due-to-russian-aggression> (дата звернення: 03.10.2024).

Р. А. Бориславський,
викладач кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
доктор філософії
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

М. Б. Шевців,
старший інспектор СРПП ВП № 3 Каховського РВП,
кандидат юридичних наук, доцент
(ГУНП в Херсонській області)

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

У статті 124 Конституції України встановлено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних [1].

Також у статті 31 КПК України зазначено, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд [2].

Разом з цим, після чотирьох річної перерви законодавець повернувся до розгляду законопроекту про суд присяжних, який було зареєстровано ще у 2020 році [3].

Даним проектом Закону пропонується передбачити в окремому законі «Про суд присяжних», що суд присяжних – це форма безпосередньої реалізації природного, закріпленого в Конституції України права народу на здійснення правосуддя. Він буде здійснювати судочинство в суді першої інстанції у кримінальних справах.

Даним законопроектом фактично змінюється концепція суду присяжних, який передбачений КПК України, а саме 2 судді та 3 присяжні, з'являється новий термін – Лава присяжних, а також новий вид судового рішення – вердикт.

Відповідно до цього законопроекту встановлюється, що суд присяжних складається з одного професійного судді і Лави присяжних. Професійний суддя суду присяжних є процесуальним головуючим у судовому засіданні та не бере участі в прийнятті рішення Лавою присяжних по суті обвинувачення.

Лаву суду присяжних складають 8 присяжних. Склад Лави формується на основі випадкового автоматизованого відбору кандидатів у присяжні із числа громадян України, які постійно проживають у відповідному суддівському окрузі.

Лава присяжних, за наслідками судового розгляду обвинувачення особи постановляє рішення по суті обвинувачення (вердикт).

При цьому здійснення правосуддя громадянином України, якого обрано як присяжного, є не лише правом, а й конституційним та громадянським обов'язком.

Даним законопроектом також передбачено: вимоги до присяжного, права та обов'язки присяжного, порядок відбору присяжних у суді, порядок голосування та прийняття ними рішення, перелік підстав з яких вирок суду присяжних може бути оскаржений в апеляційному порядку.

Вартує уваги питання, щодо прийняття рішення судом присяжних.

Після останнього слова обвинуваченого головуючий суддя формулює запитання, на які присяжні повинні відповісти, зачитує їх і ставить на обговорення сторін кримінального провадження.

Головуючий суддя перед формуванням опитувального листа з'ясовує у сторін кримінального провадження наявність у них пропозицій щодо формування питань опитувального листа. Пропозиції повинні бути подані сторонами кримінального провадження письмово.

Опитувальний лист передається старшині присяжних для оголошення та обговорення в нарадчій кімнаті.

Після наради присяжних і голосування приймається вердикт, який є рішенням Лави присяжних з питань, сформульованих в опитувальному листі.

Головуючий суддя, ознайомившись з опитувальним листом, повертає його старшині присяжних для оголошення.

І завершальною стадією прийняття рішення, залежно від прийнятого вердикту, залишається для головуючого судді лише 2 варіанти: 1) постановляє виправдувальний вирок – якщо Лава присяжних ухвалила вердикт, яким визнала обвинуваченого невинуватим у вчиненні інкримінованого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України; 2) постановляє обвинувальний вирок – якщо Лава присяжних ухвалила вердикт, яким визнала обвинуваченого винуватим у вчиненні хоч би одного із інкримінованих діянь, передбачених Кримінальним кодексом України.

Даний законопроект не має згадки про окрему думку судді, як це передбачено чинним КПК України, що може викликати правові питання в майбутньому.

Окрім даного законопроекту, Кабінету Міністрів України також доручено у 6-місячний строк розробити та внести законопроект про здійснення правосуддя за участі присяжних у цивільному процесі.

Враховуючи вище викладене можна зробити висновок, що з участю присяжних у судочинстві й досягненням у такий спосіб правосуддя – тобто кінцевого законного й одночасно справедливого результату в судовому розгляді справи, значна частина громадян України пов'язує свої сподівання на правдиве вирішення своєї долі народними представниками (тобто на судовий захист у такий спосіб), а не суддями як носіями державної влади. Важко зараз сказати про помилковість такої уяви щодо діяльності професійних суддів, яка ґрунтується на недовірі до державних інститутів влади взагалі. Відповідь на таке питання знаходиться вже не в юридичній, а ментально-психологічній площині. Однак вказане сподівання в народі має вагоме місце, що й обумовлює законотворчу роботу.

Джерела

1. Конституція України : офіц. текст від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : офіц. текст від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Про суд присяжних : Проект Закону України від 14.07.2020 р. № 3843. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69465

О. М. Броневицька,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Агресія рф проти України стала поштовхом до численних законодавчих змін щодо правового регулювання здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Ці зміни торкнулися як порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану в цілому, забезпечення основоположних прав осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності під час дії особливого правового режиму, так і правової регламентації співробітництва з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС) з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили воєнні злочини [3].

Щодо статистичних даних, які свідчать про актуальність обраної тематики, варто зазначити, що станом на жовтень 2024 р. в Україні зареєстрували понад 141 000 випадків воєнних злочинів, вчинених росіянами з початку повномасштабного вторгнення.

Пропонуємо приділити окрему увагу передісторії прийняття рішення про співробітництво з МКС. Так, до ст. 124 Конституції України у 2016 р. було внесено зміни і в ч. 6 визначено, що «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду». Водночас це положення набрало чинності з 30.06.2019 р. [2].

У 2014 і 2015 рр. Верховна Рада України скористалася можливістю для держави, яка не є учасницею Римського статуту, визнати юрисдикцію Суду відповідно до пункту 3 статті 12 Римського статуту і схвалила дві заяви до МКС про визнання його юрисдикції щодо конкретних ситуацій:

1. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції

Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25 лютого 2014 року №790-VII;

2. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» від 04 лютого 2015 р. №145-VII.

Після повномасштабного вторгнення рф в Україну Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) був доповнений Розділом IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» Законом від 03.05.2022 р. [4].

При цьому, в цьому Розділі IX-2 КПК була примітка, що умовою нашого співробітництва з МКС є поширення його юрисдикції на осіб (громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства), які на момент вчинення злочину, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, були підпорядковані та/або діяли, з метою здійснення збройної агресії проти України, та/або на підставі рішень (наказів, розпоряджень тощо) посадових осіб, військового командування, або органів державної влади російської федерації або іншої країни, що здійснювала агресію, або сприяла її здійсненню проти України. Водночас це положення не є релевантним ідеї юрисдикції МКС та вимогам Римського Статуту (далі – РС). Україна своїми заявами визнала юрисдикцію МКС, і РС у таких, як і інших, випадках не передбачає можливості державі обирати, хто може бути притягнений до відповідальності за міжнародні злочини, а хто ні [5]. Згодом цю примітку було виключено із КПК на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 09.10.2024 р. [6].

І, врешті, Україна таки ратифікувала РС МКС [7], який набув чинності 24.10.2024 р.

За КПК України передбачені такі форми співробітництва з МКС:

- правова допомога (у вузькому розумінні), при чому як за проханням МКС так і за проханням України;
- тимчасовий арешт, арешт і передача особи;
- виконання процесуальних дій прокурором МКС;
- передання кримінального провадження в рамках співробітництва з МКС;
- сприяння виконанню Міжнародним кримінальним судом функцій, зокрема проведенню засідань, на території України;
- виконання прохань Міжнародного кримінального суду щодо розслідування злочинів проти відправлення правосуддя, що здійснюється МКС;
- виконання рішень МКС;
- інші форми (ч. 1 ст. 617 КПК України містить норму «також інші прохання, які можуть направлятися відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду», проте, як указано вище, РС не містить вичерпного переліку, відсилаючи якраз до національного законодавства) [5].

28 лютого 2022 року прокурор МКС оголосив, що шукатиме дозволу на відкриття розслідування ситуації в Україні на основі попередніх висновків Офісу Прокурора, які впливають із його попереднього вивчення, і охоплюють будь-які нові ймовірні злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

1 березня 2022 року Офіс отримав звернення від держави-учасниці – Литовської Республіки. 2 березня 2022 року наступна скоординована група держав-учасниць подала спільне звернення про розслідування злочинів, вчинених проти України.

З метою ефективної співпраці 14 вересня 2023 р. МКС відкрив у Києві польовий офіс, який є найбільшим представництвом МКС за межами Гааги [8]. Робота офісу допоможе посилити взаємодію між Україною та МКС та підвищить ефективність та оперативність реагування на злочини, які росія продовжує щодня вчиняти проти України та українців [9].

Треба також згадати про питання «прийнятності справи» за Римським статутом вирішується на основі принципу компліментарності, який виводиться зі змісту п. 10 преамбули,

ст. 1 та 17 Римського статуту та передбачає, що МКС «доповнює національні органи кримінальної юстиції». Відповідно, для визнання тієї чи іншої справи прийнятною (тобто такою, що може бути розглянута Судом), МКС на підставі ст. 17 свого Статуту повинен визначити, що держава, яка має юрисдикцію стосовно відповідної справи, не здатна або не бажає проводити розслідування або ініціювати кримінальне переслідування належним чином у рамках розгляду справ про скоєння індивідами міжнародних злочинів. Відповідно, Римський статут визнає та закріплює за державами первинне право на розгляд таких справ та первинну відповідальність за безпосереднє проведення такого розгляду [1].

17 березня 2023 року Палата попереднього провадження II МКС видала ордери на арешт двох осіб у контексті ситуації в Україні: володимира путіна, президента російської федерації, і марії львової-белової, уповноваженого з прав дитини офісу президента російської федерації за підозрою у вчиненні воєнного злочину – незаконної депортації населення (дітей) і незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих територій України до російської федерації, на шкоду українським дітям.

5 березня 2024 року Палата попереднього провадження II МКС видала ще два ордери на арешт двох осіб у контексті ситуації в Україні: сергіяк кобилаша, генерал-лейтенанта Збройних сил Росії, який у відповідний час був командувачем Дальньої авіації Повітряно-космічних сил та соколова віктора, адмірала ВМФ росії, який у відповідний час був командувачем Чорноморським флотом за підозрою у вчиненні воєнного злочину – нападу на цивільні об'єкти, заподіяння надмірної випадкової шкоди цивільному населенню або шкоди цивільним об'єктам та злочину проти людяності у вигляді нелюдських дій.

Крім того, 24 червня 2024 року Палата попереднього провадження II видала ордери на арешт ще двох осіб, сергія шойгу та валерія герасимова, за підозрою у вчиненні міжнародних злочинів в період з 10 жовтня 2022 року щонайменше до 9 березня 2023 року.

Офіс прокурора МКС також створив спеціальний портал, через який будь-яка особа, яка може мати інформацію, що стосується ситуації в Україні, може зв'язатися зі слідчими МКС.

Джерела

1. Дроздов О. М., Дроздова О. В., Карпенко М. О., Зуєв В. В. Співробітництво із Міжнародним кримінальним судом: організаційні, юрисдикційні та кримінальні процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 484–492. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/110.pdf
2. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Корущ У. З. Розслідування Міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів росії в Україні. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/28.pdf
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8173/1/%2b%2b%2bMiznarKryminPravo-MAKET-2.pdf>
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 09.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n82>
7. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>
8. Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні : Постанова КМУ від 23.03.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/980_001-23?lang=uk#Text
9. У Києві запрацював польовий офіс Міжнародного кримінального суду. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/09/14/u-kyievi-zapracuyuvav-poloviy-ofis-mizhnarodnogo-kryminalnogo-sudu/>

І. М. Будік,
аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
(Національна академія внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ ДІЙ УЧАСНИКІВ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Сучасні злочинні організації, що спеціалізуються на злочинах у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, мають високий рівень мобільності та конспірації, корупційні зв'язки у судових і правоохоронних органах, транснаціональний характер, використовують новітні технології виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Це суттєво ускладнює виявлення та документування такої категорії кримінально протиправних діянь, а також запобігання їм.

За результатами інтерв'ювання слідчих, що розслідують злочини учасників злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів можна визначити проблеми, які виникають під час кваліфікації досліджуваних деліктів.

Йдеться, наприклад про складнощі доведення кримінально-правових ознак злочинної організації, визначених ч. 4 ст. 28 КК України. Перед органами досудового розслідування постає питання процесуального підтвердження сукупністю доказів не тільки факту вчинення ряду тяжких та особливо тяжких злочинів учасниками вказаних організацій, а й інших кримінально-правових ознак такого об'єднання, зокрема стійкості та ієрархічності. Більшість учасників злочинної організації підтримують особисті контакти під час готування чи безпосереднього вчинення злочинів. Водночас певна частина цих суб'єктів може не усвідомлювати масштабів усієї структури злочинної організації, зокрема знати усіх організаторів цього об'єднання. Це не лише ускладнює доведення суб'єктивної сторони злочину, але й унеможлиблює викриття

всього об'єднання при затриманні окремих його учасників. Під час досудового розслідування у зазначеній категорії кримінальних проваджень в межах суб'єктивної сторони потрібно довести обізнаність кожного учасника про кримінально-правові ознаки злочинної організації, зокрема структуру, мету. Водночас це дуже складно в умовах використання «телеграм-каналів», коли кожен із учасників такого об'єднання здебільшого не знайомий з іншими співучасниками.

Проблеми кваліфікації виникають у випадках збору недостатньої доказової бази відносно окремих учасників злочинного об'єднання (наприклад, може бути не зрозуміло яку саме роль вони виконували у вчиненні конкретного злочину).

Має місце порушення вимог законодавчої техніки під час конструювання ст. 311 КК України та інші недоліки конструкції кримінально-правової заборони, що ускладнюють доказування цього кримінального правопорушення. У випадку вчинення цього злочину у складі організованого злочинного об'єднання вчинене кваліфікується за ч. 3 ст. 311 КК України. Водночас варто звернути увагу на складну структуру суб'єктивної сторони цього делікту. У ч. 2 цієї статті метою незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів є їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин. У ч. 3 цієї статті окрім згаданої мети доказуванню підлягає також мета збуту прекурсорів.

Як слушно зауважує А. А. Музика, серед кваліфікуючих ознак цього злочину слід виділити вчинення незаконних дій з прекурсорами з метою збуту, яка також належить до обов'язкових ознак його суб'єктивної сторони (ч. 2 ст. 311 КК України). Але зазначена мета не існує самотійно, а є доповненням мети основного складу злочину (ч. 1 ст. 311 КК України), яку умовно можна назвати головною, – без неї взагалі не буде аналізованого складу злочину [1]. Інші вчені також зауважують, що мета збуту прекурсорів повинна поєднуватися з криміноутворюючою ознакою цього злочину, зазначеною у ч. 1 ст. 311 КК України – метою – використання прекурсорів для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин [2, с. 229].

Має рацію В. І. Борисов в тому, що за межами ч. 3 ст. 311 КК України (особливо кваліфікуючі ознаки розглядуваного злочину – особливо великий розмір прекурсорів або вчинення дій організованою групою) залишилося посилення на дію – незаконний збут прекурсорів, яка передбачена в ч. 2 цієї статті. На переконання вченого цей недолік може бути усунений лише шляхом законодавчих змін до ст. 311 КК України [3, с. 31].

З огляду на зазначене в ч. 3 ст. 311 КК України після слів «дії, передбачені частиною першою» варто доповнити словами «або другою».

Джерела

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [10-те вид., переробл. та доповн.]. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.
2. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 2. 704 с. 229
3. Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Щорічний бюлетень / за заг. ред. А. А. Музики. Київ : КЮІ КНУВС, 2005. С. 31.

С. Я. Бурда,
доцент кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1 ІПФПНП,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК І СУЧАСНИЙ СТАН ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Після проголошення Україною своєї незалежності розвиток кримінального права відбувався, головним чином, за рахунок внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України 1960 року. 5 травня 1997 року Україна підписала в Страсбурзі Протокол № 6 Європейської конвенції «Про захист прав і основних свобод людини відносно скасування смертної кари в Україні». При цьому в окремому протоколі Україна взяла на себе зобов'язання, щодо зупинення виконання смертних вироків, навіть без затвердження цього зобов'язання в парламенті.

Після скасування смертної кари кримінальне покарання у виді довічного позбавлення волі, відповідно до чинного Кримінального кодексу України, стало найсуворішим видом покарання. Найсуворіший характер покарання у виді довічного позбавлення волі визначається істотністю і тривалістю позбавлень та обмежень прав і свобод особи, засудженої до цього покарання та позначається на порядку і умовах його встановлення, застосування і відбування.

Кримінальний кодекс України 1960 року встановлював довічне позбавлення волі за 5 загально-кримінальних злочинів, пов'язаних, як правило, з умисним посяганням на життя особи, і за 18 військових злочинів, вчинюваних у воєнний час або у бойовій обстановці, чи пов'язаних з умисним вбивством [1].

Вчинення особливо тяжких злочинів вимагає застосування покарань відповідного ступеня суворості, тому чимало держав застосовують до осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини найвищу міру покарання – смертну кару, це як винятковий, найсуворіший вид покарання, що полягає у примусовому позбавленні життя засудженого від імені держави за вироком суду [2].

Передбачає покарання у виді довічного позбавлення волі і чинний Кримінальний кодекс України 2001 року. Зокрема, у ч. 1 ст. 64 даного кодексу вказано, що «довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк» [3].

Довічне позбавлення волі як найвища міра покарання в Україні призначається лише у виняткових випадках. У санкціях статей Особливої частини КК України довічне позбавлення зазначається лише як альтернативне покарання позбавленню волі. Станом на 1 січня 2023 року в Україні 1578 осіб відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі [4].

Незважаючи на те, що даний вид покарання і називається довічним позбавленням волі, це зовсім не означає, що засуджена до нього особа в усіх без винятку випадках повинна його відбувати до кінця свого життя. Довічний характер даного покарання не є абсолютним, оскільки у передбачених законом випадках можлива його заміна іншим видом покарання. Зокрема, ч. 2 ст. 87 КК України встановлює, що актом помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі строком не менш як 25 років. Можлива заміна довічного позбавлення волі іншим видом покарання і судом. Так, ч. 5 ст. 80 КК України встановлює, що якщо суд не визнає за можливе застосувати до особи, засудженої до довічного позбавлення волі давність виконання обвинувального вироку, то це покарання замінюється позбавленням волі на певний строк.

Покарання у виді довічного позбавлення волі встановлюється лише за вчинення особливо тяжких злочинів. Так, у ч. 5 ст. 12 КК України визначено, що злочин, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, є особливо тяжким. Це покарання застосовується тільки у випадках, спеціально передбачених КК України, тобто лише тоді, коли воно встановлене у санкції статті, за якою засуджується особа і за жодних умов не може бути призначене у будь-якому іншому разі. Інші види основних покарань в окремих випадках можуть застосовуватись і тоді, коли їх прямо не передбачає санкція відповідної статті Особливої частини КК України.

В усіх санкціях, які встановлюють довічне позбавлення волі, воно передбачене в альтернативі з позбавленням волі на певний строк, причому останній вид покарання завжди вказаний перед довічним позбавленням волі. Така їх конструкція означає, що закон розглядає як «звичне» покарання за відповідні злочини саме позбавлення волі на певний строк, вважаючи довічне позбавлення волі «винятковим» заходом впливу на винного. Тому безпосередньо кримінальний закон зобов'язує суд у кожному випадку призначення покарання за вчинення такого злочину спочатку вирішити питання про можливість застосування до засудженого покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Рішення про призначення покарання у виді довічного позбавлення волі, а у зв'язку з цим і висновки про неможливість застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк у кожному окремому випадку повинні бути належно мотивовані у судовому вирокі.

Обставиною, яка зумовлює призначення покарання у виді довічного позбавлення волі і водночас вказує на неможливість досягнення мети покарання шляхом застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, є «надзвичайно» високий ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення і особи злочинця. Сама «надзвичайність» суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення визначається сукупністю усіх зібраних у кримінальному провадженні даних, які стосуються вчиненого кримінального правопорушення, особи винного і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. На таку «надзвичайну» небезпеку можуть вказувати: множинність, зокрема сукупність, повторність чи рецидив вчинених особою кримінальних правопорушень; наявність у вчиненому діянні декількох ознак відповідного складу кримінального правопорушення; відсутність жодної з обставин, які пом'якшують покарання; наявність однієї або декількох обставин, які обтяжують покарання.

Довічне позбавлення волі є найвищою мірою покарання в нашій державі, своєрідною альтернативою смертній карі, що призначається лише у виняткових випадках за вчинення особливо тяжких злочинів. Цей вид покарання застосовується завжди як основний, може призначатись як самотійно, так і у поєднанні з додатковими покараннями.

Джерела

1. Кримінальний кодекс України № 2001-V від 28 грудня 1960 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kd0006?an=480034&ed=1969_12_12.
2. Музика А. А., Пуйко В. М. Смертна кара. URL: <http://www.zakony.com.ua/>.
3. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Кількість засуджених, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі в Україні. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/>

І. А. Вишневська,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

НОРМАТИВНА СКЛАДОВА ACQUIS ЄС У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Аналізуючи міжнародні нормативно-правові акти у сфері протидії торгівлі людьми, можна сказати, що найбільшу частину таких документів складає *acquis communautaire*. Перед тим, як перейти до аналізу нормативної бази ЄС у цій сфері, слід роз'яснити поняття «*acquis communautaire*».

Відповідно до положень ст. 2 Акту про умови приєднання Чеської Республіки, Республіки Естонія, Республіки Кіпр, Республіки Латвія, Республіки Литва, Республіки Угорщина, Республіки Мальта, Республіки Польща, Республіки Словенія та Словацької Республіки та зміни до договорів, на яких засновано Європейський Союз, і ст. IV-438 Договору про створення Конституції для Європи, *acquis communautaire* (далі – *acquis* ЄС) складається з угоди про функціонування ЄС чи Співтовариства, а також інших актів, пов'язаних з їх діяльністю. Це декларації, директиви, резолюції та інші акти інституцій ЄС, міжінституційні угоди, угоди між державами-членами, укладені на основі договорів, а також прецеденти Суду справедливості. У межах цього дослідження проаналізовані нормативно-правові акти, що є складовою *acquis* ЄС.

Особливе значення *acquis* ЄС у сфері протидії торгівлі людьми обумовлено й ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка почала виконуватися з метою наближення держави до членства в ЄС. В Угоді наголошується на важливості гармонізації українського законодавства з *acquis* ЄС, в тому числі й щодо протидії торгівлі людьми, яка є одним із ключових напрямів політики Європейського Союзу у сфері забезпечення прав людини та боротьби зі злочинністю.

Першим кроком у врегулюванні політики ЄС у цій сфері стало прийняття Рамкового рішення Ради 2002/629/ЄС від 19 липня 2002 року про боротьбу з торгівлею людьми,

яке визначило необхідність гармонізації національних законодавств країн-членів ЄС для ефективної боротьби з торгівлею людьми.

Водночас нові форми експлуатації вимагають прийняття нових актів ЄС, таких як Директива 2011/36/ЄС Європейського парламенту та Ради про запобігання торгівлі людьми, що є комплексним документом, що встановлює мінімальні стандарти боротьби з торгівлею людьми. Директива охоплює питання запобігання торгівлі людьми, переслідування злочинців і захисту жертв. Визначає торгівлю людьми як серйозний злочин з метою експлуатації.

Окрему увагу приділено криміналізації торгівлі людьми та встановленню покарань. Якщо особа здійснила торгівлю людьми, мінімальне покарання становить 5 років ув'язнення, а у випадку з уразливими особами або організованими групами – не менше 10 років ув'язнення. Також у ст. 8 Директиви зазначено необхідність встановлення в національному законодавстві заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за торгівлю людьми. Актом також передбачено зобов'язання держав з надання жертвам комплексної допомоги, включаючи медичну, соціальну та психологічну підтримку, особливо дітям. Держави-члени ЄС повинні забезпечити дітям, які є жертвами торгівлі людьми, спеціалізовану допомогу, освіту та реабілітацію. Директива також вимагає створення спеціальних органів у державах-членах для координації заходів із протидії торгівлі людьми.

Важливими також є резолюції Європейського парламенту, такі як Резолюція 2020/2029(INI) про стратегію ЄС із боротьби з торгівлею людьми на 2021–2025 роки, яка визначає основні напрями політики ЄС у цій сфері. Зокрема, посилення співпраці між країнами-членами ЄС та третіми країнами, а також використання новітніх технологій для виявлення та розслідування злочинів. Стратегія ЄС з боротьби з торгівлею людьми на 2021–2025 роки зосереджується на запобіганні злочинам, захисті постраждалих осіб, переслідуванні злочинців та зміцненні міжнародної співпраці.

Також слід згадати й Директиву 2004/81/ЄС про надання дозволів на проживання для жертв торгівлі людьми, які співпрацюють із правоохоронними органами, визначає умови

надання тимчасового дозволу на проживання в ЄС. Це дозволяє ефективно залучати жертв до процесу здійснення правосуддя та забезпечують їм захист.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що *acquis communautaire* відіграє ключову роль у формуванні нормативно-правової бази Європейського Союзу у сфері протидії торгівлі людьми. Прийняття Директиви 2011/36/ЄС та інших нормативних актів забезпечує гармонізацію законодавства країн-членів ЄС, що дозволяє ефективніше боротися з торгівлею людьми, забезпечувати належне покарання для злочинців та надавати комплексну допомогу жертвам. Гармонізація українського законодавства з *acquis* ЄС, особливо в контексті ратифікації Угоди про асоціацію, сприяє підвищенню ефективності національних заходів у сфері протидії торгівлі людьми та наближає Україну до стандартів ЄС.

Джерела

1. Act Concerning the Conditions of Accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic and the Adjustments to the Treaties on Which the European Union is founded, 23.09.2003. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12003T%2FTXT>
2. Treaty establishing a Constitution for Europe (draft), 18.07.2003. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=)
3. CELEX%3A52003XX0718%2801%29
4. Association Agreement between the European Union and Ukraine (2014). Retrieved July 15, 2024, URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>
5. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32011L0036>
6. European Parliament resolution of 10 February 2021 on the implementation of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims (2020/2029(INI)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021P0041>
7. Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32004L0081>

Р. Ю. Вовчок,
аспірант наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
(Національна академія внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОПУСКУ ДО ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ ОСІБ, ЯКИХ ЗАЛУЧАЮТЬ ДО КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Важливим питанням залучення до конфіденційного співробітництва та подальшої участі в слідчих (розшукових) діях у кримінальних провадженнях про корупційні злочини є питання щодо наявності чи відсутності допуску до державної таємниці залучених осіб.

На цю обставину в певних випадках звертає увагу сторона захисту. Наприклад, у вирокі *Суворовського районного суду м. Одеси від 07.05.2024 р. ОСОБА_14 та його захисник адвокат ОСОБА_10 у судовому засіданні акцентували увагу суду на грубому порушенні стороною обвинувачення вимог ч. 3 ст. 517 КПК України та Закону України «Про державну таємницю», а саме незаконне залучення до участі в негласних слідчих діях осіб, які не мали допуску до державної таємниці, зокрема заявника ОСОБА_19, а відповідно до п. 4.12.4 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого Наказом Голови служби безпеки України № 440 від 12.08.2005 р., відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії становлять державну таємницю, з чого слідує, що в даному кримінальному провадженні всі докази, отримані в результаті проведення негласних (слідчих) розшукових дій, є недопустимими, оскільки до їх реалізації залучені особи без допуску до державної таємниці [1].*

Відповідно до п. 5.1. Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) та використання їх результатів у кримінальному провадженні, постановою слідчого, прокурора про проведення НСРД, клопотання про дозвіл на проведення НСРД, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД та додатки до нього, протокол про проведення НСРД, які містять відомості про факт та методи проведення НСРД, а також відомості, що дають змогу

ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягають засекречуванню [2].

Дійсно, ч. 1 ст. 517 КПК України передбачає, що досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводиться з дотриманням вимог режиму секретності. Водночас відповідно до ч. 3 ст. 517 КПК України, до участі в кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Відтак, відповідно до ч. 3 ст. 517 КПК України, особа, якій не надано доступу до державної таємниці, не може бути допущена до участі в кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.

Як відомо, НСРД становлять державну таємницю, оскільки містять відомості про факт або методи проведення НСРД, які відповідно до ч. 8 ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» та п. 4.12.4 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого Наказом Голови служби безпеки України № 440 від 12.08.2005 р., становлять державну таємницю.

Водночас у більшості випадків практика йде таким шляхом, що до конфіденційного співробітництва особи беруть участь в НСРД, не маючи допуску до державної таємниці.

Наприклад, у *вироку ВАКС від 22 грудня 2023 р. щодо необхідності оформлення допуску до державної таємниці зазначено, що на переконання суду, доводи захисту про недопустимість результатів НСРД через відсутність у ОСОБА_17, ОСОБА_24, ОСОБА_16 та понятих, які залучалися під час вручення ОСОБА_17 грошових коштів, доступу до державної таємниці є безпідставними, з огляду на таке.*

Згідно із ст. 246 КПК негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків,

передбачених цим Кодексом. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення НСРД можуть залучатися також інші особи.

Відповідно до ч. 1 ст. 275 КПК під час проведення НСРД слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НСРД у випадках, передбачених цим Кодексом.

Так, у ч. 2 ст. 275 КПК міститься імперативна заборона щодо залучення до конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД лише адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Водночас, у КПК відсутня заборона залучати до конфіденційного співробітництва осіб, які не мають доступу до державної таємниці, тому доводи сторони захисту в цій частині є безпідставними, оскільки не ґрунтуються на законі.

Такий висновок суду також відповідає змісту п. 3.9. Інструкції про організацію проведення НСРД, а саме, під час проведення НСРД слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення НСРД у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 275 КПК).

Вказаний висновок суду повністю узгоджується з правовою позицією, викладеною у постанові Об'єднаної палати Верховного Суду від 29.03.2021 р. у справі № 554/5090/16-к [3]. Аналогічна правова позиція відображена у постановках Верховного Суду від 05.08.2020 р. у справі № 700/361/17 [4] та від 24.09.2020 р. у справі № 738/689/19) [5].

З наведених підстав Суд вважає, що для залучення інших осіб до конфіденційного співробітництва у межах контррозвідувальної справи та кримінального провадження, а також для залучення до окремих слідчих дій в якості понятих, оформлення допуску до державної таємниці не потребується.

З огляду на викладене, відповідні твердження сторони захисту суд визнає безпідставними [6].

Таким чином, мають рацію вчені в тому, що необхідне комплексне врегулювання в Законі України «Про державну таємницю» правовідносин, пов'язаних із конспірацією діяльності оперативних підрозділів та інших внутрішніх структурних утворень тих державних органів, які цього потребують [7, с. 16].

Очевидно варто передбачити або певні винятки щодо можливості участі осіб, які залучаються до конфіденційного співробітництва, в НСРД без допуску до державної таємниці або ж надавати таким особам допуск у певних межах.

Джерела

1. Вирок Суворівського районного суду м. Одеси від 07 травн. 2024 р. Справа № 523/18053/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118955451>

2. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ ГПУ, МВС, СБУ, АДПСУ, МФУ, МЮУ від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

3. Постанова Об'єднаної палати Верховного Суду від 29 березн. 2021 р. Справа № 554/5090/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938>

4. Постанова Верховного Суду від 05 серпн. 2020 р. Справа № 700/361/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906016>

5. Постанова Верховного Суду від 24 вересн. 2020 р. Справа № 738/689/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91855146>

6. Вирок Вищого Антикорупційного суду від 22 груд. 2023 р. Справа № 758/3123/167к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115848553>

7. Kniaziev, S., Cherniavskiy, S., Hribov, M. Legislative regulation of intelligence-gathering activities: problems and ways to solve them in the Field of Official Activities. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2021. № 20(2). P. 8–20.

А. А. Вознюк,
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності,
доктор юридичних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАБОРОН ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ АВТОРИТЕТІВ В УКРАЇНІ

Сучасна кримінально-правова модель протидії діяльності кримінальних авторитетів надає можливість здійснити достатньо повну та всебічну кримінально-правову оцінку вчинених ними діянь, а також діянь осіб, які звертаються до вказаних суб'єктів з метою розв'язання певних проблем. Наявна також можливість використання окремих учасників злочинних організацій у викритті організації загалом та притягненні до кримінальної відповідальності її організаторів і рядових учасників. Однак аналіз результатів застосування зазначених інструментів свідчить про певні труднощі, які виникають в правоохоронних органах та суддів, під час виявлення злочинів, передбачених ст. 255, 255-1, 255-2, 255-3 КК України, розслідування кримінальних проваджень та судового розгляду відповідних справ.

За час роботи ДСР НП України став потужним епіцентром боротьби з організованою злочинністю в Україні. Починаючи з кінця 2020 р., у ЗМІ неодноразово повідомлялося про гучні затримання «ворів в законі», «положенців», «смотрящих», інших кримінальних «авторитетів», організаторів організованих груп та злочинних організацій.

З метою недопущення використання кримінальних авторитетів для дестабілізації криміногенної обстановки в державі задіяно ще один інструмент протидії організований злочинності у формі персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів. Найбільш результативними, з огляду на їх вплив на кримінальних авторитетів, очевидно, є блокування активів, заборона в'їзду в Україну та оформлення будь-яких дозвільних документів на право перебування в Україні, примусове видворення за межі України, заборона на нашій території займатися будь-якою економічною діяльністю тощо.

Водночас виїзд кримінальних авторитетів за межі України не вирішує проблеми, оскільки через Інтернет вони продовжують керувати організованою злочинністю в державі. Не вирішить проблеми і засудження їх до позбавлення волі, оскільки саме в таких місцях у них найбільший вплив на осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення.

Незважаючи на те, що правоохоронні органи вживають систематичних заходів щодо протидії діяльності організованих злочинних об'єднань в Єдиному державному реєстрі судових рішень не так багато вироків за ст. 255, 255-1, 255-2, 255-3 КК України. Певною мірою такий стан речей обумовлений наступними факторами.

1. Робота судових органів недостатньо ефективна. Причин цього декілька. По-перше, відсутність судової практики застосування нових кримінально-правових заборон створює певний бар'єр у її формуванні. Адже судді, які вперше приймають рішення по ст. 255-1, 255-2, 255-3 КК України, усвідомлюють, що ці документи стануть початком формування практики, зразком для інших суддів, а також об'єктом пильної уваги з боку судових та правоохоронних органів, інших органів державної влади, криміналітету, членів громадянського суспільства, ЗМІ. Доречно в контексті цього пригадати, що закон про злодіїв в законі – це ініціатива і значною мірою заслуга Президента України В. Зеленського. Оцінка їх дій у будь-якому випадку буде різною: одні схвалюватимуть такі кроки, інші – критикуватимуть. По-друге, судді усвідомлюють, що рішення приймаються відносно непростой категорії злочинців – це особи, які займають вищий щабель у злочинній ієрархії, є організаторами та керівниками організованих злочинних об'єднань, мають значний матеріальний та людський ресурс, а тому можуть впливати на служителів Феміди. Загальновідомо, що лідери організованої злочинності як в Україні, так і в усьому світі застосовують психічне та фізичне насильство щодо представників судових та правоохоронних органів, які виявляють, розслідують та розглядають в судах відповідні кримінальні провадження (від простих погроз, знищення майна – до умисного вбивства). По-третє, судді не мають можливості розглядати відповідні справи через кадровий дефіцит. Так, у певних у судах неможливо утворити склад суду для судового розгляду

відповідних справ. Автоматизований розподіл кримінальних проваджень не відбувається у зв'язку з тим, що елементарно не вистачає суддів для розподілу провадження [1]. По-четверте, мають місце випадки, коли судді не розуміють як застосовувати нові кримінально-правові інструменти до кримінальних авторитетів, сумніваються в наявності окремих ознак відповідних складів злочинів з огляду на відсутність необхідних роз'яснень та судової практики. Хоча клопотання прокурорів про обрання запобіжних заходів, зокрема у виді тримання під вартою, та продовження цих заходів, зазвичай задовольняють.

2. Сторона захисту намагається затягнути судовий розгляд. Наприклад, захисники не з'являються у підготовче судове засідання, надають суду клопотання про його відкладення, оскаржують рішення про продовження строку тримання під вартою, обвинувачені апелюють до нерозуміння української мови та необхідності залучення перекладача, або його заміни. Мають місце випадки, коли захисники клопочуть про: повернення обвинувального акта з підстав невідповідності п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України; надання дозволу на конвоювання обвинуваченого до медичного закладу з метою проведення клінічного огляду, медичних обстежень та встановлення діагнозу обвинуваченого; направлення кримінального провадження до апеляційного суду для звернення до Верховного суду з метою вирішення питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції різних апеляційних судів; колегіальний розгляд кримінального провадження у складі трьох суддів [2-5].

В окремих випадках захисники вдаються до надання неправомірної вигоди задля створення передумов для закриття відповідних кримінальних проваджень.

3. Помилки, допущені на етапі досудового розслідування. Певні помилки можуть бути допущені слідчими та оперативними працівниками під час проведення слідчих (розшукових), негласних (слідчих) розшукових та інших процесуальних дій у досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Зазначене трапляється в дуже рідких випадках, оскільки усі категорії правоохоронців (насамперед ДСР НП України) усвідомлюють ймовірні труднощі подальшого судового розгляду,

а тому намагаються максимально якісно зібрати відповідні докази та в необхідному обсязі.

4. *Труднощі у збиранні доказів.* Правоохоронці мають справу зі злочинцями-професіоналами, елітою злочинного світу. Ці суб'єкти намагаються не залишати слідів вчинення кримінальних правопорушень, дотримуються суворих заходів конспірації, поінформовані про прийоми та методи роботи правоохоронних органів, мають корупційні зв'язки в органах державної влади, кошти на якісний захист у кримінальному провадженні, ресурси для протидії розслідуванню, зокрема незаконному впливу на суддів. На практиці мають місце поодинокі випадки витоку інформації від судових та правоохоронних органів на етапі документування злочинів, передбачених ст. 255, 255-1, 255-2, 255-3 КК України. У певних випадках кримінальні авторитети зрозумівши, що їх документують (через недостатній професіоналізм правоохоронців або одержавши інформацію від корумпованих чиновників чи «своїх»), виїжджають за межі України та подаються в розшук.

5. *Задовільна якість нових кримінально-правових заборон та окремі проблеми тлумачення їх змісту.* Сучасна модель кримінально-правової протидії діяльності кримінальних авторитетів, окрім безумовних переваг, має серйозні вади, які хоча й дозволяють застосовувати її на практиці, однак не дають можливості робити це достатньо ефективно. Серед них: 1) недоцільні та надто складні для застосування положення про злочинну спільноту, особу, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу та учасників сходки (представників злочинних організацій або організованих груп та осіб, які здійснюють злочинний вплив); 2) невизначеність, неточність та розпливчастість термінів «завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям», «інший вплив на злочинну діяльність», що лежать в основі визначення злочинного впливу та особи, яка здійснює злочинний вплив; 3) невизначеність на законодавчому рівні термінів «злочинна діяльність» та «вор в законі» тощо.

Джерела

1. Ухвала Одеського апеляційного суду від 23 груд. 2021 р. Провадження № 11-п/813/611/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102174563>

2. Ухвала Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 06 верес. 2021 р. Справа № 182/4677/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99510885>

3. Ухвала Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 07 груд. 2021 р. Справа № 743/766/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101788835>

4. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 09 листоп. 2021 р. Справа № 314/1389/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100953999>

5. Ухвала Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 14 лип. 2021 р. Справа № 941/849/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98294767>

А. Д. Войцешук,
юрисконсульт юридичної групи військової частини А1788,
аспірант
*(Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова)*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ВІЙСЬКОВЕ МАЙНО В КК УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає 4 «спеціальні» статті, що передбачають кримінально-протиправні посягання на військове майно, якими окремо передбачено відповідальність за незаконне заволодіння таким майном різними способами (ст. 410 КК України), умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 КК України), необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК України) а також втрату або зіпсування ввіреного для службового користування військового майна, що сталося внаслідок порушення правил його зберігання.

У законодавстві європейських держав питання кримінальної відповідальності за посягання на військову власність вирішується по-різному. В окремих державах взагалі немає спеціальних норм про посягання на військове майно. Як приклад, можна навести КК Швеції [1]. Також в кримінальному законодавстві далеко не всіх держав окремо передбачено відповідальність за незаконне заволодіння військовим майном. Європейські законодавці, вочевидь, вважають доцільним карати такі випадки на загальних підставах. Там же, де норма про незаконне заволодіння військовим майном все ж передбачена, вона не завжди має такий узагальнений і «всеохоплюючий» вигляд як ст. 410 КК України. Наприклад ст. 147 Військово-кримінального кодексу (далі – ВКК) Греції передбачає відповідальність за крадіжку та привласнення [2]; ВКК Бельгії – за продаж, обмін, передачу в заставу [3]; ст. 157 Закону про оборону Ірландії – за продаж або розтрату (в межах тієї ж норми, що і за умисне знищення чи пошкодження

та необережну втрату [4]; ст. ст. 83, 84 ВКК Португалії – за викрадення та вимагання [5]. Загалом, найчастіше встановлюється відповідальність за діяння, аналогічні привласненню та розтраті військового майна за КК України. Однак такий підхід виглядає цілком логічним. Предметом таких діянь є майно, щодо якого військовослужбовець наділений правами і обов'язками в межах проходження військової служби, а відтак саме такі діяння найбільше пов'язані з військовою службою. Зовсім інша ситуація із викраденням та іншими формами заволодіння військовим майном, адже тут можна відмітити лише ймовірний більш легкий доступ до майна, порівняно із особами, що не є військовослужбовцями та саму наявність спеціального суб'єкта.

Далеко не завжди в аналізованому зарубіжному законодавстві передбачено відповідальність за умисне знищення або пошкодження військового майна. При цьому, там де це таки передбачено, часто існує єдина стаття про умисне та необережне діяння (зокрема, в законодавстві Данії, Естонії, Ірландії, Німеччини, Польщі, Словаччини). Наприклад у ч. 1 ст. 411 КК Словаччини вказано «хто на шкоду частині збройних сил чи збройного формування шляхом невиконання покладених на нього службових обов'язків або їх порушення, у тому числі з необережності, істотно знижує придатність зброї, техніки, інших речей чи матеріальних засобів...» [6]. При цьому, відповідальність може диференціюватися залежно від форми вини. Зокрема, у ч. 5 ст. 109е КК Німеччини передбачено менш суворе покарання в разі спричинення небезпеки в випадку, передбаченому частиною 1 цієї статті через необережність. Звісно, такий підхід

Норми щодо кримінальної відповідальності за необережну втрату, знищення або пошкодження військового майна є в законодавстві переважної більшості аналізованих держав. Варто відзначити, що в одних нормативно-правових актах криміналізовано лише необережну втрату військового майна; в других – втрату чи залишення майна, в третіх – втрату чи пошкодження, в четвертих – знищення чи пошкодження, в п'ятих – втрату, знищення чи пошкодження; в окремих законах також згадується і про приведення у непридатний стан. При цьому діяння як ознака складу кримінального правопорушення описується формулюваннями: «порушення правил

зберігання», «порушення правил утримання чи іншого поводження», «невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків», «недбалість», «порушення обов'язків або наказу» тощо. Слід звернути увагу на те, що, на відміну від КК України, в проаналізованих зарубіжних законах (за винятком ВКК Іспанії та КК Польщі) немає двох окремих норм, одна з яких передбачала б відповідальність за необережне знищення або пошкодження, а інша – за втрату.

В ході вивчення зарубіжного законодавства виявлено й інші ніж в КК України підходи до визначення предмета аналізованих кримінальних правопорушень. Як відомо, за КК України – це будь-яке військове майно, тобто державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України. Подібно регламентовано відповідальність у ст. ст. 79, 81 ВКК Португалії [5]; Ст. 448 КК Естонії [7]. Натомість згідно зі ст. 32 ВКК Австрії, предметом кримінального правопорушення може бути не лише майно, яке на момент посягання належить збройним силам, але й те, яке призначене для них, чи використовується ними [8].

Водночас у законодавстві значної частини європейських держав, предмет відповідної категорії кримінальних правопорушень визначено вужче. Наприклад, у ст. 324 КК Литви – це зброя, боєприпаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, транспортні засоби та інша військова техніка [9]; згідно із ст.ст. 359, 360 КК Польщі, предметом знищення зброя, бойові припаси, вибухові матеріали, інші засоби ведення війни [10].

Наведені результати порівняльно-правового дослідження наштовхують на висновок щодо доцільності перегляду втіленої в чинному КК України концепції кримінальної відповідальності за посягання на військове майно. Насамперед, слід піддати сумніву доцільність існування окремо норми про відповідальність за необережне знищення та пошкодження такого майна і норми про втрату чи псування майна в результаті порушення правил його зберігання, та розглянути можливість побудови консолідованої норми, яка б охоплювала і знищення чи пошкодження, і втрату військового майна. Адже обидві норми, в певній частині, охоплюють ті самі діяння. І при цьому, регламентують різні за конструкцією склади кримінальних правопорушень (перший передбачає заподіяння значної шкоди, а в другому – розмір шкоди не має значення; різними

є кваліфікуючі ознаки обидвох складів кримінальних правопорушень). Вочевидь, слід переглянути можливість обмеження предмета таких кримінальних правопорушень через виключення майна, що не є засобами ведення війни. Також варто було б проаналізувати доцільність регламентації у розділі про кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби норм про незаконне заволодіння військовим майном, принаймні в частині викрадення, розбою, вимагання і шахрайства, та про умисне знищення або пошкодження такого майна.

Джерела

1. Brottsbalk (1962:700). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700/#K21 (дата звернення: 10.07.2024).
2. Νόμος 2287/1995 «Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας» URL: <https://www.stratologia.gr/el/node/931> (дата звернення: 15.09.2024).
3. Loi contenant le Code pénal militaire. de 27 mai 1870. URL: <https://vlex.be/vid/abolition-peine-mort-peines-criminelles-30530078> (дата звернення: 10.09.2024).
4. Defence act, 1954. URL: <https://www.achtanna.ie/en/act/en181954> (дата звернення: 21.09.2024).
5. Código de Justiça Militar. Lei n.º 100/2003. Diário da República n.º 265/2003, Série I-A de 2003-11-15. URL: <https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/lei/1900-34499475-44794475> (дата звернення: 26.09.2024).
6. Trestný zákon. Zákon z 20. mája 2005. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/300/#predpis.cast-druha> (дата звернення: 26.09.2024).
7. Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки. Прийнятий 06.06.2001. URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/default/files/seaduste-tolkeid/%D0%9F%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%98%D0%90%D0%A0%D0%9D%D0%AB%D0%99%20%D0%9A%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9A%D0%A1%2001.04.2024.pdf> (дата звернення: 23.09.2024).
8. Bundesgesetz vom 30. Oktober 1970 über besondere strafrechtliche Bestimmungen für Soldaten (Militärstrafgesetz – MilStG.) URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnumm=10005361> (дата звернення: 10.09.2024).
9. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555> (дата звернення: 24.06.2024).
10. Kodeks karny. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970880553> (дата звернення: 10.09.2024).
11. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.09.2024).

В. Гарашук,
аспірант відділу аспірантури і докторантури
(Національна академія Служби безпеки України)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЛАНУВАННЯ ЯК ФОРМИ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ

Планування поряд із підготовкою, розв'язуванням, участю у змові, та безпосереднім веденням визначено формою суспільно небезпечного діяння злочину агресії. Зокрема на цій формі кримінально-протиправного діяння зазначено у ст. 8 *bis* Римського статуту Міжнародного кримінального суду та ст. 437 КК України.

Визначення поняття «планування агресивної війни» чи «планування воєнного конфлікту» у законодавстві України та міжнародних нормативно-правових, з огляду на їх заборонений характер, відсутнє. Водночас поняття «планування» широко використовується у нормативно-правових актах, які регулюють іншу форму військових дій – оборонного характеру.

В окремих наказах, розпорядженнях та листах міністерств та відомств України можна зустріти опис характеристик цього діяння. Здебільшого планування визначається як процес розробки порядку виконання певної діяльності, тобто конкретизація цієї діяльності: визначення проміжних цілей і послідовності їх досягнення, розрахунку термінів, прогнозування наслідків майбутніх ситуацій, визначення потреб у ресурсах, виконавцях і необхідних засобах за кожною з цих цілей.

У контексті військових дій у нормативно-правових актах України застосовується термінологія «оборонного планування», особливістю якої є розвиток спроможностей сил оборони для ефективної протидії загрозам та ризикам як військового, так і невійськового характеру з урахуванням імовірних сценаріїв розвитку кризових ситуацій на довгострокову перспективу.

Оборонне планування на основі спроможностей передбачає здійснення функціонального аналізу. Функції та завдання, що мають виконуватись під час очікуваних (вірогідних) майбутніх операцій, трансформуються у вимоги до спроможностей, на підставі чого планується їх створення, утримання

та розвиток. Оборонне планування на основі спроможностей передбачає створення, розвиток та підтримання оптимального складу необхідних спроможностей в межах наявних ресурсів. Ефективними шляхами нарощування спроможностей може бути удосконалення доктрин, основ застосування, структур органів військового управління та військових частин, впровадження нових форм і методів ведення операцій і бойових дій, покращення системи відбору, навчання, підготовки та мотивації персоналу тощо [1].

Відповідно до абз. 12 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» оборонне планування це складова частина системи державного стратегічного планування, що здійснюється з метою забезпечення обороноздатності держави шляхом визначення пріоритетів і напрямів розвитку сил оборони, їх спроможностей, озброєння та військової техніки, інфраструктури, підготовки військ (сил), а також розроблення відповідних концепцій, програм і планів з урахуванням реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та фінансово-економічних можливостей держави.

Оборонне планування – є складовою системи державного стратегічного планування, що здійснюється з метою забезпечення обороноздатності держави шляхом визначення пріоритетів і напрямів розвитку: сил оборони; їх спроможностей; озброєння та військової техніки; інфраструктури; підготовки військ (сил). Фази оборонного планування реалізуються 5 етапами, які мають послідовно-циклічний характер: 1) визначення засад державної політики у сфері оборони; 2) визначення вимог (спроможностей); 3) розподіл спроможностей; 4) визначення завдань; 5) імплементація та оцінка результатів [2].

Оборонне планування передбачає розроблення відповідних концепцій, програм і планів з урахуванням реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та фінансово-економічних можливостей держави.

Поняття планування військових операцій ми можемо спостерігати і деяких резолюцій РБ ООН. Зокрема у Резолюції РБ ООН № 2436 від 21 вересня 2018 року зазначається, що метою планування військових операцій Організації Об'єднаних Націй є підвищення загальної ефективності та результативності, оцінка загроз насильству щодо цивільних осіб

та персоналу Організації Об'єднаних Націй, збільшення кількості та виконання обіцянок щодо сил та засобів забезпечення, а також підвищення загальної результативності місій. Визнаючи, що для ефективності миротворчої діяльності необхідні реалістичні мандати та адекватно забезпечені ресурсами місії, розгорнутий військовий та цивільний миротворчий персонал, який готовий, здатний та оснащений для ефективного та безпечного виконання свого мандату, а також сильне керівництво на всіх рівнях, включаючи керівництво місією [3].

На відміну від оборонного планування, наступальне має у основі створення нових організаційних структур для забезпечення протидії відповідному бойовому потенціалу противника та створення інформаційного виправдання майбутньої агресії.

Термін планування (планувати) у тлумачному словнику української мови розуміється як складати план або проєкт [4]. Більш розширене тлумачення цього терміну наведено у Оксфордському словнику – «заздалегідь організувати (дію або запропоновану процедуру)», «розробити, придумати або сформулювати (проєкт або спосіб виконання)», «викласти в плані» [5].

Українські дослідники термін «планування» у контексті злочину агресії розглядають як спільну концептуальну діяльність політичних та військових діячів найвищого рангу, які формують стратегічні цілі військових кампаній; старших військових посадовців, які визначають військові засоби та методи для досягнення цих цілей, а також юристів та ідеологів, представників дипломатичних служб, які забезпечують максимальну міжнародну та національну легітимність кампанії та підтримку громадської думки [6, с. 175].

С. Мохончук у контексті планування агресивної війни зазначає на розробці системи чи сукупності дій, окремих дій чи операцій, стратегії і/або тактики злочинних дій, які плануються вчинювати в майбутньому: а) при підготовці, розв'язуванні, веденні агресивних війни; б) при підготовці, розв'язуванні воєнного конфлікту, веденні агресивних воєнних дій [7, с. 270].

Більш детально поняття планування злочину агресії досліджено у роботах європейських та американських дослідни-

ків. Так, Н. Хайдін (англ. Nikola R. Hajdin) зазначає, що криміналізація планування агресії поширюється на розробку конкретних планів і операцій, спрямованих на вчинення певної державної дії. Відповідно, криміналізовано участь людини у розробці плану. Термін «план» при цьому визначається як «організована (і зазвичай детальна) пропозиція, згідно з якою щось має бути зроблено» [8].

Характеризуючи ознаки суб'єкта злочину агресії Е. Фрайбург (англ. Elisa Freiburg) і А. Циммерманн (англ. *Andreas Zimmermann*) у монографії «Агресія за Римським статутом» стверджують, що для даної форми цього злочину характерним є те, що злочинець має бути фізично присутнім і вносити свій внесок під час важливих зустрічей, на яких розробляється план конкретного акту агресії [9].

Отже планування як форма суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 437 КК України, знаходить своє відображення у створенні (розробленні) документів, які визначають наміри держави розв'язати агресивну війну чи воєнний конфлікт, підпорядкування, фінансування, розподіл ресурсів, озброєння, інформаційне та дипломатичне забезпечення та певний порядок підготовки та ведення агресивної війни чи воєнного конфлікту.

Джерела

1. Рекомендації з оборонного планування на основі спроможностей в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. Затверджені МО України 12.06.2017р. URL: https://www.mil.gov.ua/content/other/Recommendationson_CBP_120617.pdf
2. Стратегічне та оборонне планування за процедурами НАТО URL: <https://ukrainetonato.com.ua/standarty-nato/stratehichne-ta-oboronne-planuvannia-za-protseduramy-nato/>
3. Resolution 2436 (2018) Adopted by the Security Council at its 8360th meeting, on 21 September 2018 https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2436.pdf
4. Словник української мови URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8>
5. Oxford English Dictionary URL: <https://www.oed.com/>
6. Iryna Hazdayka-Vasylyshyn. Subject of the crime of aggression under international and Ukrainian criminal. *Law Social & Legal Studios*, Vol. 7, No. 2 p. 171-178

7. Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі : монографія. – Харків, право, 2013. 528 с.

8. Nikola R. Hajdin. The actus reus of the crime of aggression. *Cambridge University Press*: 15 February 2021.URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/leiden-journal-of-international-law/article/actus-reus-of-the-crime-of-aggression/D6DF3D270663CC33F077D89045833399>

9. Zimmermann, Andreas, and Freiburg, Elisa. Aggression under the Rome Statute. *Oxford University Press*, 2020. URL: <https://global.oup.com/academic/product/rome-statute-9780198705161>

І. В. Гловюк,
професорка кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права,
докторка юридичних наук, професорка
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПИТАННЯ ОДНОЧАСНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК ОРДИНАРНОГО ТА ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ: ДОКТРИНА ТА ПРАКТИКА

У доктрині все ще є питання стосовно можливості / доречності подвійної кваліфікації діянь, вчинених в умовах збройного конфлікту, як за ст. 438 КК України, так і за іншими статтями КК України. Переважаючим є підхід, згідно є яким така кваліфікація неможлива [1], оскільки: порушується принцип *non bis in idem* та правила кваліфікації як загальної та спеціальної норми [2], створюються передумови для безкарності осіб, що вчинили серйозні порушення міжнародного гуманітарного права [3]; не забезпечує потребу ефективного переслідування воєнних злочинів [4, с. 1339].

Утім, є і протилежна позиція: будь-які «загально кримінальні» прояви порушення законів та звичаїв війни кваліфікувати за сукупністю зі ст. 438 КК України у разі, коли ці прояви є однаково або більш суспільно небезпечними порівняно з порушенням законів та звичаїв війни [5, с. 130]; тобто йдеться про кваліфікацію за сукупністю ч. 1 ст. 438 КК України («ціле») разом зі статтями Особливої частини КК України, в яких передбачено відповідальність за «загальнокримінальні» злочини («частини») [5, с. 128]. З цією позицією можна було б погодитись, якщо б йшлося не про ситуацію ординарних та воєнних злочинів, адже кваліфікація вчиненого в умовах збройного конфлікту втрачає основне, що і відрізняє воєнний злочин від ординарного – контекстуальний елемент, навіть якщо йдеться про кваліфікацію як «частину».

Також наведемо позицію М. І. Хавронюка: норми про «загальнокримінальні» злочини не повинні одержувати пріоритет перед нормами ст. 438 КК на підставі їх «спеціальності». Наприклад, вилучення автомобіля окупаційною владою в особи, що належить до цивільного населення, якщо таке вилучення

являє собою серйозне порушення міжнародного гуманітарного права, не можна кваліфікувати за ст. 289 КК на тій підставі, що це положення більш конкретно характеризує предмет злочину. Так само норми ч. 4 чи ч. 5 ст. 186 КК не повинні переважати ч. 1 ст. 438 КК на тій підставі, що перші більш спеціально характеризують розмір, в якому відбулось заволодіння майном. Те саме стосується і згвалтування та інших злочинів. Водночас принцип *non bis in idem* (ст. 61 Конституції України) не дозволяє одночасно кваліфікувати одне і те саме діяння за двома статтями КК. Санкції при кваліфікації значення не мають – їхня непропорційність може свідчити лише про недбалість законодавця [3]. І хоча М.І. Хавронюк ґрунтовно аргументує цю тезу у контексті «загальна-спеціальна норми», вона релевантна у цій дискусії, адже «конкретизація предмета» може бути розглянута у аспекті пропонованої кваліфікації «ціле-частина».

Своє бачення щодо «подвійної кваліфікації» висловив і Верховний Суд. ВП ВС 28 лютого 2024 року розглянула скаргу на вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 18 травня 2020 року та ухвалу Луганського апеляційного суду від 05 жовтня 2020 року щодо двох осіб за кваліфікацією: ч. 3 ст. 146, ч. 2 ст. 260, ч. 1 ст. 263, ч. 2 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 437, ч. 2 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК України. За ч. 3 ст. 146 КК України фактичні обставини були такі, що у складі організованої злочинної групи особи упродовж травня–липня 2014 року в місті Лисичанську з корисливих мотивів викрали і незаконно позбавили волі шістьох потерпілих способом, який був небезпечним для їх життя і здоров'я та спричиняв фізичні страждання. Усіх потерпілих вивозили до Лисичанського міського відділу СБУ і силоміць утримували їх там у підвальному приміщенні, незаконно позбавляючи волі впродовж тривалого часу [6].

ВП ВС визнала, що, кваліфікувавши дії засуджених, що полягали у протиправному позбавленні свободи потерпілих, за частиною третьою статті 146 КК, суд першої інстанції припустився помилки. Вчинені в умовах збройного конфлікту дії, що охоплюються заборонами, встановленими нормами міжнародного гуманітарного права, і становлять їх серйозне порушення, кваліфікуються лише за статтею 438 КК і додаткової правової оцінки за іншими статтями цього Кодексу

не потребують. Адже терміни, якими одні й ті самі діяння позначені у нормах міжнародного гуманітарного права і національного закону про кримінальну відповідальність, можуть відрізнятися. Однак для подолання конкуренції положень статті 438 КК з іншими кримінально-правовими нормами вирішальне значення має зміст дій, поставлених особі за провину, – чи порушують вони закони і звичаї війни, встановлені чинними для України міжнародними договорами. Кваліфікуватися за іншими статтями Особливої частини КК можуть діяння, які хоч і вчинені під час збройного конфлікту, проте не охоплюються заборонами, передбаченими нормами міжнародного гуманітарного права. Кваліфікація одних і тих самих дій за двома статтями кримінального закону є неприпустимою відповідно до принципу *non bis in idem*. Відповідно до встановлених судом фактичних обставин справи незаконне позбавлення волі та викрадення потерпілих було вчинено у контексті розпочатої у 2014 році збройної агресії російської федерації проти України. Факт і спосіб скоєння зазначеного злочину були зумовлені обстановкою збройного конфлікту, умовами окупації, участю засуджених у воєнних діях, наявністю у них зброї і пов'язаною із цим фактичною владою над цивільним населенням. Тому інкриміноване засудженим незаконне позбавлення волі або викрадення людини (стаття 146 КК) за змістом становило нелегальне ув'язнення цих осіб, що прямо заборонено статтею 147 Женевської конвенції (IV). Відтак зазначені вище дії є порушенням законів і звичаїв війни, охоплюються об'єктивною стороною злочину, передбаченого частиною першою статті 438 КК, і додаткової правової оцінки не потребують [6].

Отже, ВП ВС підтримала доктринальну позицію щодо неможливості подвійної кваліфікації. Як видається, цей підхід релевантний і для кваліфікації «ціле-частина», хоча в постанові йдеться про конкуренцію норм.

Наведемо ще декілька аргументів на користь позиції про неможливість подвійної кваліфікації незалежно від того, як ідентифікувати ситуацію, яка склалася: чи то як конкуренцію, чи то як кваліфікацію «частина-ціле»:

- при такій кваліфікації втрачається важлива правова характеристика – порушення саме норм міжнародного гуманітарного права;

– стаття 438 КК України є бланкетною, ідентифікація її точного змісту можлива через аналіз та застосування положень міжнародних договорів, які і визначають сутність порушення законів та звичаїв війни;

– національне право не є джерелом криміналізації за ст. 438 КК України, а отже норми міжнародного права не повинні підмінятися або доповнюватися нормами національного кримінального права через різне джерело криміналізації. Утім, можуть бути ситуації подвійної кваліфікації, зокрема: якщо вчинене особою діяння порушує відразу дві різні кримінально-правові заборони (наприклад, член збройних сил сторони міжнародного збройного конфлікту одним діянням вбиває і особу з числа цивільного населення, і власного командира, що намагався завадити вбивству першого потерпілого), скоєне має кваліфікуватись як ідеальна сукупність злочину, передбаченого відповідною частиною ст. 438, та «загальнокримінального» чи військового злочину [4, с. 1339]. В даному випадку подвійна кваліфікація виникає через ідеальну сукупність та порушення заборон різних джерел права.

– міжнародне гуманітарне право визначає не тільки сутність порушення, а й його кваліфікацію як серйозного порушення, що не характерне для національного кримінального права з позицій юридичної техніки.

Отже, в умовах збройного конфлікту за наявності контекстуального елементу незалежно від характеру співвідношення складу злочину за ст. 438 КК України та ординарних злочинів, кваліфікація має здійснюватися за ст. 438 КК України, крім випадку ідеальної сукупності. Це обумовлено наявністю порушення саме норм міжнародного гуманітарного права; ідентифікацією змісту ст. 438 КК України через аналіз та застосування положень міжнародних договорів; національне право не є джерелом криміналізації за ст. 438 КК України; специфікою ідентифікації воєнного злочину у міжнародному гуманітарному праві.

Джерела

1. Короткий Т. Берднік І. Кваліфікація воєнних злочинів за Кримінальним кодексом України. URL: <https://ptcu.gp.gov.ua/uk/czentr-znan/intervyu-z-treneramy/kvalifikacziya-voyennyh-zlochyniv-za-kryminalnym-kodeksom-ukrayiny/>

2. Шаповалов О. О., Шаповалова А. О. Особливості кваліфікації порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України). URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/21525/1/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%ba%d0%be%d0%bd%d1%84%d0%b5%d1%80%d0%b5%d0%bd%d1%86%d1%96%d1%97%2026.05.22_%d1%88%d0%b0%d0%bf%d0%ba%d0%b8_%d1%80%d0%b5%d0%b4_p256-261.pdf

3. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: двадцять запитань та відповідей. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kryminalna-vidpovidalnist-za-porushennya-zakoniv-ta-zvy chayiv-vijny-dvadtysat-zapytan-ta-vidpovidej/#link14>

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

5. Загине́й-Заболо́тенко З., Гладун О. Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України): особливості кваліфікації з урахуванням контекстуальних обставин. *Право України*. 2023. № 5. DOI: 10.33498/lopu-2023-05-117 С. 117-132.

6. Постанова ВП ВС від 28 лютого 2024 року, справа № 415/2182/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176>

О. О. Дмитришин,
ад'юнкт кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДИТИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ – ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ

Одним із похідних наслідків агресії держави-терориста Росії проти України став критично високий рівень емоційної напруги в суспільстві, особливо в прифронтових регіонах. Загибель чи травмування рідних, втрата житла та іншого майна, регулярні ворожі обстріли мирних населених пунктів, економічні труднощі в сукупності неминуче призводять і до зростання рівня домашнього насильства.

Хоча домашнє насилля й вважається гендерно-зумовленим, жертвою може стати будь-хто незалежно від статі та віку. Найбільш вразливими категоріями залишаються діти, жінки, люди з інвалідністю та люди похилого віку. Домашнє насильство має варіативні сценарії: жінка може скривдити жінку, неповнолітня дитина може скривдити батька, батько може скривдити дитину. У будь-якому разі кожен має право на захист, а за факт скоєння домашнього насильства передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність [8, с. 147].

Держава Україна, починаючи з 2014 року, проводить заходи щодо захисту прав дітей на територіях, окупованих РФ, в умовах обмеженого доступу до цих територій. Тяжкі наслідки таких порушень з боку РФ та відмова виконувати свої зобов'язання щодо забезпечення прав дитини зумовлюють необхідність пошуку нових засобів захисту за вичерпання попередніх [1].

Утім, після повномасштабного вторгнення неправомір-на політика РФ поширилася на нові території та пришвидшилася реалізація заходів насильницької інтеграції цих окупованих територій України та їхнього населення до РФ – зокрема, переведення навчання на російську програму та впровадження різноманітних позашкільних заходів (культурні заходи, заходи військово-патріотичного виховання, спортивні змагання тощо), переслідування за навчання за українською програмою

дистанційно, примусова паспортизація та нав'язування російського громадянства, активізація депортації українських дітей до РФ, а про випадки домашнього насильства щодо дітей взагалі мало, що відомо [1].

Одним із ключових завдань, яке має сприяти захисту прав дитини в умовах збройної агресії та окупації частини території України, є систематичні дії держави зі збирання та фіксації всіх випадків порушень прав дитини. Державні органи, правозахисні організації систематично працюють над документуванням вчинених воєнних злочинів, зокрема тих, що вчинені відносно дітей [1]. Під час війни ми не бачимо зменшення проблеми домашнього насильства. Радше ця проблема знову стала більш латентною в умовах війни, відомості щодо домашнього насильства над дітьми є невідомими або приховуються.

Якщо говорити про нормативно-правове регулювання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, то воно здійснюється Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», КК України, КУпАП, Порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658; Порядком винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 01.08.2018 №654; Порядком проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2011 № 369/180; ЦПК України, КПК України. 01.11.2022 набула чинності для України Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), ратифікована Законом України від 20.06.2022. Ратифікувавши Стамбульську конвенцію, Україна фактично на міжнародному рівні взяла зобов'язання удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Чинним законодавством визначена адміністративна (ст. 173-2 КУпАП)

та кримінальна відповідальність (ст. 126-1 КК України) за вчинення домашнього насильства.

Що стосується кількості звернень до правоохоронних органів про випадки вчинення домашнього насильства, за 2023 рік кількість випадків домашнього насильства, що є адміністративним правопорушенням, зросла орієнтовно на 20% проти аналогічного періоду 2022 року (всього складено близько 150 тисяч адміністративних протоколів). За перші три місяці 2024 року кількість виявлених осіб, які вчинили домашнє насильство, проти аналогічного періоду минулого року збільшилася на 14,2% (26 733 – 2023 року й 30 529 – 2024-го).

У кримінальній площині за статтею 126-1 КК України протягом 2022 року повідомлено про підозру 1395 особам, 2023-го – 2527, за чотири місяці 2024 року – 868. Динаміка зростання особливо помітна, якщо порівняти цифри зі статистикою відносно мирного 2019 року. Тоді за рік про підозру було повідомлено 854 особам – цифра навіть менша за дані чотирьох місяців 2024-го. Водночас варто зауважити, що статистичну інформацію збирають виключно на підконтрольній українській владі території. Враховуючи, що площа окупованих Росією територій із лютого 2022 року істотно збільшилась і кількість громадян, які виїхали за кордон, також є досить високою, зростання кількості випадків домашнього насильства проти періоду до повномасштабної війни свідчить про досить складну ситуацію в цій сфері [2].

Також хочеться відмітити, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець наголосив, що захист дітей від домашнього насильства – це складний процес, який охоплює багато механізмів, у тому числі судових. Одним з найактуальніших питань у цій сфері є батьківський кіднепінг.

Уповноважений застеріг, що через випробування, спричинені війною, держава стикатиметься з різким зростанням кількості розлучень, що призведе до сплеску домашнього насильства, коли один із батьків намагатиметься забрати дитину в другого [3].

Так, упродовж 2022–2023 років до Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини надійшло 157 звернень щодо самовільної зміни місця проживання дитини одним із батьків.

З них 41 звернення стосується переміщення дітей у межах України, 4 – вивезення дітей на тимчасово окуповану територію України, до РФ або республіки Білорусь, 122 – вивезення дітей в інші країни. Як зауважив Дмитро Лубінець, проблема полягає в тому, що юридичного врегулювання таких ситуацій немає [3].

Омбудсмен зазначив, що сучасне законодавство з питань кіднепінгу має певні прогалини: відсутність ефективних законодавчих механізмів примусового виконання рішень суду про встановлення місця проживання дитини, відібрання дитини, визначення способів участі у вихованні дитини, а також відсутність відповідальності за самовільну зміну місця проживання дитини, зокрема всупереч договору, рішенням органу опіки та піклування чи суду [3].

Задля вирішення окреслених проблем, на переконання Уповноваженого, слід внести зміни до Закону України «Про виконавче провадження» і ЦПК України, щоб розробити юридичний механізм виконання рішення суду щодо випадків кіднепінгу та прискорити розгляд відповідних цивільних справ, а також передбачити в КК України відповідальність за самовільну зміну місця проживання дитини [3].

Питання щодо захисту дітей регулюється Женевською конвенцією про Захист цивільного населення, IV Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі [4, 5] та іншими міжнародно-правовими нормами у сфері захисту жертв війни, яких Росія системно не дотримується. Резолюція Ради Безпеки ООН 1261 (1999) визначає шість серйозних порушень проти дітей під час збройного конфлікту. Ці порушення є предметом щорічної доповіді Генерального секретаря ООН «Діти та збройні конфлікти» та щорічної доповіді Спеціального представника Генерального секретаря з питань дітей та збройних конфліктів. Вони включають: 1) вербування та використання дітей; 2) вбивства та каліцтво дітей; 3) зґвалтування та інші форми сексуального насильства над дітьми; 4) напади на школи, лікарні та пов'язаних з ними осіб, які охороняються; 5) викрадення дітей; 6) відмова у доступі дітей до гуманітарної допомоги [6]. Для удосконалення захисту прав дітей під час військових конфліктів та протидії домашньому насильству, виявлення фактів домашнього насильства

щодо дитини удосконалити та уніфікувати форми збирання, аналізу, узагальнення та врахування статистичних даних про випадки всіх форм насильства за ознакою статі та домашнього насильства та ефективності заходів, які вживаються за цими випадками [7, с. 260].

Джерела

1. Дії влади України, спрямовані на захист прав дітей. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/dii-vlady-ukrainy-spriamovani-na-zakhyst-prav-ditei>

2. Домашнє насильство під час війни. Що з ним робитиме МВС? URL: <https://zn.ua/ukr/ukraine/domashnje-nasilstvo-pid-chas-vijni-shcho-z-nim-robitime-mvs.html>

3. Питання щодо захисту дітей від домашнього насильства особливо актуальне під час війни. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1496677/>.

4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни, 1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

5. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї. Положення про закони і звичаї війни на суходолі, 1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222.

6. Коментар МЗС України щодо річної доповіді Генсека ООН з питань дітей та збройних конфліктів. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-shchodo-richnoyi-dopovidi-genseka-onn-z-pitan-ditej-ta-zbrojnih-konfliktiv>.

7. Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 08 липня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 276 с.

8. Перепелиця А. В., Хатнюк Ю. А., Черномаз О. Б. Запобігання та протидія домашньому насильству щодо дитини під час війни. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 125. С. 146-152.

О. М. Дуфенюк,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету №1 ІПФПНП,
доктор юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РОЛЬ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Глобальний мегатренд цифровізації не оминув сферу кримінального провадження, зокрема діяльність щодо збирання, дослідження, оцінки та використання цифрових доказів, тож крайніми роками спостерігається поживавлення уваги науковців та практиків до проблематики цифрової криміналістики. Огляд фахової та методичної літератури дає змогу окреслити кілька суттєвих тез:

по-перше, в українській криміналістиці відсутнє чітке розуміння предмету, завдань та структури нової галузі цифрової криміналістики, її співвідношення з іншими галузями криміналістичного вчення;

по-друге, у переважній більшості підручників та посібників з криміналістики відсутній окремий розділ цифрової криміналістики, що фактично означає відсутність системного вивчення її проблематики з урахуванням актуальних потреб практики;

по-третє, наукові розробки здебільшого мають фрагментарний характер, рідко стосуються загальних фундаментальних або прикладних питань цифрової криміналістики, а радше спрямовані на визначення змісту поняття цифрових доказів, визнання таких доказів недопустимими, збирання інформації з відкритих джерел тощо. Винятками можна вважати дослідження змісту концепту «цифрова криміналістика» (І. Лущик, А. Тяпкін [1], Р. Степанюк, С. Перлін [2]), формування класифікації електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення (А. Коваленко [3]), виявлення порушень цілісності цифрового зображення в контексті цифрової криміналістики (Д. Берія, М. Войтовецька, Н. Козаченко, В. Зоріло, О. Лебедева) [4] та деякі ін.

У той час, коли своєрідна інертність консервативної науки тільки починає відступати і з'являються перші ґрунтовні праці, практика досудового розслідування та судового розгляду не може обрати позицію очікування і намагається в «польових умовах» напрацьовувати певні алгоритми, що можуть не завжди бути досконалими, проте є придатними для використання тут і тепер. Суддям доводиться оцінювати цифрові докази, протоколи огляду веб-ресурсів, месенджерів, скріншоти з різних пристроїв, висновки комп'ютерно-технічних експертів і т.д. І ця практика не є однозначною, що яскраво підтверджує дослідження Г. Авдєєвої та Е. Живуцької-Козловської [5].

Окреслена проблематика загострюється, коли ми говоримо про документування воєнних злочинів. Особливості розслідування порушень міжнародного гуманітарного права у цифрову епоху вже були частково окреслені в попередній публікації [6, с. 52–54]. Також було визначено чотири основні групи джерел значущої інформації у таких кримінальних провадженнях: (1) особистісні джерела (показання свідків, потерпілих, підозрюваних (полонених) про обставини події); (2) *речові джерела* (залишена техніка, речі, зброя, боєприпаси, вибухонебезпечні об'єкти, які не детонували, фрагменти боєприпасів, трупи з ознаками насильницької смерті; сліди біологічного походження у випадках катувань, зґвалтувань; матеріали та речовини тощо); (3) цифрові джерела (матеріали фото-, відеофіксації подій, дані електронних, комп'ютерних та телекомунікаційних мереж, дані геолокації засобів, оснащених GPS-маяками, дані з відкритих джерел цифрової інформації і т.д.); (4) документальні джерела (протоколи, розпорядження, накази, розпорядження, плани проведення військових операцій, замовлення на постачання, особисті документи комбатантів, фінансові документи тощо) [7, с. 372].

Цифрова криміналістика покликана забезпечити якісну роботу з цифровими джерелами інформації, що може бути використана як доказ у суді. Як приклад, у цьому контексті можна пригадати справу про рейс MH17 Malaysia Airlines з Амстердама в Куала-Лумпур, який було збито ворожими силами на сході України. Спеціально створена для розслідування інциденту спільна слідча група (JIT) у своїх висновках посилялася на значну кількість цифрових доказів, у тому числі профілі

Facebook, розмови в чатах, фотографії з мобільного телефону, зображення вулиць, відео з мобільних телефонів, завантажені з мережі Інтернет, та іншу інформацію з відкритих джерел, телекомунікаційні дані та прослуховування телефонних розмов, а також геоінформаційні дані [8, с. 332]. Кримінальний судовий процес, який розпочався 9 березня 2020 року в окружному суді Гааги, завершився обвинувальним вирокком для трьох фігурантів.

Посилення ролі цифрової криміналістики у сучасних умовах обумовлено низкою чинників:

по-перше, воєнні злочини супроводжує, умовно кажучи, пряма трансляція (війна он-лайн) завдяки доступності мобільних пристроїв, камер відеоспостереження, супутникових даних, цифрових матеріалів зафіксованих дронами, що уможливорює здійснювати відео та фотографічну фіксацію перебігу події та її наслідків (обстріли, вибухи, пожежі, обвали будівель та споруд, травмування, руйнування, сліди, об'єкти в повітряному просторі тощо), швидко поширювати інформацію серед багатомільйонної аудиторії;

по-друге, воєнні злочини вчиняються у час, коли соціальні мережі, месенджери, хмарні сховища інформації, електронна комунікація досягнули величезної популярності і згромаджують величезні масиви інформації (листи, дописи, документи, звіти, коментарі, графічні матеріали тощо), збільшується обсяг телевізійного та мультимедійного контенту, а комп'ютерні технології продовжують стрімко розвиватися за законом Мура. Розуміння засад роботи з такими матеріалами потребує постійного розвитку цифрових компетентностей не тільки експертів-криміналістів. Як слушно зауважує дослідниця цифрових доказів воєнних злочинів Л.Фріман, «робота з цифровими доказами – це навичка, якою повинні володіти всі слідчі та всі адвокати у кримінальних справах» [8, с. 334];

по-третє, вагому категорію цифрових джерел інформації про воєнні злочини становлять дані, які здобуваються під час перехоплень, в ході розвідувальної та контррозвідувальної роботи, оперативно-розшукової діяльності, проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Це особлива група джерел, оскільки доступ до таких даних обмежений. При цьому О. Метелев та Є. Коваленко констатують, що переважна

більшість цифрових доказових відомостей у кримінальному процесі отримуються саме в таємний спосіб шляхом проведення негласних заходів із застосуванням оперативно-технічних засобів [9, с. 180];

по-четверте, в умовах цифровізації з'являється новий виклик, пов'язаний із потенційною небезпекою поширення неправдивих даних (фейків), інформаційно-психологічних операцій, шкідливого програмного забезпечення, втручання у цілісність, порушення автентичності цифрових об'єктів, що потребує розробки методик аналізу метаданих, відновлення первинної інформації та вжиття інших заходів, що дозволяють діагностувати такі факти та напрацьовувати дієві інструменти протидії;

по-п'яте, враховуючи обсяги щоденно зростаючої інформації виникає потреба впровадження інформаційно-аналітичних інструментів для обробки даних, у тому числі із поєднанням технологій штучного інтелекту. З цього приводу згадана вище Л.Фріман говорить: «Обсяг доступних даних зростатиме в геометричній прогресії завдяки збільшенню можливостей зв'язку та інтеграції портативної електроніки. Це благословення, але водночас і прокляття, оскільки величезна кількість таких джерел потенційно може перевантажити ресурси розслідування та створити неконтрольоване накопичення цифрових доказів. З урахуванням постійного розвитку технологій, міжнародні слідчі та прокурори повинні постійно адаптувати свою політику та практику для вирішення нових правових проблем, пов'язаних із цифровими доказами» [8, с. 333].

Враховуючи широкий діапазон різних джерел цифрової доказової інформації, видається цілком логічним структурування цифрової криміналістики, запропоноване західними фахівцями [10]: (1) комп'ютерна криміналістика (дослідження операційної системи, операційної та файлової пам'яті, програм, додатків тощо); (2) криміналістика мобільних пристроїв; (3) криміналістика Інтернету речей; (4) криміналістика хмарних сховищ та мереж; (5) криміналістика мультимедії; (6) криміналістика баз даних і т.д.

Підсумуємо сказане. В сучасних умовах цифрові технології кардинально трансформують досудове розслідування

кримінальних правопорушень, у тому числі порушень міжнародного гуманітарного права. За даними Офісу Генерального прокурора станом на 02.10.2024 зареєстровано понад 144 тисячі злочинів агресії та воєнних злочинів. Нові технології у збиранні, дослідженні, оцінці доказів тільки посилюють свій вплив, а застосування цифрової криміналістики стає рутиною. Відтак важливо системно підходити і до формування теоретико-методологічних основ цифрової криміналістики, і до вирішення нагальних потреб практичної роботи з цифровими доказами, і до підготовки фахівців органів досудового розслідування, прокуратури та суду з урахуванням очевидної стійкої тенденції посилення ролі цифрової криміналістики.

Джерела

1. Лущик І. В., Тяпкін А. С. Проблемні питання визначення цифрової криміналістики. *Теорія і практика правознавства*. 2023. Вип. 1. С. 135–160. DOI: 10.21564/2225-6555.2023.23.281734
2. Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Цифрова криміналістика й удосконалення системи криміналістичної техніки в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3. С. 283–294. DOI: 10.33766/2524-0323.99.283–294
3. Коваленко А. В. Класифікація електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 202–214. DOI: 0.21564/2414-990X.161.278117
4. Берія Д. Ю., Войтовецька М. Є., Козаченко Н. Г., Зоріло В. В., Лебедева О. Ю. Виявлення порушень цілісності цифрового зображення в контексті цифрової криміналістики. *Інформатика та математичні методи в моделюванні*. 2021. Т. 11. № 3. С. 181–190.
5. Авдєєва Г., Живуцька-Козловська Е. Проблеми використання цифрових доказів у кримінальному судочинстві України та США. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 1 (30). С. 126–143. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.07.
6. Дуфенюк О.М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. Р. 46–56. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-1-6>
7. Дуфенюк О.М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/88>
8. Freeman L. Digital Evidence and War Crimes Prosecutions: The Impact of Digital Technologies on International Criminal Investigations and Trials. *Fordham International Law Journal*. 2018. 41 (2). Р. 284–336.

9. Метелев О. П., Коваленко Є. В. До питання використання у кримінальному процесі цифрової інформації, отриманої під час контррозвідальної та оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 80 (2). С. 177–182. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.27>

10. Breiting F., Hilgert J.-N., Hargreaves C., Sheppard J., Overdorf R., Scanlon M. DFRWS EU 10-year review and future directions in Digital Forensic Research. *Forensic Science International: Digital Investigation*. 2024. Volume 48. Supplement. 301685. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fsidi.2023.301685>.

І. О. Ємець,

докторант, кандидат юридичних наук
(Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України)

РОЛЬ АДВОКАТА-ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО У ДОКАЗУВАННІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Торгівля людьми – це злочин світового масштабу. Потерпілими від нього, як правило, стають діти, молодь і представниці жіночої статі, адже саме ці категорії можуть швидко пристосовуватися навіть до небезпечних умов життя. За даними Міжнародної організації з міграції упродовж 1991–2018 рр. від торгівлі людьми постраждали понад 300 000 українців та українок [1]. У період повномасштабного вторгнення, зокрема, у 2022 р. офіційний статус особа, яка постраждала від торгівлі людьми отримали 47 осіб, на кінець 2023 р. ця цифра сягнула 118 осіб, станом на 11 вересня 2024 р. – 142 особи [2]. Протягом усіх трьох років зберігається така тенденція, що серед потерпілих превалюють повнолітні чоловіки. Отже, цей злочин є особливо небезпечним для всіх представників суспільства, незалежно від статі, віку, майнового становища та інших чинників. Суспільна безпека цього злочину значно підвищується, коли стосовно потерпілих від торгівлею людьми застосовується фізичне та психологічне насильство, у них відбирають документи, їх обманюють, погрожують і шантажують. Перебуваючи у пригніченому емоційному стані після звільнення, подекуди навіть у депресії, потерпілий від торгівлі людьми, як ніхто інший потребує психологічної та правничої допомоги, належного юридичного супроводу.

Чинне законодавство гарантує потерпілим від торгівлі людьми право на отримання безоплатної вторинної правничої допомоги, зокрема, в частині отримання правничих послуг щодо представництва інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами та складення документів процесуального характеру з питань, пов'язаних із захистом їхніх прав, гарантованих

Законом України «Про протидію торгівлі людьми» [3]. Таким чином національне законодавство розвивається в напрямі впровадження міжнародних стандартів щодо забезпечення та реалізації найкращих інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень.

Правова основа діяльності щодо протидії торгівлі людьми представлена цілою низкою міжнародно-правових і національних законодавчих актів, серед яких: Конвенції ООН «Про заборону рабства» (1927), «Про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами» (1949), «Про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок» (1979), «Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» (1980), «Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності» (2000 р.), «Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, та покарання за неї (Палермський протокол)» (2000), а також «Підсумкові матеріали Четвертої всесвітньої конференції зі становища жінок у Пекіні» (1995), Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (2011), Кримінальний кодекс України, Постанови Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 року № 417 «Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми», від 22 серпня 2012 року № 783 «Про Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми» тощо.

Разом із цим, алгоритмів щодо представництва інтересів потерпілих від торгівлею людьми у кримінальному провадженні поки що не сформовано та законодавчо не закріплено. Очевидно, що ця категорія справ специфічна, а тому і діяльність щодо представництва інтересів потерпілого також відрізнятиметься за певними ознаками та потребуватиме врахування низки додаткових чинників.

Одним зі стандартів взаємодії з потерпілим від торгівлі людьми є роз'яснення йому гарантії на отримання правничої допомоги та механізму її практичної реалізації. Реалізація цього стандарту є тією необхідною мірою реалізації, захисту й охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. До функцій права особи на правничу допомогу належить превентивна,

що передбачає правомірне здійснення особою своїх прав і свобод, а й, насамперед, спрямована на попередження можливих порушень або незаконних обмежень прав і свобод людини з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб [4].

Реалізуючи право на правничу допомогу та залучивши до кримінального провадження представника, потерпілій особі за участю адвоката важливо виробити стратегію представництва її інтересів. Безумовно, що в цьому контексті важливо, щоб залучений представник детально роз'яснив потерпілому його права та гарантії.

Роль адвоката, залученого як представника потерпілого у кримінальному провадженні може бути реалізована і в аспекті доказування обставин учинення кримінального правопорушення. Важливо при цьому враховувати, що міжнародне законодавство та законодавство України визначають поняття торгівлі людьми з позиції обов'язкової наявності трьох елементів, які ще ототожнюють з тими обов'язковими ознаками, котрі засвідчують факт скоєння кримінального правопорушення. Перший елемент – це дія, яка полягає в деталізації всіх тих діянь, скоєних стосовно потерпілого: чи застосовувалося фізичне або психологічне насильство, чи був факт викрадення особи; чи утримувала особу проти її волі у певному місці, чи змушували вчиняти певні дії, що протирічили її інтересам і бажанням, чи мав місце обман, у чому він полягав тощо). Якщо сторона обвинувачення в процесі розслідування не з'ясувала всіх обставин учинення кримінального правопорушення, зокрема, у процесі допиту потерпілого, то представник потерпілого має вжити заходів щодо виправлення цього і ініціювати, наприклад, проведення допиту. Тут же важливо з'ясувати, хто її вчинив і який характер мали дії винної особи. Зокрема, це мало місце вербування, викрадення, переміщення особи, її переховування тощо. До вчинення подібних дій може бути причетний будь-хто. Аналіз матеріалів правозастосовної практики дає підстави констатувати, що до торгівлі людьми найчастіше причетні знайомі потерпілого (у тому числі, родичі та друзі), фірми з працевлаштування, представники модельних агентств, шлюбні агенції, незнайомі особи.

Відсутність у матеріалах кримінального провадження обставин, котрі засвідчують факт торгівлі людьми, може бути розцінена як підстава достатня обставина спростування факту скоєння кримінального правопорушення, тому бездіяльність слідчого в цьому разі має бути негайно припинена, у тому числі і шляхом її оскарження, а у необхідних випадках – і шляхом ініціювання його відсторонення від здійснення кримінального провадження.

Наступним обов'язковим елементом, наявність якого необхідно засвідчити для підтвердження факту скоєння торгівлі людьми – це спосіб: тобто яким чином відбувалася така діяльність, які дії скоєно особою, причетною до вчинення кримінального правопорушення тощо. Мається на увазі, чи відбувся обман, шантаж, погроза, насильство тощо. Якщо винною особою використано безпорадний або уразливий фізичний чи психічний стан, це також слід з'ясувати та закріпити в матеріалах кримінального провадження. Одним із апробованих шляхів з'ясування та доказування певного емоційного стану у потерпілого від торгівлею людьми, застосування стосовно нього тиску або переживання ним негативного досвіду є отримання висновку експерта, проведеного на підставі психологічної експертизи. Перевагами цього заходу є можливість отримання належного та достовірного доказу у вигляді висновку експерта [5, с. 62–63]. Важливо, що ініціювати призначення експертизи представник потерпілого у кримінальному провадженні може перед слідчим, шляхом подання відповідного клопотання, або ж звернутися до експертної установи та забезпечити її проведення на договірних засадах.

Третій елемент – це мета, тобто заради чого використовували людину, чи це відбулося з метою отримання прибутку, трудової або сексуальної експлуатації, незаконного вилучення органів, сурогатного материнства тощо. Якщо це трудова експлуатація, то важливо з'ясувати, які дії виконував потерпілий, де, за яких обставин тощо. З'ясування окреслених елементів, засвідчує той факт, що вчинено кримінальне правопорушення, пов'язане з торгівлею людьми. Важливо, що коли постраждалою особою є особа до 18 років, тобто малолітня чи неповнолітня особа, то законодавство не бере до уваги способу вчинення кримінального правопорушення. Тобто не має

для кваліфікації значення чи відбувся факт обману, зловживання довірою дитини тощо, принципове значення мають лише дія та мета (експлуатація).

Отже, доказування наявності в діях особи об'єктивної сторони кримінального правопорушення є однією з важливих складових кримінальної процесуальної діяльності. У доказуванні об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України, вагому роль відіграють не лише представники сторони обвинувачення, але і потерпілий, його представник, адже саме відомості повідомлені потерпілим часто стають тим базисом для збирання інших доказів у кримінальному провадженні. З огляду на це, залучений адвокат-представник потерпілого має зайняти у справі активної позиції у встановленні трьох елементів об'єктивної сторони: дії, способу та мети, а у разі вчинення злочину стосовно потерпілого – дії та мети.

Джерела

1. Торгівля людьми. Основні поняття та види експлуатації / Міністерство соціальної політики України. URL: msp.gov.ua/news/16080.html?PrintVersion (дата звернення: 28.09.2024).

2. Кількість осіб, яким Нацсоцслужбою встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми / Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua/protidiya-torgivli-lyudmi/kilkist-osib-yakim-nacsocsluzhboyu-vstanovleno-status-osobi-yaka-postrazhdala-vid-torgivli-lyudmi> (дата звернення: 28.09.2024).

3. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17-Text> (дата звернення: 01.10.2024).

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09> (дата звернення: 01.10.2024).

5. Вуйма А. Г. Використання висновку експерта, складеного за результатами проведення судово-психологічної експертизи, у кримінальному судочинстві. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану* : IV Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 7 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 61–64.

І. В. Жукова,

директор, лауреат премії Президента України для молодих вчених,
лауреат премії Верховної Ради України молодим ученим,
кандидат наук з державного управління, доцент
(Видавнича група «Наукові перспективи»)

СКЛАДНОЩІ ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СФЕРИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПРОПОРЦІЙНО ЄВРОПЕЙСЬКИМ РЕАЛІЯМ

Нормативно-правове адміністрування сфери загальної середньої освіти в Україні крізь призму концепцій та стратегій, у свою чергу, покликане схарактеризувати прогностичну парадигму розвитку, ідеологічного та професійно-педагогічного становлення галузі.

Концептуальне та стратегічне планування галузі загальної середньої освіти в Україні є, певною мірою, колізійним, адже, наразі, в рамках вітчизняного простору не наявно нормативного документу зазначеної специфікації, щоб задовольнив потреби європейської стандартизації даного кластеру.

Серед концепцій у сфері загальної середньої освіти у вітчизняному нормативно-правовому полі адміністрування залишається чинною Постанова Колегії Міністерства освіти і науки України та Президії Національної академії педагогічних наук України № 12/5-2 від 22.11.2001 р. «Про Концепцію загальної середньої освіти» [1], а, також, Проєкт Концепції загальної середньої освітньої школи України, запропонований Міністерством освіти і науки України у 2016 р.

Розгляну ключові, на мій погляд, риси останніх у контексті нормативно-правового адміністрування сфери загальної середньої освіти.

Зокрема, у Постанові Колегії Міністерства освіти і науки України та Президії Національної академії педагогічних наук України № 12/5-2 від 22.11.2001 р. «Про Концепцію загальної середньої освіти» [1] зазначається, що система загальної середньої освіти в Україні є визначальною у формуванні компетентного, кваліфікованого навчального процесу.

Дана Концепція сконцентрована на балансуванні між теорією і практикою під час викладання, де засадниче місце

у реалізації зазначеного наративу відіграють науково-педагогічні працівники та співробітники.

Провідне місце у системі інноваційних пропозицій, запропонованих у Постанові Колегії Міністерства освіти і науки України та Президії Національної академії педагогічних наук України № 12/5-2 від 22.11.2001 р. «Про Концепцію загальної середньої освіти» [1], також, займає орієнтація навчального процесу в закладах загальної середньої освіти на індивідуальні потреби здобувача.

Остання передбачає інтеграцію умінь та навичок індивіда не лише з метою отримання позитивних академічних результатів, але й для працевлаштування у майбутньому.

На мою переконання, даний нормативно-правовий акт у системі концептуального регулювання сфери загальної середньої освіти в Україні є прикладом ідеологічного зносу.

На даний момент, в умовах євроінтеграції та органічного зближення із освітньою системою ЄС та США, а, також, підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (що, окрім іншого, визначає стандарти науково-академічного співробітництва у Главі 9, ст. 375 Документу) [2], засадничої необхідності набуває саме перепрофілювання галузі.

При цьому повинні бути ураховані потреби сфери загальної середньої освіти сьогодення: гнучкість, адаптованість під здобувача, освітня інклюзія, освітня цифровізація тощо.

Вищенаведені трансформації, якраз-таки, знайшли відображення у згаданому Проєкті Концепції загальної середньої освітньої школи України, запропонованому Міністерством освіти і науки України у 2016 р. [3]. Останній представляє собою нормативно-правовий нарис адміністрування сфери загальної середньої освіти, що засновується на усуненні наявних у описаній Постанові колізій.

Зокрема, у Проєкті Концепції загальної середньої освітньої школи України, запропонованому Міністерством освіти і науки України у 2016 р. [3] зазначено, що сучасна вітчизняна система загальної середньої освіти повинна відповідати реаліям та вимогам освітньої неперервності та конкурентності.

Таким чином, у проєкті нормативно-правового акту йшлося про необхідність підвищення ефективності даного освітнього сектору за допомогою, зокрема, розробки «гнучких»

навчальних планів, заснованих на концепціях академічної інтерактивності.

Проте зазначу, що положення даного нормативно-правового акту не були доведені до предметно-практичного застосування у сфері загальної середньої освіти України, що, знову-таки, є індикатором складнощів процесу трансформації даної галузі освітнього простору пропорційно європейським реаліям.

На моє переконання, розглянуті приклади концепцій у структурі нормативно-правового адміністрування сфери загальної середньої освіти відзначаються недостатнім рівнем предметної ефективності.

Джерела

1. Постанова Колегії Міністерства освіти і науки України та Президії академії педагогічних наук України № 12/5-2 від 22.11.2001 р. Про Концепцію загальної середньої освіти. *Відомості Верховної Ради*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_5-2290-01#Text

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 984_011 від 21.03.2014 р. (поточна ред. від 30.11.2023 р.). *Відомості Верховної Ради*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

3. Проект Концепції загальної середньоосвітньої школи України, запропонований Міністерством освіти і науки України у 2016 р. 26 с.

Ю. Ю. Забуга,
асистентка кафедри кримінального права,
кандидатка юридичних наук
*(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого),*
старша наукова співробітниця
лабораторії дослідження проблем
національної безпеки у сфері охорони здоров'я
*(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України)*

**СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО З ВИКОРИСТАННЯМ
УРАЗЛИВОГО СТАНУ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ
ЯК ПРОЯВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ
З МЕТОЮ МЕДИЧНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ**

Майже третій рік поспіль триває активна фаза російсько-української війни, яка ознаменувалась повномасштабним вторгненням російської армії на територію України. За цей час багато наших співвітчизників не тільки виїхали за кордон, але й стали вимушеними переселенцями всередині країни, отримавши статус внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). За свідченням Міжнародної організації з міграції їх чисельність сягає приблизно 3,5 млн українців, із яких 59 % становлять жінки (приблизно 1 млн 752 тис.) [1, с. 1, 2, 6]. Багато з цих жінок втратили домівки, роботу, були вимушені розірвати звичні для них соціальні зв'язки, а також мають на утриманні малолітніх дітей та купу боргів, тобто перебувають у скрутному матеріальному становищі. Такий стан свідчить про уразливий стан жінки, чим доволі вдало користуються торговці «живим товаром». Саме тому під час війни зростає ризик стати жертвою торгівлі людьми [2, с. 46].

Аналіз обвинувальних вироків, ухвалених українськими судами за ст. 149 КК України, починаючи із 2019 р. й донині, свідчить, що найбільш поширеними формами експлуатації під час торгівлі людьми традиційно виступають трудова (під якою ми розуміємо примусову працю, примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства,

підневільний стан та залучення в боргову кабалу) та сексуальна (яка, на нашу думку, охоплює всі форми сексуальної експлуатації, а також використання в порнобізнесі) форми експлуатації [3; 4; 5, с. 100] Натомість медична експлуатація не є поширеною формою експлуатації в Україні.

Варто зауважити, що серед науковців немає єдності, щодо доцільності використання поняття «медична експлуатація» [Див.: 4, с. 40–41]. Аналіз п. 1 примітки до ст. 149 КК України свідчить про те, що законодавець для визначення терміну «експлуатація» використовує підхід, відповідно до якого замість окреслення індивідуальних ознак цього явища правозастосувачеві пропонується відкритий перелік її конкретних форм (проявів). Серед них самостійну групу утворюють «вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, примусову вагітність або примусове переривання вагітності». На нашу думку, їх доцільно об'єднувати в єдине поняття «медична експлуатація» [Див.: 4].

Останній документально підтверджений випадок того, що українські жінки використовуються в торгівлі людьми за для медичної експлуатації у виді сурогатного материнства, датується 2019 р. [6]. Саме тому повідомлення про те, що прокурорам Оболонської окружної прокуратури м. Києва вдалось довести вину адміністратора медичної клініки та її адвоката, у вербуванні людей з метою експлуатації з використанням обману та уразливого стану потерпілих, вчиненому повторно у складі злочинної організації (ч. 2 ст. 255; ч. 4 ст. 28, ч. 3 ст. 149 КК України), сколихнуло українське суспільство [7]. Кримінально-протиправна схема цієї злочинної організації полягала в тому, що в Україні було створено 3 клініки. Дві з них функціонували у м. Харкові і займались підшукуванням (а) жінок, що перебували у скрутному матеріальному становищі, на роль сурогатної матері, а також (б) одностатевих пар за кордоном, які хотіли отримати дитину, скориставшись послугами сурогатного материнства. Ще одна клініка, створена у Києві, займалась безпосередньо питаннями репродуктології: вирощувала ембріони та підсаджувала їх сурогатним матерям. При цьому доволі часто жінки, які були обрані на роль сурогатної матері, отримували лише частину тих грошей, які сплачували чоловіки за кордоном. Відомо про народження

10 дітей, які були вивезені за кордон та віддані на виховання одностатевим парам. Незаконність цієї схеми полягала в тому, що в Україні відповідно до регуляторного законодавства у сфері репродуктології (зокрема, Наказу МОЗ від 09.09.2013 № 787 «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 09.09.2013 р., а також п. 2 ст. 123 Сімейного кодексу): а) забороняється підсадження ембріона в тіло жінки у випадку, коли вона віддає для запліднення свою яйцеклітину, тобто виключається народження дитини сурогатною матір'ю, яка має генетичний зв'язок з плодом, який виношується; б) замовником послуг має стати саме подружжя (за українським законодавством – це чоловік та жінка), а не одностатеві пари чи одинокі люди; в) забороняється бути сурогатною матір'ю жінкам, які мають власну дитину (ця вимога теж подекуди ігнорувалась учасниками наведеної кримінально-протиправної схеми).

В Єдиному державному реєстрі судових рішень вдалось віднайти два обвинувальних вироки по цій справі. Так, Оболонським районним судом м. Києва 05.09.2024 р. ОСОБА_3 (адвокат Київської клініки) була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого за ч. 4 ст. 28, ч. 3 ст. 149 КК України, а саме у вербуванні людини з метою експлуатації, з використанням обману та уразливого стану потерпілого, вчиненому повторно, злочинною організацією. Роль адвоката полягала в тому, що він здійснював такий протиправний вплив на свідомість сурогатних матерів, внаслідок якого вони були впевнені в тому, що вказана процедура повністю відповідає вимогам діючого законодавства. До того ж, після народження дитини, сурогатні матері, після чергової «консультації» адвоката вводили в оману співробітників РАГСУ та отримували свідоцтво про народження дитини на ім'я одного із замовників, що надавало дитині право виїзду за межі території України з останнім. Оскільки обвинувачена особа уклала угоду про визнання винуватості з прокурором, то суд їй призначив узгоджене сторонами кримінального провадження покарання із застосуванням ст. 69 КК України у виді позбавлення волі строком 5 р. без конфіскації майна, звільнивши її від його реального відбування із застосуванням ст. 75 КК України з іспитовим строком у 3 р. При цьому ухвалою Оболонського районного суду

м. Києва від 30.07.2024 р. ОСОБА_3 звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 255 КК України, на підставі ч. 6 ст. 255 КК України, зв'язку із тим, що до повідомлення про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомив про участь у злочинній організації та активно сприяв її розкриттю [8]. Аналогічний вирок був ухвалений Подільським районним судом м. Києва у справі № 756/15734/23 щодо ОСОБА_4, яка виступала координатором (менеджером) програми сурогатного материнства Київської клініки. При цьому ухвалою Подільського районного суду м. Києва від 22.07.2024 р. ОСОБА_4 звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 255 КК України, на підставі ч. 6 ст. 255 КК України [9].

Якщо аналізувати ці 2 обвинувальні вирoki, то можна помітити, як інститут угод у кримінальному провадженні виконує подвійну роль. Позитивну роль, оскільки укладення такої угоди дозволяє органам досудового розслідування безперешкодно та з найменшими втратами отримати докази та розкрити вчинення конкретного кримінального правопорушення. Проте водночас і негативну, адже винні у його вчиненні особи, на жаль, не отримують покарання, яке було б пропорційне тяжкості вчиненого діяння. Вочевидь, що кримінальне провадження за ч. 2 ст. 255 КК України було закрито у зв'язку з укладенням угоди про визнання винуватості між обвинуваченим та прокурором. Але наскільки така ситуація є доцільною, якщо йдеться про такий тяжкий злочин, як торгівля людьми? В науковій літературі неодноразово зазначалось, що ефективним засобом боротьби зі злочинністю є не призначення винній особі суворого покарання, а невідворотність притягнення до кримінальної відповідальності. Зрозуміло, що обрання міри покарання за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 255 КК та ч. 3 ст. 149 КК, унеможливило б для суду застосувати положення ст. 75 КК, а отже винні особи опинились в місцях позбавлення волі на доволі тривалий строк.

Наразі стоїть питання про притягнення до кримінальної відповідальності і керівника цієї Київської клініки, яка попри гучний скандал навколо неї продовжує свою роботу [7]. Проте аналіз чинного КК України свідчить про те, що навіть

за умови ухвалення судом обвинувального вироку щодо цієї службової особи за ч. 1 ст. 255 КК та ч. 3 ст. 149 КК, до самої Київської репродуктивної клініки, яка є юридичною особою, не можуть бути застосовані інші заходи кримінально-правового характеру, передбачені розділом XIV-1 Загальної частини КК. Йдеться передусім про ліквідацію та конфіскацію майна (положення ст.ст. 96-8 та 96-9). Це обумовлено тим, що ст. 149 КК немає серед переліків злочинів, визначених у ст.ст. 96-3 та 96-9 КК, а отже вчинення цього злочину не утворює підставу для їх застосування. Вочевидь, така ситуація підлягає виправленню з боку законодавця.

Тож для ефективного запобігання вчиненню такого тяжкого злочину, як торгівля людьми, пропонують такі заходи: (1) закріпити в межах чинного кримінального процесуального законодавства заборону на укладення угод про визнання винуватості у випадку вчинення обвинуваченим торгівлі людьми; (2) розширити положення ст.ст. 96-3 та 96-9 КК України за рахунок вказівки на ст. 149 КК України, що дозволить українським судам застосовувати до юридичних осіб, від імені та в інтересах яких уповноваженими особами було вчинено торгівлю людьми, такі кримінально-правові засоби, як ліквідацію та конфіскацію майна.

Джерела

1. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Раунд 16 (квітень 2024 р). IOM_UKR_GPS_Internal Displacement Report. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf (дата звернення: 04.10.2024).
2. Луцький Т., Газдайка-Василишин І. Б. Протидія торгівлі людьми: історія та сучасність. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 42-48. DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-6>.
3. Забуга Ю., Михайліченко Т. Форми експлуатації людини : частина І. *Форум Права*. 2020. № 62 (3). С. 29–43. URL: http://forumprava.pp.ua/files/029-043-2020-3-FP-Zabuha,Mykhailichenko_5.pdf (дата звернення: 03.10.2024).
4. Забуга Ю., Михайліченко Т. Форми експлуатації людини : частина ІІ. *Форум Права*. 2021. № 68 (3). С. 38–51. URL: http://forumprava.pp.ua/files/038-051-2021-3-FP-Zabuha,Mykhailichenko_6.pdf (дата звернення: 03.10.2024).

5. Марін О. К. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: сучасний стан та перспективи. *Державна політика у сфері протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: сучасні виклики для України та світу* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (7 червня 2024 року) / упор. : О. М. Марін, І. А. Вишневська. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 97–101.

6. Ніжинський С. Захист прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, а також надання таким особам матеріальної і медичної допомоги – це зобов’язання Мінсоцполітики. 18.10.2019. <https://www.msp.gov.ua/news/17728.html> (дата звернення: 03.10.2024).

7. Маркевич І. В Україні пропонували дітей одностатевим парам з-за кордону: що відомо про гучний скандал. Офіційний веб-сайт ТСН. URL: <https://tsn.ua/exclusive/sire-surogatne-materinstvo-v-ukrayini-scho-vidomopro-skandal-i-yaka-dolya-chekaye-na-ditey-2668608.html>

8. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 05.09.2024 р. у справі № 756/15734/23 (провадження № 1-кп/756/892/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121455104> (дата звернення : 05.10.2024).

9. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 13.08.2024 р. у справі № 756/15734/23 (провадження № 1-кп/758/1148/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121030581> (дата звернення : 05.10.2024).

О. В. Захарова,
завідувач відділення актуалізації навчання
та практичної підготовки ІПФНП,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОТОКОЛ БЕРКЛІ У РОЗСЛІДУВАННІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВІДКРИТИХ ЦИФРОВИХ ДАНИХ

Діджиталізація, відкрила двері не тільки для розвитку суспільства та бізнесу, а також створює нові виклики в контексті безпеки та правопорядку. Інновації дають можливість злочинцям змінювати свою тактику, адаптовуючи їх до цифрового середовища. З огляду на це, цифрові технології стали не лише інструментом розвитку, але й новою платформою для вчинення кримінальних правопорушень.

Торгівля людьми також мігрувала в онлайн простір, де зловмисники використовують анонімні платформи для вербування осіб, продажу контрафактних документів, приховані оголошення про роботу, фейкові пропозиції про еміграцію та шлюб.

Основні сфери впливу Інтернет простору на торгівлю людьми охоплюю:

1. Рекрутинг через соціальні мережі. Торгівці людьми активно вербують потенційних постраждалих через платформи : Facebook, Instagram, TikTok тощо, використовуючи фейкові облікові записи, що пропонують широкий спектр можливості. Особливо вразлива молодь і особи, які шукають роботу або покращення фінансового становища.

2. Форумні та месенджерні платформи.

Зловмисники використовують закриті форуми, чати й месенджери такі як: Telegram, WhatsApp, Viber, Signal тощо, для організації та діяльності злочинної групи, де відбувається координація між учасниками злочинної групи, а також активні переписки щодо різних форм торгівлі людьми.

3. Онлайн-експлуатація.

Зачасту потенційних постраждалих примушують до створення порнографічних матеріалів або участі у вебкам-бізнесі, який має в закритих мережах інтернету.

4. Dark Web, яка є частина World Wide Web, доступ до якої можна отримати тільки використовуючи специфічне програмне забезпечення, авторизацію або певним чином сконфігурований браузер [1]. У так званий «темний мережі» злочинці можуть залишатися анонімними, що робить торгівлю людьми ще більш небезпечною та важкою для відстеження.

Враховуючи вказані аспекти, все частіше сучасність вимагає застосування новітніх методів розслідування. Одним із таких методів є використання відкритих цифрових даних (Open Source Information, OSINT). Для ефективного впровадження цього підходу у розслідування було розроблено «Протокол Берклі», який став важливим елементом у світовій правовій та слідчій практиці.

Протокол Берклі – це міжнародний стандарт керівних положень, створений для полегшення збору, перевірки та використання цифрових відкритих джерел інформації в процесі розслідування злочинів та порушень прав людини. Він розроблений Школою права Берклі при Каліфорнійському університеті у співпраці з рядом провідних правових організацій і експертів у сфері цифрової криміналістики.

Чи є досвід застосування загальнодоступних цифрових даних у розслідуваннях? Так. Наприклад, Незалежна міжнародна місія щодо встановлення фактів у М'янмі збирала докази «часних випадків мови ненависті».

Знімки з супутника допомогли Комісії з прав людини в Південному Судані встановити ймовірні злочини проти людяності з огляду на масштабні руйнування приватної власності та напади на мирних жителів у понад 40 поселеннях протягом двох місяців [2].

Документ містить стандарти знаходження, збирання, зберігання, перевірки та аналізу контенту із соцмереж та інших відкритих джерел, до яких можна віднести:

- фотографії, відео, картинки, графічні дописи тощо;
- контент створений користувачами у соціальних мережах (YouTube, TicТок, Facebook, Instagram, Telegram, Twitter тощо);
- дані супутникових знімків.

Протокол покликаний стандартизувати процедури та надати методологічні вказівки для різного роду розслідувань,

щоб допомогти слідчим, які використовують у відкритому доступі, усвідомити важливість:

1. Відстеження походження онлайн-контенту та його віднесення до першоджерела, за можливості;
2. Оцінки достовірності та надійності онлайн-джерел;
3. Перевірка онлайн-контенту та оцінки його достовірності та надійності;
4. Дотримання законодавчих вимог та етичних норм;
5. Мінімізації будь-якого ризику заподіяння шкоди собі, своїм організаціям та третій стороні;
6. Посилення захисту прав людини джерел, включаючи право на конфіденційність.

До основних положень Протоколу Берклі можна віднести:

1. Збір інформації у відкритих мережах.

Протокол визначає, як можна ефективно збирати цифрові дані з відкритих джерел (соціальних мереж, новин, супутникових даних та ін.), не порушуючи права людини, включаючи право на приватність.

2. Перевірка даних.

Одним із найважливіших аспектів Протоколу є перевірка достовірності даних отриманих даних. В умовах інформаційного перенасичення та інформаційної дестабілізації, поширення рейкової інформації, працівники правоохоронної системи повинні володіти методами оцінки надійності джерел та підтвердження достовірності отриманої інформації.

3. Збереження та документування.

Протокол пропонує так звану дорожню карту щодо збереження зібраних даних для забезпечення їх цілісності та допустимості. Це піднімає питання і кібербезпеки, контроль за доступом до даних та забезпечення належної архівації інформації.

4. Етичні аспекти.

У документі велика увага приділяється етичному використанню інформації з відкритих джерел. Використання цифрових даних має відповідати міжнародним стандартам прав людини, а також враховувати ризики для осіб, залучених до публікації інформації.

5. Правова допустимість.

Протокол надає рекомендації щодо того, як зробити цифрові докази з відкритих джерел допустимими в судових процесах [3].

Протокол Берклі є важливим кроком у стандартизації використання відкритих цифрових даних у розслідуванні торгівлі людьми та інших кримінальних правопорушень. Він надає чіткі рекомендації для збору та верифікації цифрових доказів, одночасно враховуючи етичні та правові аспекти роботи з такими даними. Це робить його ключовим інструментом на досудовому розслідуванні у цифрову епоху, де інформація з відкритих джерел стає важливим елементом правосуддя.

Презентацію документа, до створення якого було залучено понад 150 експертів, приурочили до 75-ї річниці Нюрнберзького трибуналу з розслідування злочинів нацизму, під час якого вперше було використано відео як доказ у кримінальному процесі.

Джерела

1. Темна мережа [Електронний ресурс]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/темна_мережа
2. Протокол Берклі щодо розслідування із використанням відкритих цифрових даних [https](https://jurfem.com.ua/) [Електронний ресурс]. URL: <https://jurfem.com.ua/>
3. Berkeley Protocol [Електронний ресурс]. URL: https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage

І. В. Здреник,

доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

В. М. Савайда,

здобувач вищої освіти 3-го курсу
центру післядипломної освіти,
дистанційного та заочного навчання
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ І МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ

Україна перебуває у стані війни з російською федерацією, що стало підставою для введення воєнного стану на всій території країни. Воєнний стан є особливим правовим режимом, запровадженим для захисту держави та її громадян від зовнішніх та внутрішніх загроз. Головна мета воєнного стану – забезпечення безпеки громадян, збереження територіальної цілісності та незалежності України. Права і свободи людини в умовах воєнного стану охороняються та захищаються правоохоронними органами, що діють у рамках Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Одна з перших спроб встановлення злочинності та караності діянь, що розглядаються, а також застосування міжнародної кримінальної юрисдикції щодо «злочинців війни» (war criminals) була зроблена після першої світової війни, коли, поперше, спеціальна комісія провела роботу з класифікації міжнародних злочинів, що перебували у протиправних діяннях, скоєних порушення загальноновизнаних правил ведення військових дій, і, по-друге, у межах Версальського договору (частина VII «Санкції») передбачалися три види юрисдикції у справах про злочини, пов'язані з війною та порушеннями її законів та звичаїв. Так як воєнні злочини відносяться до злочинів проти миру та безпеки людства необхідно розглянути аспект міжнародного співробітництва.

Для ефективної діяльності в Україні створюються спеціальні розроблені плани. Типові плани охорони громадського порядку розробляються для досягнення конкретних цілей, тому їх слід складати окремо для кожного завдання. До таких планів включаються інформація про ресурси, склад загонів, резерви, виконавців, схеми зв'язку, та місця збору персоналу. Важливо, щоб усі заходи були випробувані в умовах, наближених до реальних, для забезпечення ефективної роботи органів внутрішніх справ під час воєнного стану. До того, працівники повинні мати належну фізичну та психологічну підготовку для виконання своїх обов'язків.

На основі аналізу правозастосовної практики можна зробити висновок про необхідність підвищення якості професійної підготовки працівників правоохоронних органів для здійснення своїх повноважень за умов спеціальних режимів. З цією метою співробітників правоохоронних органів слід готувати за спеціальними програмами, що включають вдосконалення фізичної підготовки, рівня знань у галузі права, навичок психологічного контролю, що дозволить вирішити завдання щодо забезпечення безпеки населення, захисту його прав, свобод та інтересів в умовах дії спеціальних правових режимів.

Під час воєнного стану гострішим стає питання професійної деформації правоохоронців, що впливає на їхню здатність ефективно захищати права і свободи громадян. Деформація проявляється в грубому, нетактовному ставленні до людей, яке може виникати через емоційне напруження та перевантаження працівників правоохоронних органів. Звісно ж, що проблемне питання може бути вирішене за рахунок створення, вдосконалення та підвищення ефективності діяльності підрозділів по роботі з особовим складом як усередині системи правоохоронних органів загалом, так і в рамках структури окремих правоохоронних органів.

У ситуаціях, коли звичайні методи роботи правоохоронних органів стають недостатніми для підтримання правопорядку та захисту громадян, під час воєнного стану вони працюють у спеціальному режимі. Режим передбачає застосування надзвичайних заходів, щоб ефективно відновлювати громадський порядок і гарантувати захист прав та свобод людей. Тому завдання, що стоять перед правоохоронними органами в умовах дії воєнного стану, потребують якісного

та ефективного правового регулювання. Звісно ж, що важлива роль в цьому процесі має бути відведена відомчим нормативно-правовим актам [1, с. 1030–1032].

Відповідно до наказу Міністерства оборони України № 218 від 23.07.2021 р., воєнно-політичне співробітництво є частиною зовнішньої політики держави. Воно спрямоване на розвиток рівноправних і взаємовигідних відносин з державами-партнерами та іншими країнами для зміцнення обороноздатності України і захисту національних інтересів. Основна мета співробітництва – сприяння інтеграції України в ЄС і НАТО. Наказ також визначає ключові завдання та напрями міжнародного військового співробітництва, що підтримують ці цілі [2].

Нормативної регламентації правової співпраці щодо злочинів проти світу відводиться важливе місце. Вагоме значення у цьому напрямі належить конвенційним угодам з уніфікованим підходом до понятійного апарату у сфері злочинів проти світу, численним спеціальним двостороннім угодам про видачу злочинців; двосторонні договори, що передбачають правову допомогу; дії локальних конвенцій між державами щодо передачі засуджених; загальним міжнародним договорам боротьби з аналізованими злочинними діяннями проти світу, де міститься комплекс норм про процедури правової взаємодії.

З метою узгодження кваліфікації міжнародних злочинів та підвищення ефективності міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинам проти миру пропонується здійснювати взаємодію за такими напрямками: розширити напрями договірної взаємодії з таких питань, як: надання правової допомоги у кримінальних справах, видача злочинців, передача засуджених для відбування покарання в державу громадянином якого він є, активізація механізму, що забезпечує невідворотність покарання, забезпечення захисту прав громадян у рамках кримінального переслідування іншої країни; уніфікація міжнародних стандартів та понять у сфері дії норм, що криміналізують діяння, спрямовані проти мирного існування людства; необхідно підвищити роль ООН, яка є координатором міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинами проти миру; усунення політики подвійних стандартів та розмивання принципів міжнародного права; сприяти прийняттю конвенцій ООН, які регламентуватимуть взаємну правову допомогу та видачу (екстрадицію) злочинців, таким чином

трансформувавши право держави на видачу злочинців у зобов'язання міжнародно-правового характеру; створити міжнародний рівень з інформаційно-методичного забезпечення роботи правоохоронних структур [3, с. 150].

Отже, слід зауважити, що при розгляді організаційної складової співробітництва в боротьбі з окремими видами злочинів, для повноцінної співпраці важливим моментом є прийняття конкретним відомством відповідних документів щодо взаємодії між державами. Такі співпраці планують оформити багато представників різних держав.

Що стосується конкретних сфер співпраці для вирішення проблемних питань міжнародної злочинності, слід виокремити основні: обмін інформацією та досвідом між представниками різних держав. Існування єдиної інформаційної бази дозволяє правоохоронним органам більш ефективно протидіяти злочинним організаціям, прораховуючи кроки наперед; екстрадиція, видача злочинця, який вчинив злочин в одній країні, інший, громадянином якої він є; можливість організації пошуку злочинців у державах, які укладають договір про співпрацю, що дозволяє знайти злочинців, що переховуються, за кордоном; можливість провадження кримінальної процесуальної діяльності спільно; організація спільних навчальних заходів, семінарів; надання матеріальної та технічної допомоги нужденним державам. Різні напрями та рівні міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю є не альтернативними, а взаємодоповнюють один одного, мають свою специфіку та сферу застосування.

Джерела

1. Євдокіменко С. А. Особливості діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю в Україні в умовах воєнного стану. The 12th International scientific and practical conference «Modern research in world science». 2023. С. 1028–1033.
2. Про здійснення міжнародного співробітництва Міністерством оборони України та Збройними Силами України : Наказ Міноборони України від 23.07.20221 року № 218. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0218322-21#Text> (дата звернення: 04.10.2024)
3. Латишева В., Бабіна В. Співробітництво України з міжнародними організаціями в умовах війни: проблеми, напрями та перспективи. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2023. № 1 (15). С. 149–150.

Н. В. Ільків,

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОГО МЕХАНІЗМУ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне збройне вторгнення російської федерації в Україну актуалізувало проблему екологічної безпеки. Показники, що відображаються на офіційному ресурсі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Екозагроза», вказують на катастрофічні наслідки воєнних дій росії та їх вплив на довкілля, як у теперішньому, так і у майбутньому часі. Нагальною є необхідність ідентифікації та фіксації не лише пошкоджених та зруйнованих промислових, житлових, соціальних об'єктів, а також шкоди, завданої довкіллю. На цьому неодноразово наголошувалось на офіційному рівні. З цією метою у межах Української формули миру діє Міжнародна робоча група щодо екологічних наслідків війни. Важливим результатом роботи групи стало представлення 9 лютого 2024 року звіту «Екологічний договір для України. Зелене майбутнє: рекомендації щодо відповідальності та відновлення». Загалом Екологічний договір включає 50 рекомендацій для України та світової спільноти, що встановлюють уніфікований підхід до оцінки впливу російської війни в Україні на довкілля (як пріоритет 1 «моніторинг збитків та зменшення ризиків»), визначають засади компенсації за завдану екологічну шкоду (пріоритет 2 «забезпечення відповідальності») та відновлення довкілля (пріоритет 3 «зелена реконструкція та відновлення довкілля») [1].

У квітні 2024 року ПАРЕ розглянувши Екологічний договір для України, ухвалила резолюцію про екологічні наслідки війни рф проти України, що закликає об'єднати зусилля задля спільного збору та аналізу інформації про міни та інші боєприпаси, що не вибухнули в Чорному морі, а також рівень забруднення води та інші наслідки війни.

Актуальність та своєчасність питання фіксації шкоди, завданої довкіллю збройною російською агресією, зумовлене потенційною можливістю для вирішення у перспективі питання притягнення країни-агресорки до відповідальності, подання позовів до судових інстанцій, зокрема міжнародних, компенсації завданої екологічної шкоди, а також слугуватиме основою для прогнозування загальнодержавних або секторальних витрат на відновлення, планування державної політики у відповідній сфері та визначення поточних потреб у відновленні, для розроблення програм відновлення територіальних громад.

Нормативно-правове поле для визначення шкоди, завданої довкіллю бойовими діями, почало формуватися практично з початку повномасштабного вторгнення рф в Україну. Першим таким актом в умовах воєнного стану став Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, затверджений постановою КМУ від 20 березня 2022 р. № 326. У ньому визначено основні напрями визначення екологічної шкоди.

Інституційну складову юридичного механізму визначення екологічної шкоди в умовах воєнного стану формує низка органів державної влади України: Державна екологічна інспекція України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Спеціалізована екологічна прокуратура ОГП України, які комплексно забезпечують проведення державного екологічного контролю, здійснення постійного моніторингу довкілля та його природних компонентів, збору доказової бази та належної фіксації фактів заподіяння екологічної шкоди [2, с. 74].

Зважаючи на недостатність наявних технічних, організаційних, кадрових ресурсів в спеціальних галузевих органів державної влади та з метою створення єдиної системи контролю за загрозами внаслідок збройної агресії рф проти України, на підставі наказу Держекоінспекції України від 01 березня 2022 р. № 73 при Держекоінспекції України було створено оперативний Штаб. До його завдань віднесено фіксацію, розрахунок та систематизацію збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу внаслідок виникнення надзвичайної ситуації або небезпечних подій (інцидентів),

спричинених військовими діями держави-агресора. Зважаючи на коло завдань до його складу включені представники ДЕІ, ВРУ, СБУ, Міндовкілля, РНБО, НПУ, органів прокуратури, Держлісагентства, науково-експертних організацій та установ, державних територіальних органів екології та природних ресурсів та громадськості.

Визнаючи важливість спільних дій та координації різних суб'єктів для виявлення правопорушень проти довкілля та фіксації завданої шкоди довкіллю, питання взаємодії органів державної влади врегульовано у Порядку взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, затв. Наказом Офісу Генерального прокурора, МВС України, СБУ, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 червня 2022 р. № 94/363/150/226/356. У ньому визначається процедура взаємодії між органами прокуратури, НПУ, СБУ та уповноваженими органами державного нагляду (контролю) у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у тому числі лісових і водних ресурсів, тваринного та рослинного світу, рибного господарства, геологічного вивчення і раціонального використання надр (далі – органи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища), експертними службами МВС, СБУ (далі – державна спеціалізована установа) під час виявлення порушень законодавства, що можуть містити ознаки кримінальних правопорушень проти довкілля, а також здійснення їх досудового розслідування. Метою цього Порядку є забезпечення: взаємного інформування про виявлені порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища та результати їх розгляду; направлення державними органами у сфері охорони навколишнього природного середовища матеріалів (їх копій) заходів державного нагляду (контролю), які містять ознаки кримінального правопорушення, до органів поліції, СБУ; залучення спеціалістів органів державного

нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, судових експертів державних спеціалізованих установ; розгляду інших питань, що виникають при виконанні органами поліції, СБУ, прокуратури та іншими державними органами покладених на них завдань.

Орган державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, його службова (посадова) особа у разі виявлення при здійсненні повноважень діяння у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке містить ознаки кримінального правопорушення, зобов'язані невідкладно, але не пізніше трьох робочих днів з часу оформлення матеріалів заходу нагляду (контролю) уповноваженою службовою особою органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, надіслати територіальному органу поліції або СБУ за місцем вчинення кримінального правопорушення та з урахуванням підслідності, передбаченої статтею 216 КПК України, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення. Повідомлення органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, його службової (посадової) особи до органу поліції або СБУ про виявлення ознак кримінального правопорушення розглядається в порядку, визначеному статтею 214 КПК України та іншими нормативно-правовими актами (п.2.1. Порядку). Слідчий, дізнавач невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний унести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища витяг із ЄРДР шляхом направлення на офіційну поштову або електронну адресу.

У разі самостійного виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення правопорушення проти довілля, керівник органу поліції, СБУ, прокуратури, його перший заступник чи заступник, керівник самостійного структурного підрозділу центрального органу управління Національної поліції України, Центрального управління СБУ, Офісу Генерального прокурора, прокурор у кримінальному провадженні, дізнавач

або слідчий при здійсненні досудового розслідування за необхідності інформує орган державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища про виявлені факти з метою вжиття заходів відповідно до закону (п. 3.1 Порядку). Якщо орган державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, який отримав відповідні матеріали, не уповноважений скласти протокол про вчинення адміністративного правопорушення або вживати заходи реагування або право на їх складання чи реагування належить підрозділу цього державного органу нижчого рівня, відповідні матеріали упродовж трьох робочих днів надсилаються до уповноваженого суб'єкта чи компетентного підрозділу, який вправі скласти такий протокол або вжити заходи реагування, про що одночасно інформується уповноважений орган, прокурор, слідчий або дізнавач, що направив матеріали.

Національна поліція України як орган, який наділений компетенцією стосовно здійснення діяльності у сфері підтримки екологічної безпеки та правопорядку [3, с. 119] належить до групи правоохоронних органів, які беруть участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремих місцевості (п. 24 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію України»); та п. 41 тієї ж статті, НПУ здійснює техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухо-небезпечних предметів, загрозу вибуху.

Відповідно до п.6 ст.23 профільного закону, НПУ здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності. Згідно з КПК України (п. 17 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 216 та ін.) органи НПУ здійснюють досудове розслідування злочинів проти довкілля, передбачених розділом VIII КК України.

В Екологічному договорі акцентується увага на потребі у підвищенні кваліфікації слідчих та прокурорів [1, с. 9]. Своєчасно і актуально розглянути можливість створення

спеціальних підрозділів у слідчих підрозділах Національної поліції, які б займалися екологічними воєнними злочинами та екоцидом.

Джерела

1. Екологічний договір для України. Зелене майбутнє: рекомендації щодо відповідальності та відновлення. *Звіт Робочої групи високого рівня з питань екологічних наслідків війни від 09 лютого 2024 р.* 27 с. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/24/65/148029c127aa3b2a3fe9f482f9226118_1707492894.pdf

2. Ващишин М. Я. Організаційно-правові аспекти визначення екологічної шкоди, завданої Україні воєнними діями рф. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу* : тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної онлайн/офлайн конференції (м. Київ, 16 вересня 2022 р.). Київ, 2022. С. 74–77.

3. Межевська Л. В., Челахол М. К. Діяльність Національної поліції у сфері охорони навколишнього природного середовища. *Порівняльне аналітичне право*. 2017. № 1. С. 118–120.

Є. Г. Ісаєнко,
аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

БЕЗПОСЕРЕДНІ ДОДАТКОВІ ОБ'ЄКТИ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Важливе місце серед об'єктів перешкоджання законній професійній діяльності журналістів належить додатковим об'єктам цього делікту, оскільки посягання на журналістів у частині випадків супроводжується заподіянням шкоди чи створенням загрози заподіяння такої шкоди не лише правовідносинам у сфері законної їх діяльності, але й іншим правовідносинам.

У контексті цього варто наголосити, що додаткові об'єкти досліджуваних деліктів можуть бути як обов'язковими, так і факультативними.

Як слушно зауважує А. А. Вознюк, додатковий необхідний (обов'язковий) об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, на які завжди посягає певне кримінальне правопорушення, заподіюючи їм шкоди або створюючи загрозу її заподіяння поряд із безпосереднім основним об'єктом, і який в інших випадках може бути самостійним основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення. Водночас додатковий факультативний (необов'язковий) об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, на які не завжди посягає кримінальне правопорушення, заподіюючи їм шкоди або створюючи загрозу її заподіяння поряд із безпосереднім основним об'єктом, і який в інших випадках може бути самостійним основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення [1, с. 25].

Аналіз диспозиції ст. 171 КК України дає підстави стверджувати, що додатковий об'єкт цього кримінального проступку є необов'язковим в основному (ч. 1) та кваліфікованому (ч. 2) складі делікту, а також в особливо кваліфікованому (ч. 3), але лише в контексті перешкоджання вчиненого

за попередньою змовою групою осіб. Водночас особливо кваліфікований склад цього делікту, що вчиняється службовою особою з використанням свого службового становища, очевидно передбачає додатковий обов'язковий об'єкт – правовідносини у сфері виконання службовими особами своїх повноважень.

Тому не можна погодитися з вченими, які характеризуючи об'єкт кримінального правопорушення, не звертають увагу на безпосередній додатковий об'єкт цього делікту [2, с. 107; 3, с. 403–404; 4, с. 154–155].

З приводу додаткового об'єкта кримінального проступку, передбаченого ст. 171 КК України, А. А. Вознюк та Р. О. Мовчан слушно зауважують, що вчинення відповідних протиправних діянь нерідко супроводжується образами журналістів; вилученням, знищенням чи пошкодженням їхнього майна; погрозами чи застосуванням фізичного насильства, хуліганськими діями тощо, з огляду на що додатковими факультативними об'єктами кримінального правопорушення можуть виступати суспільні відносини, що забезпечують кримінально-правову охорону життя, здоров'я, честі, гідності, власності журналіста, громадський порядок тощо [5, с. 11].

Дійсно, у судовій практиці кримінально протиправні діяння щодо журналістів можуть супроводжуватися посяганням на власність. *Наприклад, у вироку Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 20 лютого 2013 р. йшлося про пошкодження одягу та телекамери [6], а у вироку Заводського районного суду м. Запоріжжя від 07 листопада 2018 р. – відеокамери [7].*

У певних випадках може мати місце поєднання посягання на декілька об'єктів кримінально-правової охорони – наприклад, на власність та здоров'я особи як це мало місце у випадку, описаному у вироку Корабельного районний суду м. Миколаєва від 06 квітня 2023 р. (обвинувачений, повертаючись до журналіста спиною, повторно наніс йому по руці удар плечем, намагаючись пошкодити фотокамеру) [8].

Ще в одному випадку один обвинувачений ОСОБА_2 вилив відро з фекаліями на журналіста ОСОБА_4, а другий обвинувачений ОСОБА_3 взяв вже порожнє відро з рук ОСОБА_2, в грубій нецензурній формі почав ображати журналіста ОСОБА_4 з приводу здійснення ним журналістської діяльності та кинув

це відро в його сторону. У результаті чого пошкоджено одяг потерпілого, а також офісну техніку та стіни приміщення газети «Голос-ІФ», що призвело їх до непридатного стану та унеможливило подальше повноцінне функціонування приміщення цієї газети [9].

Ю. В. Сподарик додатковим безпосереднім об'єктом правопорушень, передбачених ст. 171 КК України, називає право громадян на отримання достовірної та об'єктивної інформації [10, с. 71]. З такою позицією можна погодитися, однак слід конкретизувати, про який саме різновид безпосереднього додаткового об'єкта йдеться.

На переконання К. М. Буряк, право громадян на отримання достовірної та об'єктивної інформації є додатковим обов'язковим об'єктом [11, с. 80]. Такої ж позиції дотримується Я. С. Безпала [12, с. 100].

Однак з такою позицією теж варто не погодитися, оскільки у певних випадках може мати місце посягання на журналістів за їх діяльність в минулому або перешкоджання їх діяльності шляхом створення перешкод для організації, в якій вони працюють. Не слід виключати і випадків, коли журналісти висвітлюють свою думку про подію, яка може бути необ'єктивною, а можливо, навіть недостовірною. Говорити у цих та подібних випадках про посягання на право громадян на отримання достовірної та об'єктивної інформації нелогічно. Тому зазначене право є додатковим факультативним, а не додатковим обов'язковим об'єктом досліджуваного кримінального проступку.

Таким чином, для кримінального проступку, передбаченого ст. 171 КК України, зазвичай характерні безпосередні додаткові факультативні об'єкти, якими можуть бути правовідносини, пов'язані із забезпеченням кримінально-правової охорони життя, здоров'я, честі, гідності, власності журналіста, громадського порядку, нормальної діяльності організації, право громадян на отримання достовірної та об'єктивної інформації тощо. Водночас безпосередній додатковий обов'язковий об'єкт має місце лише у випадку вчинення зазначеного делікту службовою особою з використанням свого службового становища (йдеться про правовідносини у сфері забезпечення

кримінально-правової охорони встановленого порядку виконання службовими особами своїх повноважень).

Джерела

1. Вознюк А. А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–32.

2. Посібник до навчального курсу щодо безпеки журналістів : навч. посіб. / А. А. Вознюк, Б. В. Калиновський, Н. В. Камінська та ін. Рада Європи, 2021. 146 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-тє. Вид., переробл. та допов. Київ : Атіка, 2009. 744 с.

5. Кваліфікація та розслідування кримінальних правопорушень проти журналістів : практ. посіб. / А. А. Вознюк, Р. О. Мовчан, А. О. Антошук та ін. Київ : Норма права, 2024. 114 с.

6. Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 20 лют. 2013 р. Справа № 130/52/13- к р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29447962>

7. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 07 листоп. 2018 р. Справа № 332/890/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77666438>

8. Вирок Корабельного районний суду м. Миколаєва від 06 квіт 2023 р. Справа № 488/470/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110049162>

9. Вирок Івано-Франківського міського суду від 28 лютого 2022 р. Справа № 344/3120/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103579055>

10. Сподарик Ю. В. Кримінально-правова охорона законної професійної діяльності журналістів в Україні : дис. ... док-ра філ.-і. : 081 «Право». Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 246 с.

11. Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро : Ун-т держ. фіскальної служби України, 2018. 245 с.

12. Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 211 с.

О. С. Іскрюк,
аспірант відділу аспірантури та докторантури
(Національна академія Служби безпеки України)

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 438 КК УКРАЇНИ (ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ)

Аналіз сучасної ситуації, яка виникла навколо об'єкту злочину, як зазначає І. Чугуніков, свідчить про те, що як у національній правоохоронній та судовій практиці, так і у теорії кримінального права він поступово втрачає своє принципове значення та з обов'язкового елемента будь-якого кримінального правопорушення перетворюється на другорядний. У правозастосуванні під час встановлення підстав кримінальної відповідальності дедалі частіше на об'єкт не звертається увага, презумуючи його значення виключно у зв'язку з криміналізацією відповідного діяння, а доктрина кримінального права, якщо й згадує про цей елемент складу кримінального правопорушення, то здебільшого як данину вітчизняній традиції [1, с. 60].

Така тенденція є вкрай негативною, оскільки суперечить законодавчим уявленням про підстави кримінальної відповідальності та усталеним поглядам стосовно чотирьохелементної структури складу кримінального правопорушення.

Питання, що стосуються безпосереднього об'єкта злочину порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України), має істотне значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності, а також для визначення підстав криміналізації воєнних злочинів.

Будь-яке кримінальне правопорушення посягає на певний об'єкт, завдає йому істотної шкоди чи ставить під загрозу завдання такої шкоди. Правильне вирішення питання про об'єкт кримінального правопорушення має важливе значення для визначення природи і особливостей того або іншого кримінально-протиправного посягання, встановлення його характеру і ступеня суспільної небезпеки, класифікації в Особливій частині КК України та кримінально-правовій оцінці.

У сучасній науковій літературі безпосередній об'єкт злочину, передбачений ст. 438 КК України, здебільшого визначено,

як встановлені міжнародним правом правила ведення війни [2, с. 59].

Така позиція науковців пов'язана власне із юридичною конструкцією формування диспозиції ст. 438 КК України, де зазначено, що кримінально караними є дії пов'язані із порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами. Тобто бланкетна диспозиція цієї кримінально-правової норми прямо визначає суспільними відносинами, яким спричинюється шкода в результаті вчинення злочину – закони і звичаї війни.

Традиційно у міжнародному праві ці закони утворюються системою, яка має назву «право Женеви», тобто зведення правил, що надають захист особам, які перебувають під владою ворога, та «право Гааги» – зведення правил, що регулюють власне ведення воєнних дій.

Проте із прийняттям у 1977 році Додаткових протоколів I та II ці два права були об'єднанні одним нормативно-правовим актом.

А. Вознюк при цьому зазначає, що правила ведення війни регламентуються нормами міжнародного гуманітарного права, яке прийнято називати «право війни» (*«jus in bello»*), «міжнародне право збройних конфліктів» [2].

У міжнародному праві норми, що регулюють ведення воєнних дій, як зазначає М. Гнатовський, сформувалися доволі давно, натомість термін «міжнародне гуманітарне право» увійшов у вжиток лише в другій половині ХХ ст. Найдавнішим є поняття «право війни», яке сьогодні застосовується переважно в доктрині США, а також – у своєму латинському варіанті *«jus in bello»* – і європейськими фахівцями. На межі ХІХ та ХХ ст. у вжиток увійшов термін «закони і звичаї війни», відображений, наприклад, у назві Гаазького положення про закони і звичаї сухопутної війни 1899/1907 р. Пізнішим є термін «право збройних конфліктів», що виник унаслідок запровадження до ст. 2, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. (далі – ЖК I-IV), ключового терміну «збройний конфлікт». Метою останнього було поширити застосування норм права війни на ситуації, які є фактичним збройним конфліктом, але не супроводжуються формальним оголошенням війни. Термін «міжнародне гуманітарне право», є наймолод-

шим зі згаданих, проте найбільш вживаним у сучасній міжнародній юриспруденції. Він виник у Міжнародному русі Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, а безпосереднє авторство приписують провідному його діячу Жану Пікте (Jean Pictet) [3, с. 6].

Відповідно до п.1 підрозділу 1 розділу I Інструкції «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України», затвердженої наказом МО України від 23 березня 2017 р. № 164 міжнародне гуманітарне право – це система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм.

Утім у дослідженнях сучасних зарубіжних фахівців у галузі захисту прав цивільних осіб під час збройних конфліктів міжнародне гуманітарне право називають парадоксальним явищем. Так М. Веласкес-Руис у своїй праці «Принципи розрізнення та пропорційності в межах міжнародної кримінальної відповідальності – зміст та проблеми» зазначає, що самий великий парадокс міжнародного права пов'язаний саме з війною, адже в теперішній час застосування сили заборонено більшістю системоутворюючих міжнародних нормативно-правових актів, адже це є порушенням існуючого міжнародного правопорядку та протирічить елементарним міркуванням гуманності. Водночас, існує ціла низка нормативних приписів котрі визначають порядок ведення воєнних дій [4, с. 18]. Тобто мова йде про те, що міжнародне гуманітарне право намагається унормувати правила та звичаї ведення забороненого явища.

Проте роль міжнародного гуманітарного права не можна применшувати, адже воно відіграє важливу роль в обмеженні наслідків збройного конфлікту. Він захищає осіб, які не беруть участь або більше не беруть участь у військових діях, та обмежує засоби та методи ведення війни.

У одній з доповідей групи урядових експертів ООН щодо просування відповідальної поведінки держав було зазначено, що основним завданням сучасного міжнародного

гуманітарного права є винайдення балансу між гуманітарними міркуваннями та військовою необхідністю [5].

Таким чином безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 438 КК України, є суспільні відносини, що регулюють встановлений порядок ведення збройного конфлікту, що ґрунтується на міжнародно визнаних правових нормах та принципах, права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту.

Джерела

1. Чугуніков І. Об'єкт злочину як нормативне поняття. *Держава та регіони. Серія : Право*, 2017. № 4 (58). С. 60–73.
2. Вознюк А., Жук І. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «*jus in bello*». *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4(100). С. 57–74.
3. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М. М. Гнатівський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель. 2-ге вид., доповн. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.
4. Marco Alberto Velásquez-Ruiz. The Principles of Distinction and Proportionality under the Framework of International Criminal Responsibility. *Rev. Colomb. Derecho Int. iudi. Bogotá (Colombia)* №14: enero-junio de 2009 p. 15–42.
5. UN, Report of the Group of Governmental Experts on Advancing responsible State behaviour in cyberspace in the context of international security, July 2021, para. 71(f); see also UN, Report of the open-ended working group on security of and in the use of information and communications technologies 2021–2025, August 2022, para. 15(b)(ii).

З. Д. Калініченко,

кандидат економічних наук, доцент
(Запорізький національний університет)

ПРОВЕДЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО КОМПЛЕКСУ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Для України, окрім безпосереднього фронту бойових дій, не менш важливим є фронт економічний. Війна коштує Україні мільярдів доларів, які необхідні для забезпечення оборони та підтримання інфраструктури. Парламентом та урядом були запроваджені ініціативи, спрямовані на підтримку бізнес-структур під час війни. Нові правила передбачають послаблення вимог щодо ведення бізнесу, доступне кредитування, можливості релокації з територій, де ведуться активні бойові дії, та інші поліпшення, які дозволять економічним суб'єктам продовжувати функціонувати й наблизити нашу перемогу.

У той же час, не дивлячись на значні зусилля, які держава приділяє підтримці бізнесу, аналіз ситуації свідчить про те, що навіть в умовах воєнного стану в Україні продовжують свою діяльність суб'єкти, які завдають суттєвої шкоди економіці.

Особливої актуальності набуває питання своєчасного обміну інформацією між Україною та нашими зарубіжними партнерами, насамперед країнами Євросоюзу, США, Великобританією, Китаєм стосовно сумнівних зовнішньоекономічних операцій та фінансових транзакцій з території України. Це можна робити не тільки на міждержавному рівні, а й шляхом укладення відповідних меморандумів про співпрацю керівниками правоохоронних органів України з їх іноземними колегами.

Один з напрямків, який значно зацікавив організаторів схем тіншового бізнесу в умовах воєнного стану, – це питання ввезення та розподілу гуманітарної допомоги. Відомо, що було значно спрощено процедуру митного оформлення гуманітарної допомоги [1].

В умовах воєнного стану, враховуючи значні об'єми гуманітарної допомоги, які ввозяться на територію України, схеми продовжують своє існування не дивлячись на активізацію роботи правоохоронної системи в даному напрямку.

Ділки тіньової економіки не гребують «кривавим заробітком» навіть на постачанні в Україну військової амуніції, що була надана нашими партнерами в якості гуманітарної допомоги для захисту життів українських військовослужбовців.

Ще одним напрямком на якому сьогодні повинна бути зосереджена особлива увага правоохоронних органів України є проведення заходів щодо реалізації положень Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів» [2]. Українська правоохоронна система демонструє досить потужні результати роботи за даним напрямком. Налагодження ефективного обміну інформацією правоохоронних органів України з іноземними партнерами, проведення комплексу заходів з покращення результативності оперативно-розшукових заходів та слідчих дій співробітників правоохоронних органів України по документуванню та припиненню злочинної діяльності організаторів та учасників протиправних схем в сфері економіки, виявленню та конфіскації об'єктів права власності країни-агресора та її резидентів, з одночасною розробкою і внесенням змін до нормативно-правових актів щодо посилення відповідальності за економічні злочини вчинені під час воєнного стану, сприяло посиленню економічної безпеки України.

Стаття № 2 Закону України «Про Національну поліцію» та стаття № 2 Закону України «Про Національну гвардію України» визначають забезпечення публічної безпеки та порядку одним із основних обов'язків Національної поліції України. Забезпечення публічної безпеки та порядку містить значний перелік обов'язків та завдань, а також вимагає чіткого та своєчасного реагування на усі види викликів та загроз. Якісна та своєчасна взаємодія Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення публічної безпеки та порядку на сьогоднішній день є дуже актуальним і важливим питанням від вирішення якого залежить успішне виконання поставлених завдань. Взаємодія Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення публічної безпеки та порядку повинна організовуватись зачасно, а питання взаємодії мають опрацьовуватись та відображатись у документах [3].

Завчасно спланована та якісно організована взаємодія Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення публічної безпеки та порядку, а також добре підготовлені і взаємоузгоджені дії сил і засобів забезпечать успіх у виконанні завдань у будь-яких умовах.

Взаємодія між Національною поліцією України здійснюється в межах, визначених законодавством, а саме шляхом:

- спільного патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших громадських місць;

- забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки та порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних заходів, демонстрацій, інших масових та спортивних змагань, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона;

- проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць.

Саме організована злочинність в Україні є одним із негативних соціальних явищ, яке інтегрувалося в життя після проголошення Україною своєї незалежності. Посилиючи взаємовідносини із офіційною владою в держави, організована злочинність для власного збагачення активно використовує усі доступні сфери, зокрема наживання на оборотках за рахунок державних коштів, незаконне заволодіння уже існуючого чужого бізнесу шляхом рейдерства, зловживань у сфері приватизації, шахрайства на ринку землі. Завдяки цьому організована злочинність формує значний капітал, який у подальшому легалізує «відмивання» грошей через фіктивні підприємства.

Для протиставлення сучасним тенденціям розвитку кримінальної ситуації в умовах воєнного стану окреслено кримінологічний прогноз організованої злочинності з метою чіткого визначення ризиків з боку організаційних злочинних груп та формування відповідної реакції на них в майбутньому.

Сучасна суспільно-політична обстановка в країні характеризується багатоваріантністю загроз громадській безпеці, підвищеним рівнем ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій соціального характеру, ліквідація яких потребує створення достатніх за складом оперативних угруповань

Національної гвардії України та проведення заходів і спеціальних операцій. Питання забезпечення створення системи організаційних та управлінських заходів спрямовані на силове врегулювання зазначеного сегменту суспільних відносин. Саме ці відносини, за умов формування науково-обґрунтованої концепції публічної безпеки, будуть поєднувати стратегію і тактику системної діяльності правоохоронних органів і військових формувань, до яких належать Національна гвардія України. Адже певне місце має займати їх реагування на зміни в стані суспільства та аналіз практики використання аналогічних за призначенням формувань у розвинутих країнах світу.

Взаємодія підрозділів Національної гвардії України та Національної поліції України – це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини рівноправних суб'єктів на засадах партнерства, які складаються у процесі погодженої спільної діяльності щодо виявлення, запобігання та припинення правопорушень з ефективним використанням сил, засобів та можливостей кожного із суб'єктів.

Джерела

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
2. Тил працює – Україна воює: підтримка бізнесу в умовах воєнного стану : *Верховна Рада України, інформаційне управління*, 11.04.2024. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221573.html>.
3. Потрібна лише податкова декларація. Як уряд спростив ввезення допомоги із-за кордону: *Економічна правда*, 26.03.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/26/684725/>

М. К. Кисіль,
аспірант відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
*(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України)*

ФІНАНСУВАННЯ НАЙМАНСТВА ЯК ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Однією з форм вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 447 Кримінального кодексу України (далі – КК України), є забезпечення фінансової підтримки найманців з метою їх залучення до збройних конфліктів, військових або насильницьких дій. Під терміном «фінансування» слід розуміти надання найманцям регулярних матеріальних заохочень, різноманітних премій, покриття витрат на транспорт, забезпечення коштами для виконання бойових завдань, придбання зброї, боєприпасів, військової форми чи техніки тощо [1, с. 154–155]. Як зазначає С. М. Мохончук, фінансування найманців передбачає наявність двох ключових елементів: перший – це існування сторони, яка отримує фінансові ресурси, другий – це призначення цих ресурсів, яке полягає в забезпеченні найманців [2, с. 232].

Матеріальне забезпечення найманців як форма організаційної діяльності полягає у наданні їм обмундирування, зброї, боєприпасів, техніки, транспорту та іншого необхідного майна. Фінансування та матеріальне забезпечення найманців не обмежується часовими рамками збройного конфлікту, воєнних чи насильницьких дій. Це може відбуватися як під час їхньої участі в конфліктах, так і до або після їх залучення до таких дій [1, с. 324].

Слід звернути увагу, що законодавець у КК України застосовує термін «фінансування» дещо неоднозначно. Зокрема, в окремих випадках фінансування протиправних дій охоплює їх фінансове або матеріальне забезпечення (ст. 110-2, ст. 258-5 КК України), тоді як в інших випадках матеріальне забезпечення розглядається як альтернативний спосіб фінансування (ч. 3 ст. 260, ч. 1 ст. 447 КК України). Водночас у Міжнародній конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 04.12.1989 термін

«матеріальне забезпечення» взагалі не використовується, що може свідчити про відступ від міжнародних правових норм. За думкою С. М. Мохончука, це розширює можливості імплементації міжнародних договорів на національному рівні порівняно із механізмами, передбаченими в самій Конвенції [2, с. 234–235].

Для того щоб визначити взаємозв'язок зазначених вище термінів, спершу необхідно проаналізувати їх семантичний зміст. Термін «забезпечення» означає надання чогось у достатній кількості для задоволення потреб або створення умов для успішної реалізації певних дій, а також гарантування цього процесу [3, с. 375]. «Фінансування» розглядається як процес надання фінансових ресурсів [4, с. 599]. Під «фінансуванням» мається на увазі діяльність, пов'язана із забезпеченням грошовими коштами соціальних, економічних, освітніх, культурних, управлінських, оборонних та інших потреб держави, її органів, установ, підприємств, організацій та громадян [5, с. 282]. Що ж до «матеріального забезпечення», то це поняття охоплює комплекс заходів, таких як організаційні, економічні, транспортні та правові дії, спрямовані на задоволення потреб у засобах виробництва та предметах праці [5, с. 599]. З огляду на це можна дійти висновку, що фінансування обмежується розподілом грошових ресурсів, у той час як матеріальне забезпечення передбачає комплекс заходів для задоволення матеріальних потреб. У зв'язку з цим обґрунтованими є твердження З. А. Тростюк про те, що кримінально-правові терміни мають бути стабільними, і якщо законодавець запроваджує певне поняття, воно повинно послідовно використовуватися в тексті Особливої частини КК України [6, с. 16].

У кримінально-правовій літературі існують дискусії стосовно моменту завершення злочину у формі фінансування найманців. У цьому контексті виділяються два основні підходи. Прихильники першого вважають, що злочин є завершеним, коли найманець фактично використовує надані кошти за їхнім призначенням. Прихильники другого підходу стверджують, що злочин вважається закінченим уже з моменту отримання найманцем коштів [2, с. 232]. Остання точка зору виглядає більш обґрунтованою, оскільки важко передбачити, коли саме найманець використовуватиме кошти, а також

є ймовірність, що він може їх накопичувати протягом тривалого часу. Враховуючи, що основна мета найманця – особиста вигода, отримання ним коштів слід вважати моментом завершення злочину у формі фінансування. Якщо ж найманці не отримали фінансових ресурсів з незалежних від фінансуючої сторони причин, це слід розглядати як замах на фінансування. Аналогічно, матеріальне забезпечення найманців вважається завершеним злочином з моменту отримання ними засобів для здійснення протиправної діяльності.

Таким чином, під час визначення об'єктивної сторони складу злочину за ч. 1 ст. 447 КК України, термін «фінансування» слід розуміти як процес надання найманцям грошових ресурсів для задоволення їхніх потреб у військових або насильницьких діях. Вказане поняття варто обмежувати виключно підтримкою у вигляді коштів, у той час як термін «забезпечення» слід розуміти як організаційні заходи для надання найманцям матеріальних засобів (обмундирування, зброя, техніка), що спрямовані на задоволення їхніх матеріальних потреб. Тому, при кваліфікації злочину, варто керуватись чіткими критеріями розмежування зазначених термінів: фінансування стосується виключно коштів, тоді як забезпечення передбачає функціонування системи постачання ресурсів, кінцевим результатом яких є надання особам матеріальних засобів вчинення злочину.

Водночас, при кваліфікації складу злочину, варто розуміти, що найманство у формі фінансування вважається завершеним із моменту отримання найманцем коштів, незалежно від того, коли або як вони будуть використані. Це пояснюється тим, що основною метою фінансування є задоволення особистих потреб найманця, а факт отримання коштів гарантує досягнення вказаної мети. У випадку ж матеріального забезпечення найманця, злочин вважається завершеним із моменту отримання особою необхідних матеріальних засобів для здійснення злочинної діяльності. Важливим є факт передачі ресурсів, а не час або спосіб їх використання. При цьому, у разі якщо найманець не отримує коштів або ресурсів з незалежних від нього причин, це слід розглядати саме як замах на фінансування або забезпечення відповідно.

Джерела

1. Наден О. В. Найманство як соціальне та кримінально-правове явище: сутність, новітні тенденції розвитку та проблеми протидії : монографія. Київ : Атіка, 2005. 264 с.
2. Мохончук С. Юридичний склад найманства та його особливості в системі злочинів проти миру та безпеки людства. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. № 2 (69). С. 227–236.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 11. 976 с.
5. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. Енцикл», 2003. Т. 5. 736 с.
6. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія. Київ : Атіка, 2003. 144 с.

С. В. Клименко,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія Служби безпеки України)

Є. В. Буряк,
викладач спеціальної кафедри
(Національна академія Служби безпеки України)

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ ВІД ПОВТОРНОГО ЗАМАХУ НА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У науковій літературі продовжує залишатись дискусійним питання про можливість виключення кримінальної відповідальності у випадку добровільної відмови від повторної спроби вчинити кримінальне правопорушення за наявності невдалої першої спроби. Здебільшого у науковій літературі та у правозастосовній діяльності сталою є позиція про неможливість добровільної відмови від вчинення повторного замаху на вчинення кримінального правопорушення. Про це зазначалося навіть у рішеннях Верховного Суду України. Так, у постанові Верховного Суду від 7 травня 2019 року у справі № 489/4885/16-к (провадження № 51-3597км18) було зазначено, що якщо перша спроба вчинення кримінального правопорушення виявилась невдалою і особа відмовляється від повторення злочину, то така відмова від повторення злочинного посягання не виключає кримінальної відповідальності за вже вчинений під час першої спроби замах на злочин [1].

Аргументом на користь такого рішення Суд визнав положення ч. 2 ст. 17 КК України, відповідно до якого особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення. При цьому як судом, так і науковцями, що досліджують проблеми добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, відстоюється теза, що у такому разі перша невдала спроба утворює склад замаху на вчинення кримінального правопорушення.

Для правильного вирішення цього питання, на наш погляд, необхідно більш детально розібрати положення згаданої ч. 2 ст. 17 КК України. Перш за все треба звернути увагу, що при визначенні підстав кримінальної відповідальності у випадку добровільної відмови, законодавець зазначає на діяні, яке містить склад іншого кримінального правопорушення. Іншого порівняно з тим, від доведення до кінця якого особа добровільно відмовляється.

Потрібно розуміти, що коли ми говоримо про інший склад кримінального правопорушення, то за інших умов (а саме, за відсутності добровільної відмови від повторного замаху) ці дії утворювали б множинність злочинів – сукупність чи в окремих випадках повторність.

Тобто, всі складові множинності кримінальних правопорушень повинні зберігати свої правові властивості, мати наслідки кримінально-правового характеру у широкому розумінні. Так, моментом початку здатності кримінального правопорушення тягнути кримінально-правові наслідки у матеріально-правовому аспекті, видається, є момент закінчення кримінального правопорушення, або переривання його поза волею винної особи на стадії готування або замаху на кримінальне правопорушення [2, с. 25].

В контексті юридичної оцінки двох спроб вчинення одного кримінального правопорушення та враховуючи положення, передбачене ч. 1 ст. 32 КК України, де визначено, що повторність кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу, ми далі будемо вести мову саме про цей вид множинності.

Як справедливо, на нашу думку, зауважує Н. Устрицька іноді те, що здається самостійним злочином, є лише окремим епізодом чи способом вчинення іншого більш тяжкого злочину, частиною складеного злочину [3, с. 70].

Слід враховувати сталу у науці кримінального права та підтверджену рішеннями Верховного Суду України позицію, що коли особа вчинила готування до кримінального правопорушення чи замах на його вчинення, а потім наступними діями доводить початий злочин до кінця, у такому разі повторності

немає, оскільки попередня кримінально-протиправна діяльність не отримує самостійного значення і охоплюється складом закінченого кримінального правопорушення.

Зокрема у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 №7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» у п. 3 зазначено, що стадії вчинених злочинів, а також вчинення злочинів одноособово чи у співучасті на визнання їх вчиненими повторно не впливають.

Це дійсно так, адже якщо ми визнаємо особу, яка припустим з метою вбивства робить три постріли і лише останнім вбиває іншу людину, ми визнаємо її винною лише за вбивство, а не за два попередніх замахів на одне вбивство.

Отже оцінюючи положення ч. 2 ст. 17 КК України, яке є підставою притягнення до кримінальної відповідальності особи за першу невдалу спробу замаху на вчинення кримінального правопорушення, ми маємо вести мову про вчинення двох кримінальних правопорушень, які можуть відрізнятися один від одного за об'єктом посягання, предметом або потерпілим, формою або способом вчинення об'єктивної сторони, тощо. Головною умовою відмежування сукупності чи повторності злочинів, які утворюють замах на злочин та власне закінчений злочин, від одиничного злочину, який характеризується декількома спробами його вчинення, є характерний для множинності процес переривання умислу між двома кримінально-протиправними діяннями. Умисел при цьому спрямований на вчинення двох різних кримінальних правопорушень. Адже кримінальне правопорушення, яке містить в собі декілька епізодів замаху, ніколи не утворює повторності чи сукупності, оскільки умисел особи в такому разі спрямований на досягнення заздалегідь визначеного єдиного результату, шляхом вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Отже, на думку авторів, визначним критерієм правомірності добровільної відмови від повторного замаху, є всебічний аналіз суб'єктивної сторони суб'єкта злочину. Якщо перша невдала спроба посягання на правоохоронюваний об'єкт і відмова від повторного посягання знаходяться в межах єдиного замаху на вчинення злочину, то кожна окремо взята спроба

вчинити кримінальне правопорушення не повинна набувати самостійного кримінально-правового значення. І навпаки, якщо кожна наступна спроба є наслідком нового умислу, який виникає під впливом певних обставин, то такі спроби повинні набувати самостійного кримінально-правового значення, оскільки в такому випадку вони виступають як два різні кримінальних правопорушення.

Отже, відмова особи від повторного замаху, яка характеризується єдиним умислом, повинна виключати кримінальну відповідальність за першу невдалу спробу його вчинення, оскільки в межах цього умислу, готування, замах (його різні спроби) та закінчений злочин повинні оцінюватись як єдине ціле [4, с. 249].

Водночас за першу невдалу спробу, у випадках коли вона вже спричинила шкоду правоохоронному об'єкту і такі дії охоплюється складом іншого закінченого кримінального правопорушення, особу можна притягнути до кримінальної відповідальності за правилами ідеальної сукупності. Так, у згаданому вище прикладі із трьома пострілами, за першу невдалу спробу, що спричинила шкоду здоров'ю особи, проте не спричинила настання смерті, необхідно кваліфікувати за ст. 121 КК України, як умисне тяжке тілесне ушкодження.

Джерела

1. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях про злочини проти власності. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01.01.2018 по 01.08.2019. Київ, 2019. 50 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Ogljad_KKS.pdf.
2. О. Марін. Множинність кримінальних правопорушень : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 92 с.
3. Кваліфікація повторності злочинів : монографія / Н. І. Устрицька. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 216 с.
4. Клименко С. В. Особливості добровільної відмови від повторного замаху на вчинення злочину. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн. Харків : Право, 2011. С. 249–252.

Є. В. Кобко,

професор кафедри управління та адміністрування
навчально-наукового інституту права та психології,
доктор юридичних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ СПІЛЬНИХ ПРОЄКТІВ ІНТЕРПОЛУ ТА ЄВРОПОЛУ У ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Важливе значення у протидії транснаціональній організованій злочинності відводиться спільним проектам Інтерполу та Європолу. Зокрема, спільний проєкт CT-Tech фінансується ЄС і реалізується в рамках Глобальної антитерористичної програми UNCCT/UNOC з кібербезпеки та нових технологій. Цей проєкт спрямований на зміцнення можливостей правоохоронних органів протидіяти використанню новітніх технологій у терористичних цілях. В рамках проєкту CT-Tech здійснюються наступні заходи: проведення оцінки потреб щодо поточних загроз та їх зв'язку з новітніми технологіями; розширення міжнародного співробітництва для протидії терористичним загрозам; підготовка посібників для висвітлення передової практики конфіскації та співпраці з інформаційно-комунікаційними технологіями; розроблення вебінарів, модулів електронного навчання та прикладних навчальних сесій з розпізнавання обличчя, розвідки з відкритих джерел (OSINT) і Dark web/віртуальних активів; проведення навчальних курсів та зустрічей робочих груп щодо використання біометричних технологій Інтерполу; проведення навчання зі збирання, збереження та використання цифрових доказів у судовому розслідуванні [1].

Натомість для виявлення моделей злочинності та встановлення зв'язків між злочинними угрупованнями та розслідуваннями Інтерпол використовує сучасні інструменти для оброблення та аналізу даних, зокрема *Criminal Analysis Files*, які є базами даних, що зберігають і структурують інформацію та дозволяють створювати аналітичні звіти. Наприклад, є спеціальні файли щодо торгівлі наркотиками, незаконних

ринків (товарів, фармацевтичних препаратів і продуктів дикої природи), євразійської організованої злочинності, іноземних бойовиків-терористів, виготовлення бомб і саморобних вибухових пристроїв тощо [2].

Як приклад, 76 країн-членів Інтерполу взяли участь в операції під кодовою назвою «First Light 2022» щодо міжнародної протидії злочинним угрупованням, які стоять за шахрайством з електронними комунікаціями та шахрайством із соціальною інженерією. Шахрайство з використанням соціальної інженерії стосується шахрайства, що маніпуляціями або обманом змушує людей надати конфіденційну або особисту інформацію, яка в подальшому може бути використана для протизаконного отримання фінансової вигоди. Поліція в країнах-учасниках проводила рейди в національних кол-центрах, які підозрювались в комунікаційному шахрайстві або шахрайстві із соціальною інженерією, зокрема телефонному обмані, романтичному шахрайстві, обмані через електронну пошту та пов'язаних з ними фінансових злочинах. У ході операції «First Light 2022» було перевірено 1770 об'єктів, встановлено близько 3 тис. підозрюваних, заарештовано майже 2 тис. операторів, шахраїв і відмивачів грошей, заморожено близько 4 тис. банківських рахунків, перехоплено незаконних коштів на суму майже 50 млн доларів США [3].

Натомість проєкт HOTSPOT Інтерполу використовує біометричні дані для виявлення іноземних бойовиків-терористів і злочинців, які намагаються незаконно перетнути кордон, а також для припинення роботи мереж, які сприяють таким подорожам. У ході реалізації проєкту HOTSPOT зросла кількість перевірок, які країни-члени Інтерполу здійснюють у базах даних Інтерполу щодо відбитків пальців і зображень обличчя. У довгостроковій перспективі це може допомогти виявляти іноземних бойовиків-терористів і злочинців, які намагаються перетнути кордони за допомогою нелегальних міграційних потоків. Крім того, HOTSPOT Operations об'єднує НЦБ Інтерполу країн-учасниць, розвідувальні органи, прикордонну поліцію та міграційні служби [4].

Глобальна торгівля нелегальними фармацевтичними препаратами також є значною та прибутковою сферою злочинності, вартість якої оцінюється в 4,4 млрд доларів США,

і в яку залучені злочинні угруповання по всьому світу. Зокрема, у ході операції «Pangea XV» правоохоронні органи 94 країн-членів Інтерполу конфіскували понад 7,8 тис. заборонених ліків і товарів із підробленим брендом, загальною кількістю понад 3 млн одиниць, досліджено понад 4 тис. веб-посилань, переважно з платформ соціальних мереж і додатків для обміну повідомленнями, закрито або видалено понад 4 тис. веб-посилань, що містять рекламу заборонених товарів, перевірено майже 3 тис. пакунків і 280 поштових вузлів в аеропортах, на кордонах і центрах розподілу пошти або вантажних поштових відправлень, відкрито понад 600 нових кримінальних проваджень і видано понад 200 ордерів на обшуки, у результаті цих дій припинено діяльність більше 30 злочинних угруповань [5].

Останнім часом в Україні збільшується кількість державних органів, які можуть напряду обмінюватись оперативною інформацією з питань протидії організованих злочинності з іноземними колегами. Відтак, Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції за Угодою між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво може безпосередньо здійснювати обмін інформацією з Європолем та правоохоронними органами іноземних держав.

Водночас аналітичні проекти, що входять до системи аналізу Європолу, зосереджуються на певних сферах злочинності, наприклад, торгівля наркотиками, ісламістський тероризм, італійська організована злочинність тощо. Працюючи з цими проектами, аналітики Європолу можуть визначати пріоритети ресурсів, забезпечувати обмеження цілей і підтримувати правоохоронні органи ЄС та інші партнерські організації в боротьбі з організованою злочинністю та тероризмом [6].

Натомість проект «Тренінгове та оперативне партнерство проти організованої злочинності» (ТОРСОР) спрямований на покращення співпраці в регіоні Східного партнерства та з агентствами ЄС у сфері протидії організованих злочинності. Основний акцент у цьому проекті спрямовується на можливості учасників (правоохоронних органів, у тому числі прикордонників і митників, прокурорів і суддів) брати участь у міжнародному співробітництві, зокрема з ЄС, для боротьби

з транскордонною організованою злочинністю, яка є проблемою в усіх шести країнах Східного партнерства частково через те, що вони розташовані вздовж Чорноморського шляху «Героїнового шляху». Проєкт ТОРСОР складається з трьох компонентів: 1) розвиток регіональних мереж; 2) навчальна діяльність; 3) підтримка регіональної оцінки загроз та спеціальна допомога. Зокрема документ «Оцінка загроз Східного партнерства» знаходиться в процесі розробки членами мережі ANASPOC і зосереджується на загрозах, які стосуються тяжких злочинів та організованої злочинності [7].

Відтак, спільне використання проєктів Інтерполу та Європолу сприяє протидії діяльності транснаціональних організованих злочинних угруповань та тяжким злочинам на території країн-учасниць і їх партнерів.

Джерела

1. Project CT-Tech URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Terrorism/Counter-terrorism-projects/Project-CT-Tech>
2. Criminal intelligence analysis URL: <https://www.interpol.int/How-we-work/Criminal-intelligence-analysis>
3. Hundreds arrested and millions seized in global INTERPOL operation against social engineering scams URL: <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2022/Hundreds-arrested-and-millions-seized-in-global-INTERPOL-operation-against-social-engineering-scams>
4. Using biometric data to strengthen border security URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Terrorism/Counter-terrorism-projects/HOTSPOT>
5. USD 11 million in illicit medicines seized in global INTERPOL operation URL: <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2022/USD-11-million-in-illicit-medicines-seized-in-global-INTERPOL-operation>
6. Europol Analysis Projects URL: <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/europol-analysis-projects>
7. TOPCOP Strengthening strategic and operational cooperation in the Eastern Partnership countries to fight against organised crime URL: <https://www.cepol.europa.eu/international-cooperation/topcop>

Р. В. Кобко,
доцент кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової безпеки
навчально-наукового інституту № 5,
кандидат економічних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ПРО ОСНОВНІ ЗМІНИ ПОВНОВАЖЕНЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Невід'ємною складовою механізму забезпечення прав громадян, є наявність належного інституційного механізму, тобто системи суб'єктів, до повноважень яких належить реалізація заходів щодо охорони та захисту прав громадян, а також їх відновлення у разі порушення та притягнення винних до юридичної відповідальності, тобто здійснення відповідних правових процедур, порядок здійснення яких регулюється відповідними адміністративно-правовими нормами. Основним призначенням правоохоронних органів є захист та охорона фундаментальних прав і свобод людини і громадянина. Однією із складових інституційного механізму забезпечення прав громадян виступають органи поліції.

Діяльність Національної поліції відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» спрямована на забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку в суспільстві. Досить широкий перелік повноважень поліцейського, доповнився новими, внесеними змінами до зазначеного вище закону від 21.03.2023 року, потреба у котрих виникла з урахуванням введенням в Україні правового режиму воєнного стану, через повномасштабне вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 року.

Правовий режим воєнного стану – як особливий режим вносить корективи у всі сфери державотворення та правотворення, а особливо щодо реалізації, забезпечення та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Роль Національної поліції в умовах дії воєнного стану обумовлена потребою підвищення бойової готовності поліцейських виконувати завдання щодо забезпечення охорони прав

і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку за особливих умов, за яких виникають обставини, що ускладнюють оперативну обстановку.

Національна поліція України будучи центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1], маючи в своєму розпорядженні державно-владні повноваження, в межах визначених законом повинна виконувати цілий ряд функцій та завдань.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- забезпечення публічної безпеки і порядку;
- охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; – протидії злочинності;
- надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

Загалом за час дії воєнного стану було прийнято три закони України, які стосувалися зокрема й Національної поліції:

1) Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» – діє тимчасово, на період введення в Україні воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ та/або інших держав проти України та 60 днів після цього;

2) Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»;

3) Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо присвоєння спеціальних звань поліції під час дії воєнного стану».

То що ж змінилося для Національної поліції в період дії воєнного стану на території України?

Зміни до Закону України «Про Національну поліцію», які будуть діяти тимчасово, на період дії воєнного стану, забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі та стримування збройної агресії РФ та/або інших держав проти України та 60 днів після цього.

Задля виконання зазначених завдань, Закон України «Про Національну поліцію» в статті 23 визначає доволі об'ємний перелік повноважень, Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності а також надання інших послуг в допомозі людині та громадянину.

Попри те, сучасні умови, зокрема третій рік війни нашої держави з росією, ставить перед Національною поліцією нові виклики, потребу у виконанні додаткових функцій, а відповідно виникає необхідність розширення повноважень поліцейського, із обов'язковим їх закріпленням на законодавчому рівні.

Стаття 24 Закону України «Про Національну поліцію» саме й передбачає, що поліцейський може бути наділений додатковими повноваженнями під час дії воєнного стану, у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України.

Частина 1 цієї статті зазначає, що виконання інших (додаткових) повноважень може бути покладене на поліцію виключно законом. Відповідно, з огляду на повномасштабне вторгнення РФ на територію України, на законодавчому рівні внесено зміни, чи доповнено цілий ряд нормативних актів. Особливо, змін щодо повноважень поліцейського, зазнали норми Закону України «Про Національну поліцію» (далі – закону), розглянемо їх детальніше [1].

Статтю 8 закону доповнено частиною 4, яка передбачає, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Внесено зміни й до статті 20 закону, в частині носіння жетону поліцейським в цивільному одязі. За загальним

правилом, поліцейський, який виконує службові обов'язки в цивільному одязі, зобов'язаний завжди мати при собі спеціальний жетон. Проте, у випадках, коли його наявність перешкоджає проведенню оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій, виконанню завдань в умовах режиму секретності, або здійсненню заходів із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, котрими наділені поліцейські. Ці повноваження в цілому охоплюють усі сфери діяльності а також спеціальних заходів із забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів, або під час здійснення повноважень поліції під час дії воєнного стану, ця норма не є обов'язковою.

Найбільших змін, зазнала уже раніше згадувана стаття 23 закону, зокрема поліцейський отримав більше десяти додаткових повноважень, котрі матимуть тимчасову дію, на період введення в Україні воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ та/або інших держав проти України та 60 днів після цього.

Також, внесено зміни до пункту 1, частини 1, статті 32 закону, а саме щодо можливості поліцейським здійснювати перевірку документів та фіксувати дані, що містяться в документах, якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених.

Частину 1, статті 35 закону, доповнено пунктом 11, котрий передбачає можливість поліцейським зупиняти транспортні засоби, якщо є наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених.

Крім цього, зазнала змін стаття 40 закону, зокрема, технічні прилади та технічні засоби з виявлення та/або фіксації правопорушень, свою фото- та відеотехніку, а також техніку з виявлення радіаційних, хімічних, біологічних та ядерних загроз, поліція має змогу закріплювати на однострої, у/на безпілотних літальних апаратах, службових транспортних засобах, суднах чи інших плавучих засобах, у тому числі тих, що не мають кольорографічних схем, розпізнавальних знаків та написів,

які свідчать про належність до поліції, а також монтувати/розміщувати їх по зовнішньому периметру доріг і будівель.

Змінена й частина 5 статті 42 закону, а саме в ній зазначено, що під час дії воєнного стану, у разі необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір поліцейському, поліцейський має право використати підручні засоби.

Також, нова редакція частини 9 статті 42 закону передбачає можливість поліцейського, під час дії воєнного стану, застосовувати заходи примусу, передбачені цією статтею стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без врахування вимог та заборон, передбачених статтею 43 закону, частинами четвертою та п'ятою статті 45 закону, а також частиною дев'ятою статті 46 закону.

Частина ж 10 статті 42 закону встановлює норму, що у разі застосування заходів примусу, внаслідок чого особам, які беруть участь у збройній агресії проти України, було спричинено тілесне ушкодження, каліцтво, вогнепальне поранення, поліцейський за можливості має усно або за допомогою засобів комунікації повідомити про це свого безпосереднього керівника, який у разі необхідності за можливості повідомляє центральний орган управління поліції та відповідного прокурора.

Окрім цього, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 року розширює повноваження поліцейських в умовах воєнного стану, зокрема:

- у період дії воєнного стану громадяни України чоловічої статі віком від 18 до 60 років зобов'язані мати при собі військово-обліковий документ разом з документом, що посвідчує особу та пред'являти його за вимогою поліцейського у спосіб, який дає можливість поліцейському прочитати та зафіксувати дані, що містяться в документах;

- під час перевірки документів поліцейський здійснює фото- і відеофіксацію процесу пред'явлення та перевірки документів із застосуванням технічних приладів та засобів фото- та відеофіксації, а також може використовувати

технічні прилади, засоби та спеціалізоване програмне забезпечення з доступом до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів;

– у разі невиконання під час мобілізації громадянином обов'язків, передбачених частинами першою, третьою статті 22 Закону та вчинення ним адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, керівник територіального центру комплектування та соціальної підтримки звертається до поліції щодо здійснення адміністративного затримання та доставлення такого громадянина до територіального центру комплектування та соціальної підтримки.

Окремі повноваження поліції в умовах воєнного стану містяться у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року. Зокрема, поліцейські можуть брати участь у забезпеченні наступних заходів правового режиму воєнного стану:

– встановлювати (посилювати) охорону об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і вводити особливий режим їх роботи (п. 1 ч. 1 ст. 8);

– запроваджувати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень) (п. 5 ч. 1 ст. 8);

– встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів (п. 6 ч. 1 ст. 8);

– перевіряти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України (п. 7 ч. 1 ст. 8);

– забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів (п. 8 ч. 1 ст. 8);

– забороняти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, торгівлю зброєю, сильнодіючими хімічними

і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі (п. 13 ч. 1 ст. 8);

– проводити евакуацію населення у разі виникнення або загрози виникнення надзвичайної ситуації, а також із зон збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій) у безпечні райони (п. 13 ч. 1 ст. 8) [2].

Перелік зазначених вище змін в повноваженнях поліцейського на період дії правового режиму воєнного стану не є завершеним, в законі наявні й інші зміни, котрі стосується правових відносин за участю поліцейських, зокрема щодо їх атестації, громадського контролю тощо. Дія додаткових повноважень вважаються тимчасовою, на період введення в Україні воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ та/або інших держав проти України та 60 днів після цього. Зрештою, абсолютна більшість відповідних додаткових повноважень є беззаперечно необхідними для якісного виконання поліцейськими своїх службових обов'язків, а особливо на територіях, де проводяться активні бойові дії та на деокупованих територіях.

Джерела

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

І. Корінець,
аспірант кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1 ІПФПНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МОТИВ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ ЯК ОЗНАКА, ЩО КВАЛІФІКУЄ ДІЯННЯ

Мотив складу кримінального правопорушення як відомо належить до факультативних (необов'язкових) ознак, попри те, у низці випадків ця ознака набуває обов'язкового значення. У цьому разі відсутність в діянні особи визначеного у тій чи іншій статті Особливої частини КК України мотиву свідчить або ж про відсутність складу саме цього кримінального правопорушення, або ж про наявність ознак іншого складу правопорушення, або ж свідчить про відсутність в діянні особи складу кримінального правопорушення загалом. З огляду на це, очевидним є те, що мотив попри так би мовити свій специфічний статус в кримінальному праві в окремих випадках впливає на кваліфікацію діяння чи, щонайменше, на призначення покарання, як обставина, що його обтяжує.

Проте, у наукових джерелах зустрічаються думки, згідно яких безмотивних кримінальних правопорушень не існує. Вчені стверджують, що кожне кримінальне правопорушення характеризується відповідним спонуканням особи до його вчинення, адже будь-який прояв людської поведінки обумовлений певною мотивацією [1, С. 43].

З огляду на це, доктринальне вивчення цієї ознаки, а особливо її видів має вагоме значення як для теорії кримінального права, так і для практики застосування положень КК.

Загалом мотив розглядається у багатьох іпостасях, адже використовується це поняття не лише в кримінальному праві, і переважно не у ньому. Йдеться про психологію, соціальну психологію, кримінології тощо. Саме тому, зміст цього поняття дещо варіюється в залежності від сфери його використання. Так, одні автори під мотивом пропонують розуміти певне спонукання людини до активних дій задля задоволення своїх потреб [2]. Інші під цим поняттям вбачають внутрішнє спонукання, рушійну силу вчинення правопорушення [3, С. 173].

Треті, мотив розглядають, як вольове усвідомлене психічне утворення, яке на основі потреб людини спонукає її до вчинення кримінально-протиправного діяння [4, С. 30].

Отже, єдності наукової думки щодо визначення змісту цієї ознаки суб'єктивної сторони в теорії кримінального права немає. Немає її й у чіткому визначенні усіх можливих різновидів мотиву. Проте із визначень змісту цієї ознаки суб'єктивної сторони зрозуміло, що мотив є те, що спонукає особу до вчинення кримінального правопорушення.

Як відзначалось, мотив має кримінально-правове значення у разі визначення його в складі конкретного кримінального правопорушення, проте з певним уточненням: по-перше, мотив може бути ознакою основного складу кримінального правопорушення (до прикладу, у складі підміни дитини – ст. 148, КК, у складі грубого порушення законодавства про працю – ст. 172; у складі хуліганства – ст. 296 КК тощо); по-друге, мотив в окремих складах кримінальних правопорушень є ознакою, що кваліфікує діяння (наприклад, ч. 2 ст. 110, ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122 тощо); по-третє, як стверджують науковці, подекуди на обов'язковість мотиву у складі того чи іншого кримінального правопорушення вказує зміст діяння (наприклад, у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК, або ж у складах корисливих кримінальних правопорушень проти власності – крадіжка, грабіж, розбій тощо).

Відповідно, мотив в окремих випадках дає змогу надати діянню кримінально-правового характеру; розмежувати суміжні склади кримінальних правопорушень; індивідуалізувати покарання.

Мотив релігійної нетерпимості можна віднести до категорії малодосліджених понять кримінального права, адже в поодиноких випадках, зазвичай у межах тлумачення змісту ознак складів кримінальних правопорушень у науково-практичних коментарях КК України чи підручниках, посібниках здійснюється спроба роз'яснити його сутність. У наукових публікаціях цьому питанню присвячено не надто багато уваги.

Загалом у положеннях Особливої частини КК України мотив, пов'язаний із посяганнями на суспільні відносини у сфері віросповідання зустрічається у статтях і має дещо відмінний вираз. Так, у п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України законодавець

використовує таке поняття, як «мотив релігійної нетерпимості», такий ж мотив визначено у частинах других статей 121, 122, 126, 127, 129 КК України. У цих випадках вказаний мотив виступає як кваліфікуюча ознака. Слід розуміти, що в окремих випадках законодавець хоча і не використовує поняття «мотив релігійної нетерпимості», однак його наявність обумовлена характером певних діянь. Йдеться про, до прикладу, склади кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 110, ст.ст. 161, 178, 179, 180, 181, 300, 442 КК України. В останньому випадку можна вести мову про певну дискусійність такого підходу, проте, наприклад, в складі геноциду повне або часткове знищення будь-якої релігійної групи очевидно у більшості випадків буде обумовлено мотивом релігійної нетерпимості.

У визначених випадках встановлення мотиву впливатиме на правильну кваліфікацію, або взагалі на наявність чи навпаки відсутність у діяння особи складу будь-якого кримінального правопорушення.

Проте слід звернути увагу на кілька обставин. По-перше, чи дійсно вказаний мотив так істотно підвищує рівень суспільної небезпеки вчиненого, адже, як приклад, при пошкодженні навіть незначному, релігійної споруди або культового будинку діяння формально вже містить ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 178 КК України незалежно від розміру заподіяної шкоди (на відміну від ст. 194 КК). По-друге, як співвідносяться між собою мотив релігійної нетерпимості і хуліганський мотив. Повернувшись до попереднього прикладу пошкодження релігійної споруди, і уявити, що склад ст. 178 в КК відсутній, то діяння кваліфікуватиметься все ж таки за ст. 296 КК України, як хуліганство, оскільки на 194 знову ж таки розміру заподіяної шкоди може не вистарчити. Крім того, перешкоджання здійснення релігійного обряду цілком могло б кваліфікуватись за тою ж ст. 296 КК України за ознакою особливої зухвалості, адже фактично супроводжується зривом масового заходу. Більше того, виходить так, що санкція ст. 296 менш сувора у порівнянні до санкції ст. 180 КК, а за такою логікою, з урахуванням положень Конституції України і КПК (усі сумніви тлумачаться на користь винної особи) діяння мало б кваліфікуватись за ст. 296.

З огляду на зазначене, виникає потреба у ґрунтовному дослідженні як змісту мотиву релігійної нетерпимості, так і доцільності його визначення у положеннях КК України.

Джерела

1. Фоменко М. В. Кримінально-правове значення мотиву : аналіз наукової думки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 43–49.
2. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2000. 232 с. URL: <https://buklib.net/books/24605/>
3. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право. 2010. 428 с.
4. Єднак В. М. Корисливий мотив як ознака постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 29–32.

В. Ю. Кузнецова,
курсант навчально-наукового інституту №1
(Національна академія внутрішніх справ)

М. М. Марков,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ВИЗНАЧЕННЯ ВІДМІННОСТІ ПОНЯТЬ «ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН» І «ВІЙСЬКОВИЙ ЗЛОЧИН»

Починаючи з 2014 року, коли Російська Федерація окупувала частину України, і безпосередньо повномасштабне вторгнення країни-агресора на нашу територію, принесло вітчизняним правозахисникам чимало роботи, пов'язаної з воєнними і військовими злочинами. Але багато людей не знають різниці між ними і не можуть правильно сказати військовий чи воєнний стан, військова чи воєнна форма, така ж ситуація з правопорушеннями. Тому важливим завданням є правильне розуміння і доцільне розмежування даних злочинів, а також визначення їх головних ознак.

Насамперед варто зазначити, що в понятті «військовий злочин» йдеться про військо, тобто армію, збройні сили, а тому й відповідно військову службу. А поняття «воєнний злочин» передбачає війну. Саме тому що військо є завжди, а війна в певний період часу, існує й відмінність між цими поняттями.

Сам термін «воєнний злочин» з'явився лише в 1945 році у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, де зазначалося, що такими слід вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю [1, с. 121].

Воєнні злочини належать до сфери виключно міжнародного кримінального права. Загальний перелік воєнних злочинів закріплений у Статуті Міжнародного кримінального суду (Римський статут) [2].

Українське законодавство не містить визначення поняття «воєнний злочин». Попри відсутність законодавчого визначення воєнних злочинів, деякі з тих, що передбачені Кримінальним кодексом України (далі – ККУ), є саме воєнними, а не військовими, злочинами, а саме:

- мародерство (стаття 432 ККУ);
- насильство над населенням у районі воєнних дій (стаття 433 ККУ);
- погане поводження з військовополоненими (стаття 434 ККУ);
- незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними (стаття 435 ККУ) [2].

На відмінну від поняття «воєнний злочин», яке не знайшло свого місця в законодавстві України, термін «військовий злочин» розкрито в Кримінальному кодексі України, а саме в XIX розділі, і до того ж там чітко визначено правопорушення, які відносяться до цієї категорії.

Військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [3].

До особливих ознак вказаних злочинів, ми можемо віднести: об'єкт – встановлений порядок проходження військової служби та суб'єкт – військовослужбовці Збройних сил України та інших державних органів [2].

На сьогоднішній час можна виділити п'ять головних ознак воєнних злочинів:

- 1) дії, що складають об'єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і є пов'язані з ним;
- 2) вчинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права;
- 3) такі дії, як правило, вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази;
- 4) об'єктом посягання є особи, що знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права;

5) дані злочини завжди вчиняються умисно або із грубої необережності [1, с. 122–125].

Враховуючи вищезазначене, можна припустити, що 3 і 5 ознаки відносяться як до воєнних, так і до військових злочинів. Але у військових правопорушеннях суб'єктами є військовослужбовці України.

Варто зазначити, що військові злочини регулюються вітчизняним законодавством, а воєнні злочини більше міжнародним, так як зазвичай війна охоплює низку держав. А оскільки кожна країна має своє військо, то і регулювання військових правопорушень відбувається на національному рівні.

Чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. та Додатковий протокол I до них від 8 червня 1977 р. зобов'язують держави криміналізувати серйозні порушення міжнародного гуманітарного права у національному законодавстві. Україною ця вимога виконана шляхом включення до Кримінального кодексу України статті 438 «Порушення законів та звичаїв війни» [4].

Відповідно до статті 438 Кримінального кодексу України порушення законів та звичаїв війни це жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій [4].

Держави повинні переслідувати в судовому порядку осіб, обвинувачених у вчиненні серйозних порушень міжнародного гуманітарного права чи передавати таких осіб державі, готовій здійснити подібне переслідування. Іншими словами, на воєнні злочини (як і на інші види міжнародних злочинів) відповідно до Женевських конвенцій поширюється принцип універсальної юрисдикції. Він полягає у тому, що будь-яка держава може притягнути особу, винну у вчиненні воєнних злочинів, до кримінальної відповідальності, незважаючи на місце вчинення злочину та громадянство суб'єкта злочину чи його жертви [4].

Узагальнюючи, можна дійти висновку, що воєнні злочини вчинені військовими будь-якої держави лише під час війни, що є їх головною відмінністю, а військові – лише у збройних формуваннях конкретної країни, незалежно від наявності чи відсутності воєнного стану.

Джерела

1. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/amp_2009_1_15.pdf (дата звернення: 15.09.2024)

2. Що таке воєнний та військовий злочин. Відповідальність. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209975_shcho-take-vonniy-ta-vyskoviy-zlochin-vdpovdalnst (дата звернення: 15.09.2024)

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 15.09.2024).

4. Воєнні злочини. Органи, які займаються розслідуванням та притягненням до відповідальності за ці злочини. URL: <https://shtab.net/news/view/voenni-zlochini-organi-yaki-zajmayutsya-rozsliduva/> (дата звернення: 15.09.2024).

В. М. Кузьмич,
студентка 3 курсу ННІ права та інноваційної освіти
*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)*

С. М. Ісланкін,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)*

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи і недоторканності особистості сьогодні відносяться до найпоширеніших протиправних посягань та і суспільно небезпечних діянь, що порушують основоположні права людини, зокрема право на особисту недоторканність, гідність і свободу. Такі правопорушення мають глибокі соціальні та правові наслідки, оскільки завдають значної шкоди як фізичному, так і психологічному стану потерпілих. У сучасному правовому полі України дослідження цієї категорії правопорушень є надзвичайно актуальним, оскільки воно потребує удосконалення механізмів правової охорони та підвищення ефективності правозастосування.

Відповідно до розділу IV Кримінального кодексу України (статті 152-156-1 КК України), до правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності належать: зґвалтування, сексуальне насильство та примус до статевого зв'язку, сексуальні відносини, зв'язки, дії сексуального характеру з особами віком до 16 років, розбещення неповнолітніх, насильство над дітьми в сексуальних цілях [1].

Об'єктивною стороною статевих правопорушень є активна поведінка злочинця, що виражається у фізичних чи психічних діях, заснованих на сексуальній орієнтації. Формальні формулювання використовуються переважно для юридичної конструкції правопорушення, що розслідується. Суб'єктивна сторона всіх злочинів проти сексуальної свободи та недоторканності особистості характеризується прямим наміром.

У той самий час психічне ставлення суб'єкта до окремих проявів деяких правопорушень (наприклад, до неповнолітнього віку потерпілого від зґвалтування) може створювати видимість недбалості [2].

Під терміном «статева свобода» розуміється право кожної людини самостійно обирати форму сексуального спілкування зі своїм партнером, при цьому ніякого примусу в цьому спілкуванні не допускається. На думку професора О. Дудорова про сексуальний мотив кримінальних правопорушень є прагнення задовольнити сексуальні бажання, але це є не обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони аналізованого злочину. Автор підкреслює, що існують інші мотиви подібної поведінки. Також автор показує, що не всі правопорушення, скоєні на сексуальному ґрунті, обов'язково кваліфікуються, як кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності людини за чинним кримінальним законом. Також, наголошує на різноманітності мотивацій та можливості розгляду сексуальної злочинної поведінки з різних точок зору, враховуючи, що мотиви не обов'язково пов'язані з сексуальним потягом [3, с. 36].

Щодо статевої свободи та правопорушень проти статевої недоторканності основним міжнародно-правовим актом, який формує правову основу для всіх країн світу, є Стамбульська конвенція, які ратифікували та підписали. Конвенція містить рекомендації для країн, що виключає із кримінального законодавства поняття протиприродного та природного сексуального насильства. Стамбульська конвенція (стаття 36) визначає конструктивні ознаки умисного скоєння правопорушення, що посягає на статеву свободу та недоторканність особи: 1) здійснення, без згоди потерпілої особи, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; 2) участь у будь-якій іншій сексуальній активності з іншою людиною без її згоди; 3) примус іншої особи до вступу в статевий зв'язок із третьою особою без її згоди» [4].

Слід зазначити, що відсутність добровільної згоди також включено до статті 153 «Сексуальне насильство» та статті 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок» КК України, за винятком статті 152 «Зґвалтування». Тому, відсутність

добровільної згоди повністю відображається термінами «сексуальне насильство» та «примушування». Такий висновок підтверджується, наприклад, статтею 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яка визначає сексуальне насильство як форму домашнього насильства, до якої належать: дії сексуального характеру, вчинені стосовно дитини без її згоди, скоєні за згодою або у присутності дітей, примус до дій сексуального характеру з третіми особами, а також інші правопорушення проти статевої свободи або статевої недоторканності особи [5].

Тож зробимо висновок що, кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканності особистості в умовах воєнного стану є одними з найбільш поширених і суспільно небезпечних діянь, які мають суттєві правові та соціальні наслідки. Аналіз чинного кримінального законодавства України, зокрема положень Кримінального кодексу України та міжнародно-правових актів, таких як Стамбульська конвенція, демонструє необхідність подальшого вдосконалення механізмів правової охорони постраждалих та підвищення ефективності правозастосування. Значну роль відіграють як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти кримінальних правопорушень у цій сфері, що потребують врахування різноманітності мотивів злочинної поведінки. Важливим є також інтегрування міжнародних стандартів у національне законодавство для забезпечення належного захисту прав потерпілих, особливо у контексті дотримання принципу добровільної згоди.

Джерела

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2431-III (дата оновлення: 13.12.2022).
2. Гритенко О. А Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.
3. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. поради / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.
4. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20.06.2022 р. № 2319-IX.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII.

Ю. В. Луценко,
керівник підрозділу,
доктор юридичних наук, професор
(Рада національної безпеки і оборони України)

А. В. Тарасюк,
заступник керівника підрозділу,
доктор юридичних наук, професор
(Державне бюро розслідувань)

ОБІГ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Протидія злочинам проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини, сьогодні є гострою та актуальною, оскільки злочинність, особливо з початком розв'язанням повномасштабних бойових дій РФ проти України характеризується тенденціями до зростання таких її видів, як групова, організована та насильницька, де наявність озброєння – одна з ключових умов формування і діяльності злочинних груп та злочинних організацій [1, с. 109].

Після розв'язання у 2014 році збройної агресії РФ проти України, що згодом потягнуло за собою повномасштабне вторгнення на територію нашої держави, питання незаконного обігу зброї, боєприпасів або вибухових речовин набула актуальності внаслідок декількох детермінантів. *По-перше*, можна говорити про відкриття нових способів та шляхів здобуття зброї, збільшилася кількість зброї на території України. *По-друге*, загострилася загроза особистій безпеці, розширилися можливості цивільного захисту законодавчого характеру, створився негативний соціально-психологічний клімат, що при наявності зброї може привести до загрози життю і безпеці громадян. *По-третє*, з'явилася потреба в особистому захисті, задоволення якої може відбуватися через реалізацію отримання зброї незаконним шляхом. Отже, важливим та актуальним питанням залишається контроль за реалізацією зброї, врегулювання її використання зараз та ліквідацією і вилученням після відсутності потреби її використання, та у разі першопочаткової потреби або порушення норм законодавства. Можна з усією відповідальністю стверджувати, що незаконний обіг зброї

становить загрозу не лише громадській, а і національній безпеці держави, а у зв'язку з повномасштабним вторгненням ця проблема лише загострилася та актуалізувалася [2].

Необхідно також зазначити, що на тлі політичної та соціальної кризи в державі все частіше створюються організовані злочинні групи, нерідко – озброєні, виникають незаконні воєнізовані формування, є наявною велика кількість зброї, що на незаконних підставах знаходиться у володінні окремих груп та осіб і рух якої дуже важко проконтролювати, стає зрозумілим, чому збільшується кількість вчинюваних злочинів з використанням вогнепальної зброї, вибухівки як окремими особами, так і озброєними злочинними угрупованнями. Також слід звернути увагу, що з початком агресії РФ проти України та широкомасштабними бойовими діями у учасників організованих груп та злочинних організацій з'являється більше можливостей здійснювати свої злочинні наміри. Це перш за все пов'язано із незаконним обігом зброї, бойових припасів або вибухових речовин в злочинному середовищі, який складно проконтролювати [3, с. 42; 4; 5; 6].

Варто наголосити, що правовідносини у сфері обігу зброї в Україні на законодавчому рівні не врегульовані, наразі Україна залишається єдиною країною Європи, яка не має власного рамкового закону, також залишаються не визначені на нормативному рівні такі ключові поняття даної сфери як «зброя», «вогнепальна зброя», «обіг зброї», «цивільне використання зброї» тощо. Подібний закон, в умовах стабільно високого рівня «озброєної» злочинності в Україні за останні 10 років, повинен стати стримуючим інструментом самозахисту громадян від суспільно небезпечних посягань, і на початок 2022 року в Україні склалися об'єктивні передумови для прийняття сучасного закону про зброю як рамкового законодавчого акту в царині її цивільного обігу. На сьогодні, в умовах воєнного стану, в державі функціонує спеціальний закон щодо правових засад відсічі агресору з боку цивільних осіб з використанням зброї, також знаходиться на розгляді у Верховній Раді України прогресивний законопроект, який стосується правового регулювання цивільного обігу зброї, де аналізуються їх сутність і концептуальні засади через дослідження понять «зброя» та «обіг зброї». Для цього здійснено

уточнення науково-теоретичного розуміння категорії «зброя» та її основних характеристик з точки зору матеріальної сутності, результату діяльності та змістовного призначення. В рамках вказаного аналізу з'ясовано, що законопроект № 5708 [7] пропонує змістовне сучасне визначення поняття «зброя» та дефініції похідних від нього категорій, що є першим їх ґрунтовним законодавчим унормуванням. Також однією з основних завдань законопроекту є посилення дотримання режиму законності в питаннях визначення правового режиму власності на зброю, закріплення основних прав та обов'язків громадян і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, розпорядження та використання зброї і боєприпасів, врегулювання інших суспільних відносин, що безпосередньо з цим пов'язані.

Натомість, чинний Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [8] не містить жодних нормативних визначень і уточнень, що пояснюється гострою нагальною воєнною необхідністю масової відсічі агресії ворога як умовами, в яких приймався даний законодавчий акт. Така ж ситуація спостерігається навколо ще одного фундаментального поняття даної проблеми – «обіг зброї» [9, с. 250].

Наразі термін «вогнепальна зброя» визначений лише на рівні підзаконного акту – Інструкції, затвердженої наказом МВС України [10]. Взагалі питання обігу зброї, у тому числі й вогнепальної, регулюється досі лише у підзаконних нормативно-правових актах. Зокрема, основоположним нормативно-правовим актом у цій сфері є Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затверджена наказом МВС України 21 серпня 1998 р. № 622 [10].

Водночас, сьогодні відсутність законодавчого закріплення термінів заповнює судовою практикою [11].

Сам термін «незаконне» достатньо однозначно тлумачиться у п. 13 Постанови, де під незаконним виготовленням

холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв потрібно розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії по їх створенню чи переробленню, внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей [11].

За юридичною конструкцією об'єктивної сторони, складу злочинів, передбачених ст.ст. 263 та 263-1 КК України належать до формальних складів. Варто зазначити, що злочини, передбачені ст.ст. 263 та 263-1 КК України мають спільні предмети злочинів: вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської у ст. 263), бойові припаси (ст.ст. 263, 263-1), вибухові речовини, вибухові пристрої (ст.ст. 263, 263-1). Що стосується холодної зброї, то законодавцем у ст. 263-1 КК України не встановлено відповідальність за дії, пов'язані з її незаконним виготовленням, переробкою, ремонтом. Натомість об'єктивна сторона ч. 2 ст. 263 КК України (носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу) частково поєднує у собі альтернативні суспільнонебезпечні діяння, передбачені для вогнепальної зброї у ч. 1 ст. 263 та ч. 1 ст. 263-1 КК України [12].

Таким чином, юридична конструкція терміну «незаконне» є недостатньо визначеним і за своєю природою характеризує відсутність відповідного кримінально-правового регулювання. Звернення до наведеної вище Постанови в частині термінології «без передбаченого законом дозволу» говорить про наявність підзаконних нормативно-правових актів, які, внаслідок своєї специфічної юридичної властивості, не встановлюють кримінальну відповідальність за порушення їх норм [13, с. 53].

Таким чином, дослідивши правове регулювання обігу зброї в Україні, необхідно констатувати, що Україна залишається єдиною державою в Європі де відсутній закон, яким би здійснювалось правове регулювання обігу зброї та боєприпасів до неї. Наразі існує лише проект закону який в подальшому буде покликаний здійснювати правове регулювання обігу зброї в Україні. Таке суспільно небезпечне явище як незаконний обіг зброї є складним та законодавчо не визначеним

і потребує постійної, системної державної політики у окресленій сфері, яка поєднувала б в собі правове регулювання, діяльність виконавчих органів влади, сукупність інформаційних, профілактичних та інших заходів. Оскільки на законодавчому рівні залишаються не вирішеними дефініції таких понять як: «зброя», «вогнепальна зброя», «обіг зброї», «цивільне використання зброї» тощо, у зв'язку з цим у правозастосовних органів доволі часто виникають проблеми при притягненні підозрюваних осіб до відповідальності визначеної законом.

Джерела

1. Луценко Ю. В. Проблеми законодавчого регулювання обігу зброї в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 4. С. 108–113.

2. Незаконний обіг зброї як загроза національній безпеці. Цілі державної політики в сфері контролю за обігом зброї, повноваження державних органів в цій сфері. URL: <https://censs.org/nezakonnyy-obih-zbroiyak-zahroza-natsionalniy-bezpetsi/>.

3. Брик У. П. Прояви бандитизму в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 18 квіт. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 42–43.

4. Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.

5. Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Кіберзлочинність у сфері електронної торгівлі як прояв кримінального професіоналізму. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 59–65.

6. Луценко Ю. В. Актуальні питання протидії організованій злочинності в контексті міграційної політики держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 6(47). С. 132–136.

7. Про право на цивільну вогнепальну зброю : проект Закону України від 25 черв. 2021 р. № 5708. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/795744>

8. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 3 бер. 2022 р. № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.

9. Мельник С. В., Грецьких О. В. Закон про зброю в Україні: воєнна необхідність чи вимога часу? *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 250–253.

10. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 серп. 1998 р. № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>.

11. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квіт. 2002 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

12. Крайник Г. С., Бондарева Н. В. Проблема доцільності виокремлення статей 263-1 та 270-1 у Кримінальному кодексі України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2019. № 8. URL: www.internauka.com/en/issues/?author=5733.

13. Павленко Л. М. Характеристика об'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 263-1 Кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2020. № 2 (3). С. 51–58.

Т. Луцький,
старший викладач кафедри кримінального права
і кримінології факультету №1 ІПФНП,
доктор філософії в галузі права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

Ю. Літвінова,
курсант 4 курсу факультету № 1 ІПФНП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КРИПТОВАЛЮТА ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Швидкий прогрес інформаційних і фінансових технологій, а також глобалізація призвели до виникнення нового типу приватних віртуальних грошей – криптовалюти, що, у свою чергу, змістило акценти в державному регулюванні грошового обігу. Все частіше криптовалюта стає об'єктом кримінально-протиправних посягань. Анонімність транзакцій, децентралізованість мереж та відсутність чіткої регуляції створюють сприятливе середовище для шахраїв та кіберзлочинців. Оцінка криптовалюти як предмета кримінального правопорушення у сфері власності є важливою для розуміння сучасних викликів у правоохоронній діяльності та розробки ефективних заходів протидії.

У теорії кримінального права посягання, що здійснюються з використанням криптовалют або в сфері їх обігу, наразі не мають чіткого законодавчого визначення. Також в кримінальному законодавстві не використовується термін «криптовалюта». Отож, на даному етапі можна стверджувати, що криптовалютна злочинність юридично не визнається в нашій країні. Проте, враховуючи динамічний розвиток злочинності пов'язаної із використанням криптовалюти ігнорувати цю проблему стає неможливо. Проблема предмету кримінальних правопорушень проти власності у кримінальному праві є однією з найактуальніших та дискусійних.

На нашу думку, можна сформулювати таке визначення криптовалюти – це цифровий або віртуальний засіб обміну,

який використовує криптографію для забезпечення безпеки транзакцій. Вона не підкріплена жодним фізичним активом і не контролюється жодним центральним банком.

17 лютого 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про віртуальні активи». До цієї дати спеціального законодавства про криптовалюту в Україні не було. В ньому було законодавчо визначено поняття віртуальних активів як нематеріальних благ, що мають вартість і існують у цифровому форматі. Цей нормативно-правовий акт впровадив у вітчизняне законодавство положення, гармонізовані з міжнародними стандартами FATF, та врегулював цивільно-правові відносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів. Закон також встановив правовий статус учасників ринку віртуальних активів та визначив основні засади державної політики у цій сфері. Цей закон став важливим кроком у напрямку легалізації ринку криптовалют та забезпечення його прозорості [3].

Незважаючи на наявність спеціального закону, криптовалюта все ще може бути предметом різних видів кримінальних правопорушень, передбачених Кримінальним кодексом України.

Зробимо детальний розгляд поширених видів кримінальних правопорушень з використанням криптовалют:

1. Крадіжки: зловмисник отримує несанкціонований доступ до електронного гаманця жертви за допомогою фішингу, соціальної інженерії, шкідливого програмного забезпечення або експлуатації вразливостей в системі безпеки. Після отримання доступу злочинець переводить криптовалюту на свій гаманець. Через децентралізовану природу блокчейну, відстеження та повернення викраденої криптовалюти може бути вкрай складним.

2. Шахрайство: обман інвесторів обіцянками високої прибутковості за рахунок залучення коштів нових інвесторів, штучне завищення курсу власної криптовалюти шляхом маніпуляцій на ринку, продаж токенів неіснуючих проєктів. Шахраї часто використовують складні фінансові інструменти та термінологію, що ускладнює розуміння для непідготовлених інвесторів.

3. Вимагання: зловмисники загрожують розкриттям конфіденційної інформації, фізичним насильством або іншими негативними наслідками, якщо жертва не переведе їм певну суму криптовалюти.

4. Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом: злочинці використовують криптовалюту для приховування походження незаконно отриманих коштів шляхом проведення численних транзакцій через різні гаманці та біржі.

З точки зору кримінального права, залишається відкритим питання щодо ролі криптовалюти в складі кримінального правопорушення. Чи можна вважати криптовалюту засобом або предметом кримінального правопорушення, чи, можливо, вона може бути як одним, так і іншим, або ж зовсім не включатися до його складу?

Слід зазначити, що предмету кримінальних правопорушень проти власності традиційно притаманні певні ознаки, серед яких економічна (вартість), фізична (матеріальність), юридична (приналежність іншій особі). Що стосується економічної ознаки, то вважаємо, що вона властива криптовалюти, тому що існує певний її курс до офіційної валюти, на сьогодні криптовалюта може виступати засобом платежу за звичайні товари або послуги. Так, Subway, Amazon, Ebay і ряд інших організацій приймають до оплати біткоіни. Юридична ознака також притаманна криптовалюти, оскільки, незважаючи на анонімність гаманців, вони комусь належать, і якщо конкретний гаманець не належить певній особі, то для нього він чужий. Більш складне питання з фізичною ознакою. Предмет кримінальних правопорушень проти власності матеріально повинен бути окреслений в просторі (тобто повинен перебувати в твердому, рідкому або газоподібному стані, бути живим або неживим) [6, с. 100]

Отож, у розділі «Кримінальні правопорушення проти власності» Кримінального кодексу України предметом кримінальних правопорушень може бути:

1) чуже майно (ст. 185 – крадіжка, ст. 186 – грабіж, ст. 187 – розбій);

2) майно, право на майно (ст. 190 шахрайство);

3) майно, право на майно, дії майнового характеру (ст. 189 вимагання). [1]

Виникає логічне запитання, чи відноситься криптовалюта до майна або права на майно у розумінні кримінального законодавства?

Так, відповідно до постанови Пленуму Верховного суду України №10 від 06.11.2009 «Про судову практику у злочинах проти и власності», предметом злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія [4].

Річ, згідно зі ст. 179 Цивільного кодексу України, є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Тобто, враховуючи, що криптовалюти не є предметом матеріального світу, то вони і не можуть визнаватися майном чи правом на нього [2].

Проте в сучасній кримінально-правовій літературі все частіше піднімається питання про те, що об'єкти права власності в умовах сучасного інформаційного суспільства не обов'язково повинні мати матеріальну природу, тому як відносинам власності в юридичному та економічному змісті можуть бути і нематеріальні блага.

Так, наприклад, О. Е. Радутний та О. Г. Ганжа вважають, що у широкому розумінні криптовалюту можливо розглядати як засіб вчинення злочину, або як його предмет, якщо під останнім розуміти не тільки речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон пов'язує наявність ознак того чи іншого злочину, але й інші явища (сюди, крім самої криптовалюти, слід відносити електричну або теплову енергію, інформацію тощо) [5, с. 169].

Отже, існує реальна потреба визнати криптовалюту як предмет кримінальних правопорушень проти власності. Якщо криптовалюта не буде визнана предметом кримінальних правопорушень проти власності, всі незаконні дії у віртуальному середовищі не отримають відповідної кримінально-правової оцінки, та винні особи залишаться без покарання. Криптовалюта є новим викликом для правоохоронних органів і вимагає розробки нових підходів до боротьби зі злочинністю.

Законодавство має бути адаптовано до нових реалій і забезпечувати ефективний захист від кримінально-протиправних посягань безпосередньо на криптовалюту, так і кримінально-протиправних посягань з використанням криптовалюти.

Джерела

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 (не набрав чинності) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20/ed20220217#Text>
4. Про судову практику у злочинах проти власності : Постанова Пленуму Верховного суду України від 06.11.2009 р. №10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>
5. Ганжа О. Г., Радутний О. Е. Криптовалюта як нова дотична фінансового і кримінального права. *Вороновські читання (Співвідношення матеріального та процесуального в регулюванні фінансових відносин)* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф, (м. Чернівці, 4–5 жовт. 2017 р.) / редкол. : А. П. Гетьман, М. П. Кучерявенко, Т. А. Латковська та ін. Харків : Асоціація фінансового права України, 2017. С. 166–170.
6. Казначеева Д. В. Криптовалюта як предмет і засібучинення злочинів. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми* : збірник матеріалів міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 травня 2020 року). С. 97–100.

Т. Луцький,
старший викладач кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1 ІПФПНП,
доктор філософії в галузі права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 336 КК УКРАЇНИ

В умовах повномасштабної війни, розв'язаної Російської Федерацією проти нашої держави, в Україні продовжує діяти загальна мобілізація. Однак, бувають випадки, коли військовозобов'язані різними способами ухиляються від мобілізації. Відповідно до Законів України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу» громадяни, які ухиляються від призову на строкову військову службу, призову за мобілізацією, військового обліку або спеціальних (перевірочних) зборів, підлягають адміністративній та кримінальній відповідальності. Зокрема, кримінальна відповідальність передбачена ст. 336 КК України – «Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період».

Об'єктом цього злочину є суспільні відносини у сфері переведення економіки, діяльності органів влади, самоврядування, інших галузей щодо функціонування у період воєнного стану, зокрема Збройні сили України та інші воєнізовані формування на організацію і штатний розпис воєнного часу. У більш вузькому розумінні це передбачений законом порядок підтримання бойової і мобілізаційної готовності ЗСУ та інших формувань на рівні, що забезпечує вимоги національної безпеки.

Додатковим обов'язковим об'єктом злочину є – встановлений законом порядок комплектування ЗСУ (інших формувань). Шкода, що спричиняється вказаному об'єкту посягання, характеризується такою протиправною поведінкою, коли особа, яка об'єктивно підпадає під призов за мобілізацію до лав ЗСУ, в односторонньому порядку свідомо виключає себе

із передбаченого законом процесу формування ЗСУ та інших формувань на рівні забезпечення національної безпеки країни і її населення.

Об'єктивна сторона виявляється в бездіяльності – ухиленні будь-яким способом від призову за мобілізацією. Суспільна небезпека правопорушення полягає в тому, що мобілізація – це комплекс заходів, які здійснюються в державі з метою переведення органів державної влади, місцевого самоврядування та деяких інших органів на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних сил чи інших військових формувань - на організацію і штати воєнного часу. Ефективно дати відсіч нападникам на країну чи виконати зобов'язання по спільній обороні від агресора без швидкої і своєчасної мобілізації неможливо. Тому ухилення від призову до Збройних сил з числа військовозобов'язаних громадян під час воєнних дій, які розпочались або передбачаються, створює загрозу для безпеки держави у сфері оборони.

Така факультативна ознака об'єктивної сторони як час, є обов'язковою ознакою злочину передбаченого ст.336 КК України, оскільки в диспозиції статті вживається термін «особливий період». Пунктом 8 ст. 4 Закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» № 3543-ХІІ від 21 жовтня 1993 року передбачено, що з моменту оголошення мобілізації (крім цільової) чи введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях настає особливий період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій.

З моменту оголошення загальної мобілізації настав і особливий період, тобто з дослідження норм закону випливає, що ці поняття є взаємопов'язані і з оголошенням мобілізації (крім цільової) чи введення воєнного стану автоматично настає і особливий період.

При цьому, з аналізу п. 8 ст. 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» № 3543-ХІІ від 21 жовтня 1993 року, логічно випливає, що особливий період не настає лише при цільовій мобілізації (ліквідація надзвичайних ситуацій та їх наслідків державного рівня, наслідків воєнних

дій у відбудовний період). Тому з урахуванням саме цього виключення, законодавець, на думку колегії суддів, формулюючи першу частину диспозиції ст. 336 КК України, та зазначаючи про ухилення від призову під час мобілізації, «на особливий період» виклав через кому, тобто виділяючи як окрему обставину, яка може як застосовуватись так і ні. [2]

Також, обов'язковою умовою для притягнення винного до кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, є наявність висновку військово-лікарської комісії (ВЛК) про придатність такої особи для проходження військової служби. Лише після того, як особа пройшла ВЛК і за висновком комісії її визнано придатною для проходження служби, у разі якщо їй було вручено повістку про явку для відправки у військову частину і вона без поважних причин не з'явилася на дату, яка зазначена в повістці – лише тоді можна говорити про притягнення її до кримінальної відповідальності.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює небезпечний і протиправний характер своїх вчинків, проте має намір і бажання так діяти, а саме досягти мети – уникнути самого призову за мобілізацією.

Статистичні дані про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 336 КК України за період з 2022 року і по теперішній час								
	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких зупинено відповідно до ст.ст. 280, 615 Кримінального процесуального кодексу України	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п.п. 2,3 ст. 283 Кримінального процесуального кодексу України)	з обвинувальним актом	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності	Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито	Кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)
2024 (січень-серпень)	3218	1032	11	919	918	1	1484	2288
2023	3784	1940	20	1768	1767	1	2962	1995
2022	1108	509	13	446	446	0	1324	1323

Проаналізувавши дані, які містяться на сайті Офісу Генерального прокурора, можна дійти висновку, що кількість злочинів передбачених ст. 336 КК України з 2022 року по теперішній час постійно зростає, це зумовлено тим, що війна в Україні триває і кількість людського потенціалу, який необхідний для виконання різних завдань з оборони України постійно збільшується.

Статистичні дані про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 336 КК України за період з 2023 року і по теперішній час									
	Кількість осіб, яких повідомлено про підозру	Виявлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення	До яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою	Вік: 18–28 років	29–39 років	40–54 років	55–59 років	60 років і більше	жінок
2024	1023	909	2	92	362	423	31	1	2
2023	1935	1762	2	223	863	663	25	2	2
2022	Досліджувана інформація у звіті розміщеному на сайті Офісу Генерального прокурора України по ст. 336 КК України за 2022 рік відсутня [1]								

	Кримінальні правопорушення, вчинені особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення	групою осіб	За освітою: вища і фахова перед-вища	професійна (професійно-технічна)	базова середня та профільна середня	початкова	Без освіти
2024 (січень-серпень)	72	4	112	223	568	6	-
2023	99	1	229	355	1165	9	4
2022	17	1	Дані відсутні				

Щодо призначення покарань судами за вчинення цього злочину, то у більшості випадків суд призначає реальне покарання у виді позбавлення волі. Вироки, в яких було призначено покарання із застосуванням статті 75 КК України та в яких особу було звільнено від відбування покарання з випробуванням, успішно скасовуються в судах вищої інстанції. Скасовуючи такі вироки, апеляційні та Касаційний кримінальний суд мотивуючи своє рішення, обґрунтовують це таким чином, що в таких рішеннях (в яких застосовується ст. 75 КК України) **суди не достатньо врахують суспільну небезпеку**

вчиненого злочину, та того факту, що на території України введений воєнний стан, дана категорія кримінальних правопорушень викликає значний суспільний резонанс, а тому застосування інституту звільнення від відбування покарання не сприятиме його меті – виправленню та запобіганню вчинених нових кримінальних правопорушень, як самим обвинуваченим, так і іншими особами.

Неявка в ТЦК це не є ухиленням від військової служби у військовий час. Без проходження військово-лікарської комісії та її висновку склад злочину передбачений ст. 336 КК України відсутній. Тому якщо людина отримала повістку прийти в ТЦК, але не прийшла вона підлягає не кримінальній, а адміністративній відповідальності (стаття 210-1 КУпАП, яка передбачає відповідальність за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію).

Джерела

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення 27.09.2024 року)

2. Постанова Касаційного кримінального суду від 19.03.2024 р. по справі № 676/4559/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117849531> (дата звернення 27.09.2024).

О. К. Марін,
завідувач науково-дослідної лабораторії,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

НОМІНАЛЬНА ТА РЕАЛЬНА КАРАНІСТЬ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Незважаючи на досить незначні статистичні показники злочинності, яка виявляється у торгівлі людьми (ст. 149 КК України), небезпечність відповідних посягань визначається насамперед тим, що торгівля людьми розглядається у світі як складова організованої злочинності. Це явище саме по собі посягає на такі невід’ємні людські блага, як свобода та гідність, а крім того здатне породжувати цілу низку супутніх протиправних явищ, таких як нелегальна міграція та корупція. Тому належна відплата трафікерам (особам, які займаються торгівлею людьми), справедливе покарання їх кримінально-протиправної діяльності повинне бути завжди у фокусі уваги української держави.

На певні проблеми у реальній караності торгівлі людьми вказують (якщо доречно використати це слово) й наші зарубіжні партнери. Як відомо, Державний департамент США щороку готує доповідь про стан протидії торгівлі людьми у світі, що включає в себе аналіз ситуації в Україні. Аналізуючи відповідні доповіді за 2023 та 2024 роки, не складно помітити, що питання караності цього злочину відзначені у документах серед основних чинників неефективної протидії торгівлі людьми в Україні. Так, у доповіді за 2023 рік, аналітиками було відзначено, що: «органи влади притягнули до відповідальності та засудили меншу кількість торговців людьми, а більшість таких засуджених торговців уникли позбавлення волі. Такі м’які покарання послабило стримування, вони не відображають належним чином характер злочину й підривають ширші зусилля щодо боротьби з торгівлею людьми. Попри постійне занепокоєння через корупцію, яка сприяє безкарності за торгівлю людьми, вже шостий рік поспіль уряд не забезпечив винесення вироків жодному з причетних посадовців» [1].

У доповіді за 2024 рік також відзначається, що: «...судді продовжували виносити м'які вирoki, які не передбачали тюремного ув'язнення для більшості засуджених торговців людьми, що послаблювало стримування, неадекватно відображало характер злочину та підривало ширші зусилля з боротьби з торгівлею людьми. Попри постійне занепокоєння щодо корупції, що сприяє безкарності за злочини, пов'язані з торгівлею людьми, та розслідування щодо посадових осіб, причетних до торгівлі людьми, що тривають, уряд не зміг сьомий рік поспіль домогтися засудження жодного посадовця, причетного до таких злочинів» [2].

Звертає увагу на потребу у суворому покаранні трафікерів й Європейський Союз. Так, відповідно до положень Директиви ЄС 2011/36 від 05.04.2011 року про запобігання та протидію торгівлі людьми та захист осіб, які постраждали від неї, держави-члени повинні вживати необхідних заходів для забезпечення того, щоб злочин, згаданий у статті 2 (торгівля людьми), карався максимальним покаранням у вигляді щонайменше п'яти років позбавлення волі.

Крім того, вказана Директива закріплює обов'язок держави-членів вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб злочин, зазначений у статті 2 (торгівля людьми), карався максимальним покаранням у вигляді щонайменше 10 років позбавлення волі, якщо цей злочин: (а) було вчинено проти жертви, яка була особливо вразливою, яка, у контексті цієї Директиви, включає принаймні дітей-жертв; (b) було вчинено в рамках злочинної організації за значенням Рамкового рішення Ради 2008/841/JHA від 24 жовтня 2008 року про боротьбу з організованою злочинністю (1); (c) навмисно або через грубу необережність поставив під загрозу життя потерпілого; або (d) було вчинено із застосуванням серйозного насильства або завдало особливо тяжкої шкоди жертві.

Звісно, що вказані конкретні строки є певним втручанням у суверенітет держав-членів ЄС, однак це втручання є пропорційним, принаймні, про це вказує така частина аналізованої Директиви, яка закріплює загальне абстрактне правило: «Держави-члени вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб злочин, згаданий у статті 2, карався ефективними, пропорційними та переконливими

покараннями, які можуть досягти мети та забезпечити запобіжну функцію» [3].

Чинне кримінальне законодавства України в цілому відповідає наведеним рекомендаціям та вимогам. Якщо проаналізувати санкції відповідних структурних частин ст. 149 КК України, можна прийти до висновку про те, що українське законодавство дає можливість призначити трафікерам «ефективне, пропорційне та переконливе покарання, яке може досягти мети та забезпечити запобіжну функцію». Справді, вчинення діянь, які охоплюються основним складом торгівлі людьми теоретично тягне за собою покарання виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років. Якщо вчинені діяння підпадають під ознаки кваліфікованого складу – призначення покарання може виглядати як позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої. Як умисне вбивство гіпотетично карається особливо кваліфіковані випадки торгівлі людьми: позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

У теорії кримінального права аксіоматичним є твердження про те, що санкція кримінально-правової норми виражає законодавчу оцінку суспільної небезпеки та ступінь тяжкості передбаченого у нормі кримінального правопорушення. Якщо поглянути на закріплені у ст. 149 КК України розміри санкцій, то варто зазначити про те, що це кримінальне правопорушення, на думку законодавця, належить до тяжких злочинів вже у основному своєму складі, а у кваліфікованому та особливо кваліфікованому до особливо тяжких злочинів. За класифікацією кримінальних правопорушень, що відображена у ст. 12 КК України, більш тяжких кримінальних правопорушень не існує. Але це на думку законодавця.

На думку судової практики, яка відображена у вироках, винесених судами України протягом останніх п'яти років, торгівля людьми не є вже аж таким суспільно небезпечним діянням. Так, узагальнення доступних у Єдиному державному реєстрі судових рішень вироків судів першої інстанції з 2019 по 2023 рр. показує, що у 79% випадків суди звільняли обвинувачених від відбування покарання з випробуванням, а отже, призначали покарання у виді позбавлення волі на строк не більше

п'яти років і знаходили переконання у тому, що особа трафікер здатна виправитися без реального відбування позбавлення волі. Враховуючи міжнародний контекст, реакцію на таку судову практику наших зарубіжних партнерів та документи ЄС, вказана практика є доволі сумнівною. Примітно, що до позбавлення волі із реальним його відбуванням винних осіб було засуджено лише у 16% випадків, причому або вже у відверто цинічних та небезпечних випадках, або за правилами сукупності злочинів чи вироків, коли звільнення від відбування покарання з випробуванням виключалося в принципі. Іншими словами: звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення не лише торгівлі людьми без обтяжуючих обставин (вкрай незначна кількість вироків), а й кваліфікованих та особливо кваліфікованих видів торгівлі людьми, у тому числі на підставі угод, є тенденцією практики караності торгівлі людьми в Україні. Тож занепокоєння Державного департаменту США у цьому аспекті є цілком обґрунтованими.

Наведене дає можливість характеризувати караність будь якого кримінального правопорушення, у тому числі й торгівлі людьми у двох аспектах: номінальному та реальному.

Номінальна караність – можливість суду призначити покарання, передбачене у санкції статті Особливої частини КК України у виді та розмірі, яке відображає законодавчу оцінку ступеня тяжкості кримінально-протиправного посягання. У цій частині, законодавство України цілком відповідає як міжнародно-правовій оцінці тяжкості торгівлі людьми, так і загальній вимогі мати можливість призначити покарання, яке, як сформульовано у згаданій Директиві ЄС, «є ефективним, пропорційним та переконливим, таким, яке може досягти мети та забезпечити запобіжну функцію».

Реальна караність – це використання судами цієї можливості, а також іншим інструментів визначення конкретної міри кримінально-правового впливу на особу, визнану винною у вчиненні певного кримінального правопорушення, у конкретних вироках. У контексті аналізу реальної караності торгівлі людьми в Україні, варто підсумувати висновок про те, що реальна караність істотно нижча від номінальної. При цьому, враховуючи те, що звільнення від відбування покарання з випробуванням, фактично означає незастосування покарання

до відповідної особи, математично вирахувати ступінь співвідношення номінальної та реальної караності неможливо.

У таких випадках доктрина кримінального права стверджує, що судова практика, яка, як відомо, є критерієм істини, певним чином корегує законодавчу оцінку тяжкості кримінального правопорушення. Якщо суди тенденційно призначають покарання м'якше, ніж це визначено у санкції статті, то є підстави для висновку про завищену законодавцем оцінку, яка не релевантна фактичній тяжкості посягання. Враховуючи міжнародний контекст, стверджувати таке завищення немає підстав. Отже, на реальну караність торгівлі людьми впливають інші чинники.

Відповідаючи на питання про те, що це за чинники, найпростішим є визнати корупцію у правоохоронній та судовій системі основним фактором фактично «безкарності» трафікерів. Проте, видається, проблема є більш складною та глибокою і лежить у площині суспільного сприйняття конкретних проявів торгівлі людьми як не таких вже й тяжких посягань. А суди, як інституція, що функціонує у визначених соціально-психологічних умовах, відображають у своїх вироках таку суспільну оцінку явища. Ця проблема у цих тезах наведена у порядку постановки питання і потребує більш детального вивчення.

Джерела

1. Звіт про торгівлю людьми за 2023 рік: Україна. Офіс моніторингу та боротьби з торгівлею людьми. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2023_TIPR_UKR.pdf;
2. Звіт про торгівлю людьми за 2024 рік: Україна. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/UKRAINE-2024-TIPR_Narrative_UKR.pdf;
3. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32011L0036>.

О. З. Мармура,
доцент кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1 ІПФПНП,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Як відомо, відповідальність за домашнє насильство передбачена як в Кримінальному кодексі України (далі – КК України), так і у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Водночас варто відзначити, що навіть поверхнєве ознайомлення із нормами ст. 173² КУпАП та ст. 1261 КК України вказує на їх неузгодженість. Вказана стаття КУпАП передбачає стягнення за застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрозу, образу чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, та інші умисні діяння фізичного, психологічного чи економічного характеру, внаслідок чого могла бути або ж була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. Натомість у відповідній статті КК України мова йде про систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства без конкретизації в чому воно полягало.

Відтак, на перший погляд може скластися враження, що саме систематичність розмежовує кримінально-карані діяння від адміністративних правопорушень. Водночас зазначеною статтею КУпАП не охоплюються факти несистематичного заподіяння тілесних ушкоджень. Так само нею не охоплюється економічне насильство, що не завдало і не могло завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю (заподіяння такої шкоди не є обов'язковою ознакою поняття економічного насильства, згідно із дефініцією цього поняття, поданою в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Не підлягають кваліфікації за ст. 1732 КУпАП умисне завдання удару побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, погроза вбивством, незаконне позбавлення волі особи, будь-яке сексуальне насильство, протиправне заволодіння майном, в тому числі майном, яке відповідно до Сімейного кодексу України є особистою приватною власністю чоловіка чи дружини. Адже за такі діяння передбачено кримінальну відповідальність в окремих статтях КК України (ст. ст. 125, 126, 129, 146, 152, 153, 185–190 КК України, що, згідно із ч. 2 ст. 9 КУпАП, виключає адміністративну відповідальність. Виняток становлять лише випадки визнання діяння малозначним. Проте в разі визнання малозначним умисного заподіяння легкого тілесного ушкодження, ст. 173² КУпАП теж не застосуємо, адже в диспозиції цієї статті прямо зазначено виняток «що не спричинило тілесних ушкоджень».

Свою чергою із перелічених вище лише ст. ст. 152 та 153 КК України містять вказівку про вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. В інших випадках діяння особи буде кваліфікуватися за вище переліченими статтями, однак той факт, що відповідні діяння мали характер домашнього насильства, при кваліфікації не враховуватиметься (може враховуватися лише при призначенні покарання як обставина, що обтяжує покарання). В подальшому це обумовить незастосування механізмів щодо протидії домашньому насильству – взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдників, видачі обмежувального припису та застосування обмежувальних заходів, зрештою – винесення кривднику термінового заборонного припису.

В той же час, у правозастосовній практиці склалася позиція, що систематичність домашнього насильства має місце в разі його вчинення щонайменше тричі, при чому щонайменше двічі протягом року особа повинна бути притягнена до адміністративної відповідальності. Не змінила цього навіть правова позиція Верховного Суду України, висловлена у Постанові від 25 лютого 2021 року в провадженні № 583/3295/19,

де вказано, що не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства [1]. Відтак наведені вище кримінальні правопорушення, вчинені щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, швидше за все, не будуть враховуватись при прийнятті рішення про систематичність домашнього насильства у випадках новий його проявів.

Не вирішує описаних проблем і Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [2], що набере чинності 19 грудня 2024 року, і, зокрема змінить редакцію ст. 173² КУпАП.

Істотну проблему правозастосовної практики становить окреслений вище усталений підхід до тлумачення поняття систематичності у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 1261 КК України. Не важко припустити випадки, коли при першому зверненні в правоохоронні органи стане відомо про численні випадки домашнього насильства, які мали місце у минулому та повторювалися доволі часто. Безумовно, це свідчитиме про систематичний характер посягань так само як і тоді, коли звернення були й раніше і за їх фактами винний притягувався до адміністративної відповідальності. Відтак описаний правозастосовний підхід аж ніяк не сприяє виконанню завдань, визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3], і, як видається, може ще більше обумовити домашнє насильство. Окрім цього, при визначенні систематичності мають враховуватися всі порушення особи, що охоплюються поняттям домашнього насильства – як ті, що утворюють адміністративне, правопорушення, так і ті, що є кримінальними правопорушеннями чи навіть не підпадають під ознаки жодного з вказаних видів правопорушень (як уже зазначалося, умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, визнаного малозначним діянням відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України, економічне насильство, що не завдало і не могло завдати шкоди фізичному або психічному

здоров'ю потерпілого, та відповідно не утворює складу кримінального правопорушення).

Вирішення даної проблеми вбачається у декількох кроках, пов'язаних із внесенням змін до законодавства.

1. Ст. 173² КУпАП потрібно сформулювати так, щоби нею охоплювалося будь-яке домашнє насильство, яке можна вважати таким згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зокрема, диспозиція частини 1 цієї статті може мати вигляд «вчинення домашнього насильства». Для з'ясування змісту цього поняття суб'єкт правозастосування звертатиметься до ст.1 вказаного Закону, де це детально роз'яснено. Тим самим, з одного боку, отримаємо лаконічність викладу положень Кодексу України про адміністративні правопорушення, а з іншого – забезпечимо узгодженість цих положень із положеннями Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

2. У статтях 115, 121, 122, 125, 126, 129, 146 КК України передбачити застосування більш суворого покарання (кваліфікований склад кримінального правопорушення) в тому разі, коли ці діяння мали характер домашнього насильства. При цьому зміст відповідної ознаки, що кваліфікує кримінальне правопорушення, має бути таким самим, як і у п. 6¹ ч. 1 ст. 67, ч. 2 ст. 152 та ч. 2 ст. 153 КК України (в чинній редакції зазначено «щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», водночас таке формулювання не можна вважати безспірним; доцільно було б використати таке формулювання, яке б однозначно відносило це діяння до категорії домашнього насильства).

3. Диспозицію Ст. 126¹ можна сформулювати «Систематичне вчинення домашнього насильства за відсутності ознак іншого кримінального правопорушення, що має характер домашнього насильства». При цьому статтю слід доповнити приміткою, в якій розкрити зміст поняття «систематичного» з тим, щоб виключити різнотлумачення. Як варіант, можна вказати, що систематичним слід вважати домашнє насильство, яке мало місце не менше як три рази і свідчить про стійку спрямованість особи на вчинення таких протиправних діянь,

незалежно від того чи притягувалася особа до відповідальності за їх вчинення.

Джерела

1. Постанова Верховного Суду у провадженні від 25.02.2021 р. № 583/3295/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443> (дата звернення: 03.10.2024).

2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 22.05.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n311> (дата звернення: 03.10.2024).

Т. О. Михайліченко,
старша наукова співробітниця,
кандидатка юридичних наук, доцентка
(Науково-дослідний інститут
вивчення проблем злочинності
імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України)

МІЖНАРОДНІ ГУМАНІТАРНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЧИ БУДЕ СВІТЛО СЕРЕД РУЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Лютий 2024 р. безповоротно і назавжди змінив наш світ, змінив наші уявлення про світову спільноту і про правила співжиття. Росія зруйнувала багато і донині продовжує це робити... Якщо голос українців у 2014 р. щодо повального та свавільного порушення міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) був часто малопомітний для світової спільноти, то з 2022 р. це питання почало лунати все голосніше. Нарешті лиш у 2024 р. Е. Макрон заявив «про нову форму організації Європи» та про майбутню «реальність, яка потребує побудови нового міжнародного порядку» [2, с. 4]. Але питання «чи вистачить міжнародній спільноті сил та духу його утвердити», а також «скільки років (а може й десятиліть) піде на його утвердження», залишаються *terra incognita*. Адже навіть перший крок – перелік змін – є надто довгим і дискусійним.

Серед довгого списку оновлень, на нашу думку, має бути обов'язково питання реальної відповідальності держави за порушення норм МГП та за недопущення працівників міжнародних гуманітарних організацій (далі – МГО) до військовополонених та на окуповані території¹.

Так, із початку російського вторгнення на суверенні українські території була розгорнута діяльність 11 МГО. Всі вони в своїй роботі керуються, зокрема, Гуманітарною

¹ Звісно ж наразі вже маємо певну практику щодо санкційної політики, але вона рідко коли своєчасно здатна реагувати на швидкозмінні події в умовах війни. Натомість відсутність дієвого механізму захисту від порушень МГП державами вже зараз створює проблеми, як для цивільного населення, так і для військовополонених.

хартією та базовими стандартами надання гуманітарної допомоги в умовах воєнного конфлікту, Мінімальними стандартами у сфері надання медичної допомоги, Кодексом поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і неурядових організацій при наданні допомоги у випадку стихійних лих і катастроф, Мінімальними стандартами щодо забезпечення тимчасовим житлом, організації розміщення і непродуктивної допомоги, Мінімальними стандартами водопостачання, санзабезпечення та сприяння дотриманню гігієни, а також Мінімальними стандартами освіти: готовність, програма, відновлення та Мінімальними стандартами продовольчої безпеки [2, с. 4–5]. При цьому важливим аспектом, узгодженим всіма державами, є нейтральність МГО. Тоді що ж не так із діяльністю та захистом МГО, у чому причина їх періодичної бездіяльності? Чому час від часу вони стають об'єктом скандалів, а часом і нападів на їх співробітників?

Першою причиною цього є саме *складність забезпечення дійсної нейтральності членів МГО*. Так, відомими є випадки, коли громадяни однієї зі сторін конфлікту допускалися на чужу територію від імені МГО. Такий підхід явно не сприяє довірі до гуманітарної місії. Видається, такий підхід має бути змінений і в міжнародних актах має прямо вказуватися така заборона.

Наступним наріжним каменем виступає саме проблема недопущення працівників МГО, зокрема Червоного Хреста, на окуповані території з гуманітарною місією. Відповідно до положень Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р., а саме статей 59 та 63, якщо усе або частина населення окупованої території отримують недостатній обсяг постачань, окупаційна держава повинна погодитись вжити заходів, спрямованих на надання підтримки цьому населенню і повинна сприяти реалізації цих заходів усіма наявними у неї засобами. Таку допомогу, зокрема, можуть надавати МГО, у т. ч. Міжнародний комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ). Більш того, Конвенція наголошує на *strong obligation*: «усі Договірні Сторони повинні дозволити вільне перевезення таких посилок та забезпечити їхню охорону» [3]. Натомість М. М. Антонович відмічає відсутність станом на 2015 р. ефективних механізмів імплементації та впровадження права

жертв збройних конфліктів на гуманітарну допомогу [4]. На жаль, ситуація не змінилася і донині. Підтвердження отримуємо і в ЗМІ. Вони переповнені повідомленнями про порушення росією вказаних норм Конвенції. Приміром, у 2015 р. т. зв. «ДНР» не пустила українські продукти харчування та медикаменти у окуповане Дебальцеве, які привезли представники МКЧХ [5]; у 2021 р. Держприкордонслужба України звинуватила РФ у створенні соціального напруження на території ОРДЛО через недопуск міжнародної гуманітарної допомоги від Управління Верховного комісара ООН у справах біженців UNHCR [6]; навесні 2022 р. росіяни не пускали гуманітарну допомогу в Херсон [7] та ін.

Можна заперечити, що відповідальність насправді передбачена, адже згідно зі ст. 91 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, сторона конфлікту, яка порушує положення конвенцій чи цього Протоколу, повинна, відшкодовувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона буде відповідальною за всі дії, вчинені особами, які входять до її збройних сил. Крім того, Римський Статут МКС також визнає злочинними низку діянь, які пов'язані з порушенням права на гуманітарну допомогу. Однак вказаний механізм є надто віддаленим у часі, майже нереальним. Тому держави сміливо порушують вказані норми, адже розуміють, що в дійсності відповідальності ніхто не понесе.

Ще одне порушення – це *недопущення росією МГО до військовополонених та до осіб, які були вивезені з тимчасово окупованих територій України, зокрема, до дітей*. Останні теж утримуються, хоч і не в місцях несвободи, але фактично як полонені (або ж заручники) або їх утримують з метою асиміляції (перетворення на манкуртів).

Відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. особам, які є військовополоненими, надається низка гарантій: не піддаватися катуванням, образам, залякуванням, отримувати належну медичну допомогу, звертатися з проханнями до МГО, зокрема МКЧХ та ін. (статті 10, 13, 14, 15, 112, 125 та 126) [8]. Важливо при цьому відмітити, що МГО надається право відвідувати військовополонених, перевіряти їх стан здоров'я, надавати гуманітарну допомогу тощо. При цьому особливе становище надається

МКЧХ, що завжди мають визнавати всі держави, які підписали Конвенцію (тобто і російська федерація). Натомість МГО так і не були допущені до українців, які потрапили в полон, незважаючи на всі запити [9]. При цьому МКЧХ публічно жодного разу не зазначив скільки ж військовополонених з кожної сторони вони відвідали, обмежуючись загальною цифрою в понад 3 тисячі осіб [10; 11; 12]. На жаль, реакція на заборону відвідування військовополонених українців (у т. ч. в Оленівці) є класичною і добре відомою українцям: висловлена глибока стурбованість. Але це не задовільняє пересічних громадян, які шукають захисту та підтримки.

Виходячи із положень статей 30, 50, 142 та 143 Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. українські громадяни не можуть примусово утримуватися на території росії. Натомість ця потреба дуже гостра для нас. Справедливою є думка А.С. Політової, що проблема примусового переміщення і депортації дітей виникла ще до лютого 2022 р., а саме з березня 2014 р., адже ще з Криму дітей переміщали в російські регіони, де віддавали на всиновлення. Така ж практика активно застосовується і нині [13]. У результаті лише 17.03.2023 р. МКС видала ордери на арешт В. В. Путіна та М. О. Львової-Белової. І знову ж таки: коли дані особи (хоча не лише вони вдвох винні у депортації) понесуть реальну юридичну відповідальність, лишається в неясному майбутньому. Більш того, виникає ще одне риторичне питання, яке не має позитивної відповіді: а чи допускалися представники МГО до всіх місць, де знаходяться особи, яким надається захист, особливо місця інтернування, затримання чи роботи? Адже не лише діти піддавалися депортації. Так, починаючи з 18.02.2022 р. росія примусово вивезла близько 61 тис. українців з окупованих територій Донецької та Луганської областей до Росії; з Маріуполя до росії або «ОРДЛО» депортували від 20 до 30 тис. українців [14].

Остання із відмічених причин: *напади на гуманітарні вантажі та посягання на осіб, які працюють в МГО*. Міжнародні конвенції відмічають, що гуманітарні вантажі мають міжнародний захист. У той же час випадки бомбардувань їх з боку росії зафіксовані. Зокрема, 12.09.2024 р. під артилерійський обстріл з боку рф потрапили машини з гуманітарною

допомогою від МКЧХ. У результаті обстрілу їх 3 штатних працівників загинули і 2 – отримали поранення [15]. Як результат, організація рішуче засудила дії росіян та лиш висловила жаль з приводу загибелі людей.

То чи ж є вихід із ситуації, що склалася? На нашу думку, це питання дуже складне і потребує ґрунтовного вивчення та обговорення. Звісно ж без політичної волі всіх (або хоча б абсолютної більшості) держав зміни не настануть. У той же час вже наразі МГО могли б самостійно шукати шляхи мінімізації порушень. Приміром, значно зменшити або взагалі припинити фінансування своїх структурних підрозділів, які долучаються до порушення норм МГП, а не робити заяви, що їм про це нічого не відомо, лиш погіршуючи ситуацію (приміром, як це було з візитом очільника Білоруського Червоного Хреста Д. Шевцова², який їздив до тимчасово окупованих Луганська і Донецька та брав участь в незаконній депортації українських дітей [16] або у випадках поїздок співробітників російського Червоного Хреста на окуповані території. Більш того, є свідчення військовополонених, що вони знущалися з них і відмовляли у реальній допомозі українським біженцям³ [17]). Зокрема, з одного боку, МКЧХ засуджує порушення, з іншого ж боку, продовжує фінансувати регіональні підрозділи та активно з ними співпрацює, незважаючи на їх діяльність. Наприклад, відповідно до даних ЗМІ «у 2023 році російський Червоний Хрест отримав від Міжнародного комітету Червоного Хреста 5 мільйонів швейцарських франків (понад півмільярда рублів). У найближчі 3 роки він отримає з бюджету РФ приблизно 2 мільярди рублів. Гроші, які росія виділила російському Червоному Хресту, передбачені, зокрема, для роботи на окупованих територіях України» [17].

² Незважаючи на те, що пройшло вже більше року, нам не вдалося з'ясувати які результати розслідування порушення добросовісності даною особою та які наслідки для неї це мало.

³ Місія МКЧХ надіслала офіційну ноту про те, що це не їхні співробітники, а, найімовірніше, представники російського Червоного Хреста. Пізніше представник МКЧХ у Москві заявила, що РЧХ не має відношення до ситуації, яку озвучив О. Грицюк. Її підтримала і директор регіонального управління оперативної діяльності МКЧХ у Європі та Центральній Азії А. Бауер. При цьому українська сторона наполягає, що має свідчення непоодинокості таких «візитів» та порушень інших норм МГП [17].

Примітною та показовою у всій цій ситуація є реакція Українського Червоного Хреста, який намагається максимально дистанціюватися від МКЧХ та, особливо, від російського та білоруського відділень. Такий підхід видається абсолютно зрозумілим. Водночас МКЧХ, як і всі інші МГО, мав би задуматися щодо характеру прецеденту який створюється...

Що ж до кримінальної відповідальності за вказані воєнні злочини, то більшість з них підпадає під ознаки злочинів, передбачених ст. 438, 444 КК, однак це не забезпечує належного рівня попередження, оскільки в цій ситуації важливими є насамперед міжнародно-правові засоби попередження цих проявів воєнних злочинів.

Джерела

1. Macron calls for new international order in response to war in Ukraine. September 23, 2024. URL: <https://www.anews.com.tr/world/2024/09/23/macron-calls-for-new-international-order-in-response-to-war-in-ukraine>

2. Гуманітарна катастрофа чи гуманітарна голка – дві сторони однієї медалі: доступ до гуманітарної допомоги в умовах збройного конфлікту на сході України / за заг. ред. А. П. Буценка. Київ : КИТ, 2016. 54 р. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Press_Humanitarian_aid_reportUKR.pdf

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція; ООН від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154

4. Антонович М. М. Право на гуманітарну допомогу під час збройного конфлікту і відповідальність за його порушення згідно з міжнародним правом. *Наукові записки*. 2015. Том 168. Юридичні науки. С. 93–97.

5. «ДНР» не пустила український гумконвой у Дебальцеве. 22.02.2015. *ЕСПРЕСО*. URL: https://espreso.tv/news/2015/02/22/quotdnrquot_ne_pustyla_ukrayinskyu_humkonvoy_u_debalceve

6. У Держприкордонслужбі звинуватили РФ у створенні соціально-го напруження на території ОРДЛО через недопуск міжнародної гумдопомоги. 01.03.2021. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/727185.html>

7. Російські окупанти не пускають гуманітарну допомогу до Херсона. 04.03.2022. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ato/rosiyski-okupanti-ne-puskayut-gumanitarnu-dopomogu-u-herson-1997383.html>

8. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція; ООН від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153

9. Russia-Ukraine international armed conflict: ICRC asks for immediate and unimpeded access to all prisoners of war. 14-10-2022. ICRC. URL: <https://www.icrc.org/en/document/ukraine-russia-icrc-asks-immediate-and-unimpeded-access-to-all-prisoners-of-war>

10. Russia–Ukraine international armed conflict: Your questions answered about the ICRC's work. 26-06-2024. ICRC. URL: <https://www.icrc.org/en/document/false-information-about-icrc-ukraine>

11. «Живі скелети», полоні Червоний Хрест: чи відвідуєхтось українських полонених. 06.06.2024. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chy-spravdi-chervonyy-hrest-ne-hodyt-do-ukrainskyh-polonenyh/32980732.html>

12. Лубінець знову просить Червоний Хрест відповісти про кількість спроб відвідати українських полонених. 08.02.2024. *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3824587-lubinec-znovu-prosit-cervonij-hrest-vidpovisti-pro-kilkist-sprob-vidvidati-ukrainskih-poloneni.html>

13. Політова А. С. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконну депортацію дітей. *ScienceRise: Juridical Science*. 2024. № 2 (28). С. 42–49. URL: https://journals.urau.ua/sr_law/article/view/309121

14. Червоний Хрест колаборантів: як міжнародний рух зі столітньою історією працює на Путіна. 27.03.2022. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/exclusive/chervoniy-hrest-kolaborantiv-yak-mizhnarodniy-ruh-zi-storichnoyu-istoriyeu-pracyuye-na-putina-2021719.html>

15. Ukraine: 3 ICRC staff killed after shelling hits aid distribution site in Donetsk region. 12-09-2024. *ICRC*. URL: <https://www.icrc.org/en/news-release/ukraine-3-icrc-staff-killed-after-shelling-hits-aid-distribution-site-donetsk>

16. Депортація українських дітей: Червоний Хрест відреагував на дії білоруського товариства. 20.07.2023. URL: <https://www.unian.ua/world/deportaciya-ukrajinskih-ditey-chervoniy-hrest-vidreaguvav-na-diji-biloruskogo-tovaristva-12335193.html>

17. Роціна О. «Зетнутий» Російський Червоний Хрест їздить на окуповані території й знуцяється з полонених – ЗМІ. 27.02.2024. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/02/27/7443921/>

М. В. Мішура,
аспірант наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
(Національна академія внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУКЦІЇ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ

Об'єктивна сторона двох основних складів злочину, передбачених ч. 1 і 2 ст. 369-2 КК відповідно, характеризується лише діями, яке, в силу нормативної регламентації, може проявитися у таких шести формах (при цьому деякі з них передбачають варіативні дії): 1) *пропозиція* неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави; 2) *обіцянка* неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення уповноваженою особою; 3) *надання* неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення уповноваженою особою (ці три форми описані в ч. 1 ст. 369-2 КК); 4) *прийняття* пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення уповноваженою особою; 5) *одержання* неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення уповноваженою особою; 6) *пропозиція* чи *обіцянка* здійснити вплив за надання такої вигоди на прийняття рішення уповноваженою особою (ці три форми описані в ч. 2 ст. 369-2 КК).

Щодо останньої форми, яка ґрунтується на конструкції «пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання неправомірної вигоди», то тут слід підтримати О. Дудорова та К. Задю, які позитивно оцінюють відсутність у ст. 9.5.8 проєкту КК (за прикладом ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією) згадування про такі дії, адже вказівка на пропозицію (обіцянку) здійснити вплив у тексті ч. 2 ст. 369-2 КК спонукає до висновку про недоречне дотримання міжнародно-правового зобов'язання «з позолотою» [1, с. 89].

До слова, як конкретизувала об'єднана палата ККС ВС у відповідній постанові: об'єктивна сторона передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК складу злочину вичерпується діянням, що може виявлятися у формі прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення, особою, уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозиції чи обіцянки здійснити вплив за надання такої вигоди [2].

Зрештою в ч. 3 ст. 369-2 КК, що описує кваліфікований щодо ч. 2 ст. 269-2 КК склад злочину, зазначено про *прийняття пропозиції, обіцянки або одержання* неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення уповноваженою особою, якщо такі дії були поєднані з вимаганням такої вигоди.

Таким чином, перші дві частини досліджуваної статті передбачають три основні (прості) склади злочинів, які відрізняються між собою власне діяннями, що утворюють об'єктивну сторону відповідних посягань: 1) у ч. 1 ст. 369-2 КК – встановлено відповідальність за підкуп (особа пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду) з метою впливу на поведінку особи, уповноваженої на виконання функцій держави (місцевого самоврядування); 2) у ч. 2 ст. 369-2 КК – за прийняття підкупу (особа приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду) з тією ж метою; 3) у ч. 2 ст. 369-2 КК – за висловлення пропозиції чи обіцянки у разі надання їй неправомірної вигоди здійснити вплив на поведінку уповноваженої особи. А третя частина є по суті кваліфікованим складом щодо прийняття підкупу (у трьох зазначених формах – щодо п. 2 вище).

При цьому необхідно зауважити, що відповідальність власне за пропозицію або обіцянку здійснити вплив (як окрема форма протиправного діяння в змісті ч. 2 ст. 369-2 КК України), поєднану з вимаганням неправомірної вигоди, чинним кримінальним законом не передбачена. Однак на практиці можуть виникати ситуації, коли пропозиція, обіцянка або одержання неправомірної вигоди не надавалась іншою особою, а отже і не могла була прийнята винним. Водночас суб'єкт «пасивного» зловживання впливом сам активно і наполегливо, у формі вимагання, пропонує (обіцяє) здійснити потрібний «замовнику» вплив за надання такої вигоди. Умовно кажучи,

тут має місце агресивне, нав'язливе і, відповідно, протиправне «рекламування» послуг щодо здійснення впливу на потрібну зацікавленій стороні службову особу. І така специфічна форма вимагання, спрямованого на «замовлення послуги на зловживання впливом», наразі не визнана в ч. 3 ст. 369-2 КК України.

Діяння, описане в основному складі злочину, передбаченому в ч. 1 ст. 369-2, має складну структуру. Його обов'язковими елементами є: 1) власне діяння (пропозиція чи обіцянка предмета злочину, надання предмета злочину); 2) спрямованість на певного подвійного адресата (вигодоотримувача): а) особу, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за одержання предмета злочину (неправомірної вигоди) вплинути на прийняття рішення; б) особу, уповноважену на виконання функцій держави (місцевого самоврядування), на яку здійснюватиметься вплив. При цьому відсутність одного з наведених елементів безпосередньо впливає на кримінально-правову оцінку злочину в частині визначення стадії посягання, можливості кваліфікації за статтями 368 і 369 КК тощо.

Варто погодитись із В. Навроцьким у тому, що згадані в ст. 369-2 КК посягання пов'язані між собою, вони утворюють обов'язкову (необхідну) співучасть. Така співучасть включає три ознаки. По-перше, вчинення «пасивного» підкупу обумовлене діями, які утворюють підкуп «активний» (отримання неправомірної вигоди відбувається паралельно з наданням такої вигоди тощо) – отже, відповідальність одного учасника оборудки, спрямованої на зловживання впливом, передбачає відповідальність також іншого учасника.

По-друге, наявність спільних ознак, установлення яких щодо одного зі складів злочину означає, що така ознака існує також щодо іншого складу злочину. Ідеться про такі спільні ознаки: а) неправомірна вигода, яка є предметом одержання неправомірної вигоди, водночас виступає засобом підкупу при її наданні; б) прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави (місцевого самоврядування) утворює мету дій особи, яка надає неправомірну вигоду, та водночас складову діяння (прийняття пропозиції, обіцянки, одержання неправомірної вигоди, а також пропозиції чи обіцянки здійснити вплив) особи, яка здійснюватиме вплив; в) пропозиція/прийняття пропозиції, обіцянка/прийняття

обіцянки; надання неправомірної вигоди/одержання такої вигоди. При цьому терміни (поняття), які використані законодавцем у диспозиціях відповідних частин ст. 369-2 КК, мають однаковий зміст.

По-третє, відсутність підстав притягнення до кримінальної відповідальності одного з учасників такої співучасті означає, що інший співучасник також не підлягатиме відповідальності, адже відсутність спільної чи взаємопов'язаної ознаки щодо одного із складів злочинів автоматично означає її відсутність і щодо іншої ознаки [3, с. 168–169].

Таким чином, особливості кримінально-правової оцінки зловживання впливом полягають у багатокомпонентній структурі діянь, що включають пропозицію, обіцянку, надання або отримання неправомірної вигоди з метою впливу на уповноважену особу. Опис протиправних діянь, зазначених у ст. 369-2 КК України, потребує законодавчого вдосконалення, зокрема потребує розв'язання питання про відповідальність за вимагання неправомірної вигоди з боку «пасивного» суб'єкта зловживання впливом, оскільки можуть виникати проблеми в правозастосовній практиці.

Джерела

1. Дудоров О. О., Задоя К. П. Перспективи кримінально-правової заборони, присвяченої торгівлі впливом, у контексті євроінтеграційних прагнень України. Ампаро. 2022. *Спецвипуск*. Том 1. 2022. С. 84–94.
2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 р. Справа № 554/5090/16-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/96074938>
3. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

А. В. Мовчан,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету № 2 ІПФПНП,
доктор юридичних наук, професор
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ У КІБЕРПРОСТОРІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ ІОСТА

В умовах військової агресії російської федерації проти України особливої актуальності у протидії організованих злочинності у кіберпросторі набуває співробітництво оперативних підрозділів Національної поліції України з міжнародними правоохоронними організаціями, а також організації обміну оперативно-розшуковою інформацією.

Щороку Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю Європолу оприлюднює Оцінку загрози організованої злочинності в Інтернеті (ІОСТА) – головний стратегічний звіт про ключові висновки та нові загрози й події в кіберпросторі. ІОСТА надає рекомендації для правоохоронних органів, політиків і регуляторів, які дозволяють їм ефективно й узгоджено реагувати на кіберзлочинність. Зокрема, пріоритетами боротьби з кіберзлочинністю, які визначені Циклом політики ЄС – ЕМРАСТ, наразі є: кіберзалежна злочинність; сексуальна експлуатація дітей в мережі інтернет; шахрайство з платежами; ринки онлайн-криміналу, як у поверхневій мережі, так і в Dark web, а також зближення кіберзлочинності та тероризму. Водночас, за результатами ІОСТА 2024, протиправне використання криптовалют стало більш очевидним. Фінансові злочини, насамперед шахрайство з інвестиціями та відмивання грошей, залишаються сферою, де найчастіше стикаються з криптовалютами. Такі фактори, як підвищення вартості певних криптовалют і зростання уваги медіа до криптоінвестицій, також сприяють постійному зростанню випадків шахрайства з інвестиціями [1].

Зокрема, у січні 2024 року працівники Національної поліції України, за підтримки Європолу, затримали підозрюваного, якого вважають автором складної схеми криптовикрадення,

що використовує скомпрометовані комп'ютери для майнінгу криптовалют. 29-річний хакер проводив зараження серверів хмарного постачальника для криптоджекінгу з 2021 року, здійснивши злом понад 1,5 тис. облікових записів та використовував атаки грубої сили, щоб отримати паролі. Підозрюють, що фігурант створив понад один мільйон віртуальних комп'ютерів для запуску шкідливого програмного забезпечення. У результаті цієї схеми отримано понад 1,8 млн євро видобутого Ethereum, Monero та TON (інтегрована криптовалюта в інтерфейс користувача Telegram). Українські слідчі також вивчають можливу причетність підозрюваного до проросійських хакерських груп [2].

Відтак, мережа Tor залишається найпопулярнішим способом доступу кіберзлочинців до темної мережі Dark web, незважаючи на спроби просування Invisible Internet Project (більш відомого як I2P) як більш стійкого до правоохоронного переслідування. Форуми Dark web все ще залишаються основним каналом для реклами темних веб-ринків, хоча деякі з них також мають дзеркальні сайти на поверхневій мережі. Водночас адміністратори продовжують обмежувати розмір і тривалість життя своїх ринків, щоб уникнути перевірки правоохоронних органів, і в той же час намагаються зберегти велику клієнтську базу, створюючи позитивну репутацію на форумах. Серед причин короткотривалості ринків *Dark web* – поширені «шахрайства з виходом», коли адміністратори раптово закривають ринок і викрадають усі кошти, що зберігаються в їхній службі умовного депонування. Крім того, темні веб-форуми та чати все ще залишаються важливим мережевим середовищем для правопорушників у сфері сексуальної експлуатації дітей для обговорення можливого використання штучного інтелекту та операційної безпеки. Темні веб-форуми правопорушників стають все більш спеціалізованими за конкретними сексуальними уподобаннями [1, с. 14].

Натомість у 2023 році атаки програм-вимагачів, сексуальна експлуатація дітей (CSE) та онлайн шахрайство залишалися найбільш загрозливим проявом кіберзлочинності в Європейському Союзі. Структура кіберзлочинців залишається різноманітною, включаючи як поодиноких хакерів, так і злочинні мережі, які пропонують широкий спектр досвіду

та можливостей. Деякі кіберзлочинці спрямовують свої атаки на ЄС в межах ЄС, тоді як інші прагнуть працювати з-за кордону для приховування своїх незаконних операцій і коштів у третіх країнах [1, с. 14].

Постійне видалення форумів і маркетплейсів кіберзлочинців скоротило життєвий цикл злочинних сайтів, оскільки адміністратори сайту намагаються не привертати уваги правоохоронних органів. Ця невизначеність у поєднанні зі сплеском шахрайства з виходом з ринку призвела до подальшої фрагментації кримінальних ринків. Зловживання кіберзлочинцями законними додатками для обміну повідомленнями з наскрізним шифруванням також зросло протягом 2023 року. Шкідливі великі мовні моделі (LLMs) стають відомими інструментами на ринку злочинних послуг. У Dark web вже пропонуються сервіси, які можуть допомогти онлайн-шахраям розробляти сценарії та створювати фішингові листи. LLMs також використовуються у випадках сексуального вимагання, де ці інструменти можуть допомогти правопорушникам удосконалити свої методи [1, с. 8].

Використання дипфейків є ще однією проблемою, оскільки це потужне доповнення до інструментарію кіберзлочинців. В онлайн-шахрайстві дипфейки використовуються для імітації голосів, наприклад, для спроб шахрайства головного менеджера та для шокуючих дзвінків, і їхня популярність зростає. У 2023 році вже повідомлялося про випадки використання матеріалів сексуального насильства над дітьми за допомогою штучного інтелекту та змінених штучним інтелектом, а також повністю створених штучним інтелектом, і очікується, що вони стануть більш помітними у світі в найближчому майбутньому [1, с. 8].

Поняття дипфейк означає глибинне навчання та підробку. Відео-дипфейк повністю відтворює людину за допомогою алгоритмів машинного навчання. Методика синтезу зображення працює на основі штучного інтелекту, який поєднує зображення людини, накладаючи одне відео на інше. Комп'ютерна програма аналізує фото однієї людини, збирає дані та відтворює зображення. Далі таке створене фото або цифрову «маску» спеціалісти накладають на відео. Крім цього, програма може синхронізувати голос, жести й рухи. У результаті глядачі

спостерігають персонаж, який повістю нагадує реальну людину. Одним із найбільш відомих дівфейків став ролик із виступом Барака Обами, випущений у 2018 році. Для України наразі актуальною загрозою є підготовка дівфейку про капітуляцію нашої країни у війні з російським агресором [3].

Натомість у листопаді 2023 року правоохоронні органи Європи об'єднали зусилля для боротьби з незаконним обігом вогнепальної зброї та наркотичних засобів, незаконним перевезенням мігрантів і торгівлею людьми, а також злочинними мережами високого ризику під час скоординованих спільних дій ЕМРАСТ. Загалом 26 країн Європи за підтримки Європолу, Євроюсту, Frontex та Інтерполу взяли участь у цій масштабній скоординованій програмі. У ході кіберпатрулювання відпрацьовувались різні веб-сайти, форуми і ринки у відкритій та темній мережі, а також на програмах обміну повідомленнями та соціальних мережах. Дослідження проводили поліцейські з Албанії, Боснії та Герцеговини, Косово, Молдови, Чорногорії, Північної Македонії, Сербії та України. Синхронні операції здійснювалися через Координаційний центр JAD у Скоп'є (Північна Македонія). Під час відпрацювання слідчі виявили 120 облікових записів та осіб, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї, здійснено 566 затримань, зокрема: 218 – за незаконне перевезення мігрантів, 186 – за незаконний обіг наркотиків, 69 – за незаконний обіг вогнепальної зброї та 89 – за інші злочини [4].

Крім того, у лютому 2023 року поліція Німеччини, Національна поліція України, поліція Нідерландів і Федеральне бюро розслідувань Сполучених Штатів за підтримки Європолу затримали основних підозрюваних учасників злочинної мережі, відповідальних за масштабні кібератаки з використанням програми-вимагача DoppelPaymer. Це програмне забезпечення-вимагач вперше з'явилося у 2019 році, коли кіберзлочинці почали використовувати його для здійснення атак на організації, критичну інфраструктуру та галузі. Заснований на програмі-вимагачі BitPaymer і частині шкідливих програм *Dridex*, *DoppelPaymer* використовує унікальний інструмент, здатний скомпрометувати механізми захисту в системах, які він атакує [5].

Врешті у жовтні 2023 року правоохоронні та судові органи Чехії, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Латвії, Нідерландів, Іспанії, Швеції, України та Сполучених Штатів Америки задержали ключового члена групи RagnarLocker, відповідальної за численні резонансні атаки на критичну інфраструктуру у всьому світі. Інфраструктура програми-вимагача було вилучено у Нідерландах, Німеччині і Швеції, а пов'язаний з цим вигоком даних веб-сайт на Тор був закритий у Швеції [6].

Джерела

1. Internet Organised Crime Threat Assessment IOCTA 2024.pdf URL: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Internet%20Organised%20Crime%20Threat%20Assessment%20IOCTA%202024.pdf>

2. Cyberpolice of Ukraine Press Release, 12 January 2024, 'Caused hundreds of millions of losses to the world's leading company: Cyber Police and National Police investigators exposed the hacker' URL: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/cryptojacker-arrested-in-ukraine-over-eur-1.8-million-mining-scheme>

3. Що таке дїпфейк? URL: <https://osvita.diiia.gov.ua/news/what-is-a-deepfake>

4. Europol Press Release, 30 November 2023, '566 arrests in week of coordinated actions in Southern Europe' URL: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/566-arrests-in-week-of-coordinated-actions-in-southern-europe>

5. Europol Press Release, 6 March 2023, 'Germany and Ukraine hit two high-value ransomware targets' URL: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/germany-and-ukraine-hit-two-high-value-ransomware-targets>

6. Europol Press Release, 20 October 2023, 'Ragnar Locker ransomware gang taken down by international police swoop' URL: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/ragnar-locker-ransomware-gang-taken-down-international-police-swoop>

А. П. Некоз,
аспірант відділу аспірантури та докторантури
(Національна академія Служби безпеки України)

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ

У Конституції України задекларовано, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17). Існування та розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, правової держави залежить від проведення ефективної, цілеспрямованої державної політики щодо захисту національних інтересів України. У зв'язку з цим гібридні виклики та загрози, які виникли перед нашою державою на тлі негативних суспільно-політичних процесів у 2014 році, стали серйозним випробуванням для незалежності України, що зумовило екстрену трансформацію державної політики у сфері національної безпеки України, у тому числі в контексті вдосконалення правового регулювання державної безпеки України у різних сферах суспільного розвитку з урахуванням європейських стандартів та кращих світових практик [1, с. 5; 2, с. 6].

Превентивні заходи для забезпечення миру та безпеки є одними із ключових інструментів політики будь-якої держави. Не є винятком і Україна, адже сплеск тероризму та сепаратизму, який набув широкого розповсюдження актуалізував питання ефективного контролю за фінансовими потоками і каналами фінансування терористичних організацій з метою вчасного їх виявлення та блокування. Такі заходи мають сприяти знешкодженню злочинців та запобіганню скоєнню терористичних актів ще на етапі готування чи замаху. Складні фінансові схеми, використання інструментів відмивання грошових коштів дають можливість приховати справжнє походження та напрямки руху коштів, що ускладнює процес виявлення дій з фінансування тероризму та вимагає постійного вдосконалення законодавчого інструментарію для протидії такому негативному явищу сьогодення. Ключову роль у русі грошових потоків в економіці відіграють фінансові установи,

відповідно загроза їх використання для здійснення фінансування терористичної діяльності є доволі високою. Впродовж тривалого часу в Україні ризики фінансування тероризму з використанням фінансового сектору розглядалися як другорядні, а сама терористична діяльність – як явище нехарактерне для країни. Проте події останніх років продемонстрували, що сучасний тероризм не обмежений кордонами, має глобальний характер, і часто підтримується як з боку окремих країн, так і недержавних організацій. Методи акумуляції коштів для здійснення терористичної діяльності еволюціонують та урізноманітнюються, і у більшості випадків рух таких коштів здійснюється через фінансовий сектор. Це зумовлює необхідність розробки регуляторами фінансового ринку і фінансовими установами ефективних інструментів для виявлення грошових потоків, що можуть мати відношення до фінансування тероризму чи розповсюдження зброї масового знищення [3, с. 81].

Терористична загроза в світі сьогодні перебуває на високому рівні. Від неї потерпають як країни, в яких тривають збройні конфлікти (передусім на Близькому Сході та в Африці), так і країни Заходу, які до останнього часу вважалися цілком безпечними з огляду на розвинену систему правоохоронних органів і спецслужб. Протидіяти цій загрозі стає все важче. Міжнародний тероризм – це явище, що не має географічних кордонів і становить небезпеку не лише для окремих країн, а й ставить під сумнів стійкість міжнародного правопорядку і його спроможність протистояти викликам з боку міжнародних терористичних організацій і квазідержавних утворень, які претендують на самостійну роль у системі міжнародних відносин.

Нові тенденції у розвитку міжнародного тероризму створюють додаткові виклики та загрози для національної і міжнародної безпеки та потребують належного і своєчасного реагування. З огляду на це, заходи з удосконалення антитерористичної політики і боротьби з тероризмом як на національному, так і на міжнародному рівнях мають носити перманентний характер навіть за умов низького рівня відповідної загрози. На даний час, зусилля багатьох країн спрямовані на посилення захисту від терористичної загрози [4].

У сучасному світі тероризм розглядають не лише як загрозу правам і свободам людини, а перш за все як суспільно

небезпечне діяння, що становить серйозну небезпеку для нормального розвитку демократичних держав, їх зовнішньої та внутрішньої безпеки. Відповідно, визнання тероризму однією з основних загроз національній безпеці України у таких концептуальних документах, як Стратегія національної безпеки України та Стратегія воєнної безпеки України, є цілком послідовним [5, с. 10].

Наразі у багатьох країнах запроваджено та виконуються спеціалізовані програми, спрямовані на недопущення поширення у суспільстві екстремістських поглядів, запобігання втягування молоді до участі у терористичних організаціях, застосовуються процедури амністії окремих осіб, які брали участь в терористичній діяльності та адаптації їх до мирного співіснування [6].

Виняткова суспільна небезпека тероризму знаходить своє вираження в його цілях, характері засобів їхнього досягнення, а також у наслідках терористичної діяльності, які доволі часто збудовані на руйнуванні життя багатьох ні в чому неповинних людей – політичні викрадення і вбивства, захоплення заручників і вибухи на вулицях та інших місцях скупчення людей стали найбільш поширеним проявом тероризму [7, с. 66].

Боротьба з фінансуванням тероризму передбачає насамперед розробку дієвих інструментів для протидії, своєчасного виявлення, припинення фінансуванням терористичної діяльності. Системоутворюючим інструментом є законодавство з питань протидії відмиванню доходів та фінансування тероризму. Варто також зазначити, що впродовж останніх років в Україні сформовано нормативно-правову базу, яка відповідає чинним міжнародним стандартам і є основою для розробки інструментарію з виявлення та зупинення операцій, які можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму чи терористичної діяльності [3, с. 83].

В Україні встановлена кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), та за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового

знищення (ст. 209-1 КК України). Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» (від 28.11.2002 р. з наступними змінами), яким були передбачені правові засади та організація системи запобіжної та протидіючої діяльності, в тому числі фінансового моніторингу сумнівних фінансових операцій з охопленням банків цією системою. Проте, як показав час, акти законодавства виявилися недосконалими, організаційна структура та її реалізація – не ефективними, зокрема система недостатньо зорієнтована на запобігання злочинним спробам легалізувати доходи кримінального походження, не налагоджено потрібного зв'язку та взаємодії фінансово-кредитних установ з правоохоронними органами. У зв'язку з чим законодавцем було прийнято новий Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [8], який спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

У зв'язку з чим, необхідно звернути увагу, що система фінансового моніторингу, передусім у напрямку виконання нею кримінологічної функції щодо запобігання та протидії легалізації «брудних» доходів, здебільшого функціонує формально, несвоєчасно та неповно реагує на інформацію про сумнівні фінансові операції з ознаками відмивання, тому не відіграє своєї ролі інформаційно-кримінологічного засобу виявлення злочинних форм легалізації кримінальних прибутків та злочинних угруповань, які використовують ці форми. Реальні результати системи фінансового моніторингу, передусім в банках, де проходять основні фінансові потоки, майже відсутні [9, с. 488].

Отже, проблеми соціально-економічного та політичного характеру, які мають місце в Україні, починаючи з 2014 року значно послабили фінансову систему України, і, як наслідок, запобігання фінансуванню тероризму в нашій державі потребує постійного удосконалення та може бути посилене шляхом

прийняттям сучасної нормативно-правової бази, а також приведення її у відповідність до існуючих міжнародних стандартів та практик. Незважаючи на це, велика кількість проблем потребують свого вирішення, у тому числі й аспект економічної безпеки та фінансового моніторингу.

Джерела

1. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України. Харків : Право. 2015. 200 с.
2. Луценко Ю. В. Кримінально-правове забезпечення державної безпеки України у воєнній сфері в контексті сучасних викликів та загроз : монографія. Київ : НА СБ України, 2021. 348 с.
3. Рисін В. В., Степанова А. В. Інструменти протидії фінансуванню тероризму з використанням фінансових установ. економічна наука. *Економіка та держава. Економічна наука*. 2020. № 6. С. 80–86.
4. Іноземний досвід протидії тероризму: висновки для України. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/inozemniy-dosvid-protidii-terorizmu-visnovki-dlya-ukraini>
5. Сокурєнко В. В. Міжнародне співробітництво України у сфері протидії тероризму: аналіз та перспективи вдосконалення. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (Харків, 18 квіт. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 10–12.
6. Іноземний досвід протидії тероризму: висновки для України. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/inozemniy-dosvid-protidii-terorizmu-visnovki-dlya-ukraini>
7. Середа В. В., Серкевич І. Р. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія : монографія ; за заг. ред. В. С. Канціра. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 188 с.
8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 25. Ст. 171.
9. Василевич В. В., Левченко Ю. О. Національна системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2024. С. 487–492.

Т. Б. Ніколаєнко,
професор кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної діяльності,
доктор юридичних наук, професор
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

М. В. Гордієнко,
слухач факультету професійної освіти та лідерства
(Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТВОРЕННЯ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНИХ АБО ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ

З початком збройної агресії РФ проти України питання кримінальної відповідальності за створення не передбачуваних законом воєнізованих або збройних формувань набуло неабиякої актуальності. Якщо до 2014 року кількість притягнутих до кримінальної відповідальності за створення не передбачуваних законом воєнізованих або збройних формувань становила нульовий показник, то з розвитком воєнних дій він зріс аж до 359 засуджених осіб у рік. Зрозуміло, що така тенденція здебільшого зумовлена подіями, в яких опинилася наша держава і ця проблема постала однією із гострих проблем сучасності.

Звертаючись до чинного кримінального законодавства України, можна зазначити, що Кримінальним кодексом України (далі – КК України) така протиправна діяльність визначена як «створення не передбачених законом *воєнізованих або збройних формувань*» (ст. 260 КК України) [1, ст. 260].

Під *воєнізованими незаконними утвореннями здебільшого* розуміють такі воєнізовані утворення, які мають ознаки військової організації (на кшталт, військового підрозділу), як: наявність ієрархічної структури військового типу; єдиначальність; однорідний склад; наявність підпорядкованості, військової дисципліни, військової підготовки, певного

військового озброєння. Проте такі утворення створені для виконання спеціальних завдань, реалізація яких здійснюється з використанням незаконних/диверсійних методів на етапі ескалації збройного конфлікту у державі. Здебільшого вони переслідують політичні, національно-сепаратистські чи інші кримінальні цілі [2, с. 132]

Щодо *«непередбаченого законом збройного формування»*, то під цим поняттям розуміють переважно таке військо-ве утворення, яке створено не у відповідності до вимог чинного законодавства, у своєму складові має не менше двох загонів різнорідного складу, зведених в єдину систему управління (на кшталт, військових частин. як: батальйон, бригада, корпус), має на меті досягнення певних політичних цілей військовими методами у період дій збройного конфлікту у державі.

Ці поняття, як бачимо, є доволі схожими, навіть тотожними. Проте на відміну від *«воєнізованого формування»*, *«збройне формування»* має ще й додаткову ознаку у вигляді озброєності, що надає ще більшого ступеня небезпечності. Також *«збройне формування»* є більш ширшим поняттям, аніж *«воєнізоване формування»* та цілком охоплює всі ознаки останнього.

Щодо ознаки *«незаконності»* воєнізованих/збройних формувань, то під нею слід розуміти створення формувань, діяльність яких суперечить вимогам Конституції та законам України. Відповідно до Конституції України *«на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом»* (ч. 6 ст. 17), *«політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань»* (ч. 2 ст. 37) [3]. Не передбачені законом воєнізовані або збройні формування також є спеціальними видами злочинної організації (ч. 4 ст. 28 КК України).

Суспільна небезпечність таких формувань полягає у тому, що створення та існування неконтрольованих суспільством і державою воєнізованих та збройних утворень є джерелами підвищеної небезпеки для суспільства, яка створює можливість їх використання для вчинення злочинів, як пов'язані із вбивствами, погрозами, знищеннями майна, переростання їх в банди, протистояння органами влади, що вимагає їх приборкання силою з усіма наслідками, які з цього випливають [4, ст. 260].

Водночас, не дивлячись на те, що створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань є особливо тяжким злочином, законодавець для протидії вказаному злочинові, його запобіганню, а також посиленню правового забезпечення громадської безпеки передбачив звільнення від кримінальної відповідальності.

Умовами звільнення від кримінальної відповідальності за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч. 6 260 КК України) є: добровільність виходу з такого формування; добровільність повідомлення про існування такого формування (органи державної влади чи органи місцевого самоврядування). При цьому звільняється від кримінальної відповідальності лише та особа, яка перебувала у складі такого/таких формувань та є його організатором. Проте слід зауважити, що не в усіх випадках можливе звільнення такої особи від кримінальної відповідальності.

Якщо особу, яка певний час перебувала у складі незаконного формування та здійснювала його функції, а потім вирішила вийти з його складу, змінивши, наприклад, лише рід діяльності без добровільного повідомлення при цьому органам державної влади про існування такої організації, у разі її виявлення та затримання підлягатиме кримінальній відповідальності на загальних підставах. Це зумовлено тим, що порушується обов'язкова умова звільнення від кримінальної відповідальності як *добровільність повідомлення та добровільність виходу* зі злочинного формування з наступним *повідомленням* про існування такого формування відповідних органів державної влади. Добровільність дій означає остаточний вихід особи з різних мотивів зі злочинного формування з власної волі, за усвідомлення нею можливості й надалі брати участь у ньому. Якщо особа добровільно припинила участь у такому формуванні, не повідомивши відповідні органи, то такі дії не можна кваліфікувати як добровільна відмова від злочину, а лише добровільне припинення участі в триваючому злочині.

Ще одне положення на яке слід звернути увагу, це визнання особи яка приймала участь у діяльності незаконних збройних формуваннях так званих «лнр» та «днр» з моменту її затримання правоохоронними органами України як військовополоненого. Така позиція є доволі сумнівною.

По-перше, такі особи відповідно до п. 8 глави 2 розділу I Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України не є військовополоненими. Такими особами можуть бути визнані лише ті, особи, які є членами особового складу регулярних збройних сил, здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни, особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують [5]. По-друге, на них не розповсюджуються положення IV Женевської конвенції про поводження з військовополоненими [6]. По-третє, їх діяльність суперечать нормами вітчизняного та міжнародного законодавства.

Отже, для правильної кваліфікації злочину «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» (ст. 260 КК України) необхідно звертати увагу на понятійно-категоріальний апарат норми; враховувати положення щодо застосування привілейованих положень та забезпечувати їх реалізацію з урахуванням положень чинного та міжнародного права.

Джерела

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: <http://surl.li/mkhcro>.
2. Серватюк В. М., Поліщук М. М. Структура незаконних збройних формувань та особливості їхньої тактики дій на південному сході України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Військові та технічні науки»*. 2015. № 1 (63). С. 131–146.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://surl.li/wjvndv>.
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар (станом на 29 вересня 2024 року). / за заг. ред. Копотуна І. М. Київ : Центр учбової літератури», 2024. 1370 с.
5. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <http://surl.li/wgecxh>.
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949, ратифікована Указом ПВР УРСР від 03.07.1954, набула чинності для України 03.01.1955. URL: <http://surl.li/hkrxht>.

О. В. Ніцевич,
доцент кафедри управління та адміністрування
навчально-наукового інституту права та психології,
доктор філософії
(Національна академія внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Протидія злочинності у цифровому просторі стає одним із ключових завдань держави, оскільки інформаційні атаки можуть порушити стабільність державних інститутів, вплинути на суспільну думку і, звісно, загрожувати національній безпеці. Під час повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України відбулося різке зростання кількості кібератак на критичну інфраструктуру, поширення дезінформації, спроб отримання конфіденційної інформації та втручання в державні інформаційні системи.

3 січня 2022 року до грудня 2023 року *Cyberpeace Institute* зафіксував 3255 атак у глобальному кіберпросторі. З них фактично п'ята частина – 607 кібератак та операцій – припала на Україну. [1, с. 4]

У липні 2022 року радіохолдинг «TAVR Media», якому належать низка українських радіо-станцій, став жертвою кібератаки. У результаті зловмисники отримали доступ до програмного забезпечення, яке програмувало мовлення, і на одній із радіостанцій («Радіо Рокс») поширили неправдиві новини про стан здоров'я Президента України. Подібні повідомлення спрямовані на дестабілізацію ситуації в країні та підриг довіри до українських джерел інформації. Представники «TAVR Media» заявили у своїх соцмережах, що жодна з поширених новин про стан здоров'я глави держави не відповідає дійсності [1, с. 21].

Під час дії воєнного стану в Україні застосовуються спеціальні правові механізми, спрямовані на забезпечення інформаційної безпеки. Вони передбачають обмеження вільного доступу до певної інформації, захист державних комунікаційних систем, а також посилення відповідальності за правопорушення

в інформаційній сфері. Правоохоронні органи під час дії воєнного стану займають ключову роль у захисті інформаційних ресурсів держави від атак, що спрямовані на порушення роботи державних систем та дестабілізацію суспільства.

Серйозною проблемою безпеки є соціальні мережі, за допомогою яких військовослужбовці можуть випадково оприлюднити важливу інформацію. Одним із основних завдань захисту безпеки держави має стати виявлення таких загроз та їх своєчасне усунення [2, с. 125].

До правоохоронних органів, які є частиною національної системи забезпечення інформаційної безпеки України, належать Національна поліція України, зокрема її підрозділ кіберполіції, що займається розслідуванням кіберзлочинів та запобіганням інцидентам у кіберпросторі, а також Служба безпеки України, яка відповідає за захист критичних інформаційних ресурсів, боротьбу з кібертероризмом та контррозвідку в кіберпросторі. Державна прикордонна служба України відповідає за захист інформаційних систем, які забезпечують функціонування державного кордону, а також бере участь у боротьбі з кіберзлочинами, пов'язаними з незаконним перетинном кордону в кіберпросторі. Прокуратура України здійснює контроль за дотриманням законодавства у сфері інформаційної безпеки та бере участь у розслідуванні кримінальних проваджень, що стосуються інформаційних правопорушень.

До державних органів, які є частиною національної системи забезпечення інформаційної безпеки України, також відносяться Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, яка відповідає за захист державної таємниці, забезпечення кібербезпеки та захист критичних інформаційних ресурсів країни. Національне антикорупційне бюро України працює у сфері боротьби з корупційними кримінальними правопорушеннями в інформаційній сфері, особливо у випадках, коли йдеться про порушення інформаційної безпеки на рівні державних органів або у зв'язку з інформаційними технологіями. Державна фіскальна служба України, зокрема її підрозділ, що займається боротьбою з кіберзлочинами в економічній сфері, такими як незаконний обіг даних та маніпуляції з інформаційними ресурсами, пов'язаними з оподаткуванням.

Ці органи взаємодіють з іншими структурами, зокрема Міністерством оборони та розвідувальними органами, для забезпечення національної безпеки та ефективного реагування на кіберзагрози.

Як зазначають Д.В. Смотрич, Л. Браїлко інформаційна безпека включає не лише нормативно-політичну складову, а й інституційну сферу, яка передбачає діяльність органів, що її забезпечують, а також використання програмно-технічних засобів [2, с. 123].

Кіберполіція моніторить цифровий простір, аналізує потенційні загрози та виявляє підозрілі дії в мережі, розслідує випадки несанкціонованого доступу до критичних ресурсів, крадіжки конфіденційних даних, фінансових кіберзлочинів і поширення дезінформації. У процесі розслідувань залучаються сучасні технології аналізу великих даних, які допомагають відстежувати джерела атак і визначати їхні можливі наслідки.

У воєнний час вразливість державних інформаційних систем і об'єктів критичної інфраструктури (енергетичні, транспортні, комунікаційні системи) значно зростає. Об'єкт критичної інформаційної інфраструктури – комунікаційна або технологічна система об'єкта критичної інфраструктури, кібератака на яку безпосередньо вплине на стале функціонування такого об'єкта критичної інфраструктури (ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [3]).

Для запобігання можливим атакам правоохоронні органи посилюють контроль доступу до таких ресурсів, впроваджують додаткові заходи з кіберзахисту, зокрема, шифрування, багатофакторну аутентифікацію та системи швидкого реагування на інциденти. Важливим аспектом є співпраця з державними та приватними структурами для обміну інформацією щодо можливих загроз і спільного забезпечення стабільності критичних об'єктів.

У випадках, коли відбуваються інформаційні атаки, правоохоронні органи діють максимально оперативно, щоб знизити ризики для національної безпеки. Це включає оперативну ідентифікацію атаки, з'ясування її масштабів і наслідків, а також прийняття рішень щодо нейтралізації загроз.

Правоохоронці застосовують методи пошуку джерел атак, блокування шкідливих ресурсів, які використовуються для поширення дестабілізаційного контенту та забезпечення захисту систем, що можуть бути під загрозою подальших нападів.

Окремі підрозділи правоохоронних органів здійснюють моніторинг соціальних мереж, веб-сайтів і медіа для виявлення та блокування дезінформації, а також координують інформаційні кампанії для спростування фейкових новин. Спільно з іншими державними структурами здійснюють інформаційні роз'яснення для населення, сприяючи підвищенню медіаграмотності громадян та їхньої стійкості до маніпуляцій.

Серед основних проблем кібербезпеки можна виділити брак фахівців з кібербезпеки, недостатню координацію між різними відомствами, застарілі інформаційні системи та обмежені фінансові ресурси. Нестача спеціалістів і відсутність чіткої стратегії можуть значно ускладнити протидію злочинності в інформаційній сфері. Необхідно зміцнити кіберготовність державних установ, розвивати міжнародне співробітництво, покращувати нормативну базу у сфері інформаційної безпеки та створювати освітні програми для підготовки фахівців із кібербезпеки. Інтеграція новітніх технологій, таких як штучний інтелект для виявлення кіберзагроз, також стане ефективним кроком у забезпеченні захисту інформаційного простору України.

Як зазначає А. І. Русакевич, для того, щоб побудувати ефективну систему інформаційної безпеки, важливо, щоб вона базувалася на трьох логічних елементах, які складають механізми системи: 1) технічна, тобто створення і функціонування всіх необхідних технічних складових систем; 2) політична державна політика повинна бути спрямована на забезпечення інформаційної безпеки; 3) правова оформлення всіх пов'язаних елементів у якісні нормативно-правові акти [4. с. 179].

Інформаційна безпека є ключовим елементом протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану. Успішна реалізація стратегії в цьому напрямі потребує системного підходу, що включає нормативне забезпечення, сучасне технічне оснащення, співпрацю між державними та міжнародними організаціями, а також підготовку компетентних кадрів.

Таким чином, діяльність правоохоронних органів під час воєнного стану зосереджена на посилені безпеки інформаційного простору та захисті державних і приватних систем від зовнішніх і внутрішніх загроз. Це комплексний підхід, що включає моніторинг, розслідування, оперативні заходи та міжнародне співробітництво, спрямовані на забезпечення стабільності і надійного функціонування держави в умовах підвищених ризиків.

Джерела

1. Бурдяк П. Зловмисний альянс: як кібератаки та дезінформація синхронно дестабілізують цифровий простір України в умовах російської агресії. 2024. URL: https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/Doslidzhennya-TSEDEM_kiberataky-ta-dezinformatsiya-v-tsyfrovomu-prostori-Ukrayiny-pid-chas-vijny.pdf (дата звернення: 10.10.2024)
2. Смотрич Д. В., Браїлко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2023. Випуск 77. Частина 2. С. 121-127.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2163-19> (дата звернення: 10.10.2024).
4. Русакевич А.І. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекти забезпечення інформаційних прав громадян. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2023. № 2. С. 177–180.

К. А. Новікова,
старший науковий співробітник,
кандидат юридичних наук
*(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИГОТОВЛЕННЯ, ПОШИРЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ, НАЦИСТСЬКОЇ СИМВОЛІКИ ТА ПРОПАГАНДУ КОМУНІСТИЧНОГО ТА НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО (НАЦИСТСЬКОГО) ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ (СТ. 436¹ КК УКРАЇНИ)

Чинна редакція ст. 4361 КК України була викладена Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09 квітня 2015 р. № 317-VIII, відповідно до якого пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв комуністичного тоталітарного режиму, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму та заборонена законом (ч. 1 ст. 3). До того ж, пропаганда та використання символіки комуністичного та нацистського тоталітарних режимів може сприяти розпалюванню національної, расової, релігійної чи ідеологічної ворожнечі, підривати громадський порядок, а також призвести до дестабілізації суспільно-політичної ситуації в країні, посилення соціальної напруги та провокації конфліктів, що становить загрозу для національної безпеки країни. Ба більше, пропаганда тоталітарних ідеологій суперечить принципам демократії, прав людини та верховенства права, закріпленим у Конституції України та міжнародних зобов'язаннях держави.

¹ Зазначена публікація підготовлена в рамках виконання теми фундаментального дослідження «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально правової охорони інформаційної безпеки в Україні», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

У міжнародному праві є низка документів, які засуджують комуністичний та нацистський тоталітарні режими, а відтак – їх пропаганду [1, с. 174]. Серед них можна вирізнити такі, як: Декларація Європейського Парламенту щодо проголошення 23 серпня європейським днем пам'яті жертв сталінізму і нацизму від 23 вересня 2008 р., Резолюції ПАРЄ (щодо заходів з ліквідації спадку колишніх комуністичних тоталітарних систем від 27 червня 1996 р. № 1096; щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів від 26 січня 2006 р. № 1481; щодо боротьби з відродженням нацистської ідеології від 12 квітня 2006 р. № 1495; щодо ставлення до пам'ятників, які мають суперечливу історичну інтерпретацію у державах-членах Ради Європи від 29 січня 2009 р. № 1652), Резолюції Європейського Парламенту (в пам'ять про Голодомор – штучний голод в Україні 1932–1933 років від 23 жовтня 2008 р.); щодо європейської свідомості та тоталітаризму від 02 квітня 2009 р. Враховуючи це, а також збройну агресію рф проти України, яка використовує комуністичну символіку у інформаційній війні, криміналізація виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів є доволі логічним кроком української влади.

За десятирічний строк існування ст. 4361 КК у різних редакціях та десятирічну практику застосування відповідно до статистичних даних офісу Генерального прокурора (з 2014 р. по серпень 2024 р.) було обліковано 1055 кримінальних правопорушень, при чому більшість з них (а саме – 830) було зафіксовано саме з часів повномасштабного вторгнення рф на територію України (з 2022 р.). У період з 2014 по 2023 рр. було засуджено 160 осіб за цією статтею КК України, при цьому більшість (141 особа) – з 2022 року.

Водночас чинна редакція вказаної статті не позбавлена низки недоліків концептуального та теоретичного характеру, які потребують законодавчого вирішення для забезпечення ефективного та справедливого застосування Закону про кримінальну відповідальність, а також відповідності його положень принципу правової визначеності як складової частини принципу верховенства права та конституційним правам і свободам людини і громадянина.

Одним із таких концептуальних недоліків можна назвати певну суперечність криміналізації виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів таким конституційним правам як на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1 ст. 34 Конституції України), вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ч. 2 ст. 34 Конституції України), а також конституційній забороні на цензуру (ст. 15 Конституції України). Незважаючи на те, що Конституційний Суд України у своєму рішенні у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 16 липня 2019 р. № 9-р/2019 визнав таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09 квітня 2015 р. № 317-VIII зі змінами, а отже і чинну редакцію ст. 4361 КК України, аргументація, яку використав Конституційний Суд України у мотивувальній частині Рішення, виглядає дещо заполітизованою та сумнівною. Зокрема, суддя Конституційного Суду України Н. К. Шаптала в Окремій думці [2] стосовно згаданого Рішення відмітив, що «Конституційний Суд України, розглядаючи цю справу, зосередив свою увагу лише на дослідженні легітимної мети Закону, і мотивувальна частина Рішення присвячена виключно цьому дослідженню, здійсненому на підставі історичних дописів, зокрема і в засобах масової інформації, без аналізу відповідності положень Закону конкретним конституційним приписам, на які вказував суб'єкт права на конституційне подання. ... Означене дає підстави стверджувати, що Конституційний Суд України фактично не здійснив повного та всебічного розгляду справи. Крім того, лівова частка висновків, які зробив Конституційний Суд України у цій справі, носить оціночний, а здебільшого й політичний характер і ґрунтується не на юридичному аналізі,

а виключно на історичному контексті без дослідження таких аспектів легітимної мети Закону, як пропорційність та справедливність засобів її досягнення».

Крім того, досвід зарубіжних країн показує, що аналогічні до ст. 4361 КК України норми кримінальних кодексів європейських держав, вже визнавалися неконституційними, зокрема, через порушення права на свободу вираження поглядів. Так, 19 липня 2011 р. Конституційний суд Польщі у своєму рішенні Ref. о. К 11/10 визнав неконституційними положення КК Польщі щодо кримінальної відповідальності за пропаганду тоталітарної ідеології, в тому числі нацистської та комуністичної, а також вироблення, збут, купівлю чи використання продукції, пов'язаної з нею, в тому числі комуністичної та нацистської символіки. Конституційний суд Угорщини 19 лютого 2013 р. у своєму рішенні № IV/2478/2012 також визнав неконституційними положення про кримінальну відповідальність за поширення чи публічне використання чи демонстрування свастики, знаків СС, знаку схрещених стріл (знак національно-соціалістичної партії схрещених стріл, створеної в 1937 році), серпа та молота, червоної зірки чи будь-яких символів з їхнім використанням [3; 4]. Враховуючи вищезазначене, питання щодо конституційності ст. 4361 КК України досі залишається відкритим.

Джерела

1. Лаба С. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду комуністичного та нацистського тоталітарних режимів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2023. 241 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Laba_Sviatoslav/Kryminalna_vidpovidalnist_za_propahandu_komunistychnoho_ta_natsystskoho_totalitarnykh_rezhymiv.pdf?PHPSESSID=bmuqvarjs36oqq085ar701duo3 (дата звернення: 05.10.2024).

2. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаптали Н. К. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Верховна Рада України : Законодавство України : оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc09d710-19#n2> (дата звернення: 05.10.2024).

3. Яворський В. Аналіз закону про заборону комуністичних символів. Права людини в Україні: інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <https://khp.org/1430493970> (дата звернення: 05.10.2024).

4. Спільний проміжний висновок № 823/2015 щодо Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», ухвалену Венеціанською комісією на 105-му пленарному засіданні (18–19 грудня 2015 р.). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/f/216291.pdf> (дата звернення: 05.10.2024).

С. М. Орел,
доцент кафедри управління
повсякденною діяльністю військ,
кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
(Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: РИЗИК ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ (ПОГЛЯД З ЄВРОПИ)

За оцінками Агентства ООН у справах біженців [1], з початку війни 24 лютого 2022 року понад 6 725 300 (з них за межі Європи 571 300) людей покинули Україну, шукаючи притулку в сусідніх країнах – переважно в Польщі, Угорщині, Молдові, Румунії та Словаччині – і понад 4,6 мільйонів є внутрішньо переміщеними особами. Величезний масштаб руйнувань і жертв серед цивільного населення, спричинених війною, призвели до однієї з найбільших європейських гуманітарних криз за останній час. За оцінками ЮНІСЕФ [2], від війни в Україні постраждали не менше ніж 7,5 мільйонів дітей. Оскільки чоловікам віком від 18 до 60 років заборонено залишати країну, за кордоном шукають захисту переважно жінки та діти. Завдяки активації Директиви про тимчасовий захист [3], яка надає негайний захист і права тим, хто прибуває до Європейського Союзу (ЄС) з України, в українців майже немає стимулів звертатися за допомогою до контрабандистів мігрантами. Однак жінки та діти, особливо без супроводу, все ще знаходяться в групі підвищеного ризику насильства та жорстокого поводження, включаючи торгівлю людьми, контрабанду та незаконне усиновлення. Насправді, ще до війни українці були одними з найпоширеніших жертв торгівлі людьми до ЄС, здійсненої злочинними мережами, що діяли між Україною та країнами Європи та Центральної Азії. Крім того, велика кількість дітей-сиріт і дітей, народжених сурогатними матерями в Україні, яких батьки не забрали, також стикаються з підвищеним ризиком викрадення чи примусового усиновлення. Через масове переміщення та хаос також очікується збільшення кількості зниклих дітей.

Міжнародна організація з міграції [4] попереджає про високий ризик торгівлі людьми та сексуальної експлуатації населення, яке знаходиться в скрутному становищі, а також про фінансову незахищеність, від якої страждають деякі діти без супроводу і жінки, які були розлучені з їхніми партнерами і лишилися підтримки. Багато дітей залишилися без батьківського піклування або через те, що їх розлучили зі своїми родинами, або тому, що вони жили в дитячих будинках чи школах-інтернатах, коли почалося російське вторгнення. Тому, вітаючи підтримку осіб, які пропонують транспорт і проживання, асоціації, що працюють на місцях, закликають до скоординованих дій щодо інформування, реєстрації та супроводу жінок і дітей. Управління ООН з наркотиків і злочинності [5] закликала посилити зусилля по боротьбі з торгівлею людьми, включаючи раннє виявлення та попередження злочинної діяльності, а також ідентифікацію та захист жертв. ЮНІСЕФ [6] опублікував поради відповідним органам влади, гуманітарним працівникам і волонтерам щодо захисту дітей-переміщених осіб і дітей-біженців в Україні та за її межами від торгівлі людьми, дитячої праці, сексуальної експлуатації, незаконного усиновлення та контрабанди за обтяжених обставин. ЮНІСЕФ також попередив, що дівчата-переміщені особи піддаються особливому ризику насильства.

ЄС допомагає мігрантам, які опинилися на його території – так ЄС негайно втрутився, щоб допомогти цивільним особам, які постраждали від війни в Україні, активувавши Директиву про тимчасовий захист (Директива 2001/55/ЄС) і запустивши програми екстреної допомоги, які покривають основні потреби та пропонують допомогу на кордонах ЄС. Ще 16 березня 2022 року Єврокомісія висунула оперативні вказівки для підтримки держав-членів у застосуванні директиви, включно з розділами, присвяченими дітям, неповнолітнім дітям і торгівлі людьми. Комісія наполегливо заохочує держави-члени запровадити адекватні превентивні заходи, спрямовані на осіб, які мігрують з України. Це включає надання інформації про ризики торгівлі людьми, підвищення обізнаності серед ключових спеціалістів, які можуть контактувати з потенційними жертвами, навчання та інструкції для відповідних правоохоронних та прикордонних органів, а також покращен-

ня раннього виявлення, допомоги та підтримки жертви. Комісія наголошує, що захист дітей-мігрантів, які прибувають з України, є головним пріоритетом для ЄС, і що особливу увагу слід приділяти неповнолітнім, дітям, що розлучені з батьками та дітям-сиротам.

Комісією розроблений спільний план протидії торгівлі людьми, заснований на стратегії ЄС щодо боротьби з торгівлею людьми (2021-2025) [7], спрямований на усунення ризиків торгівлі людьми та забезпечення підтримки потенційних жертв. Також було розглянуто низку відповідних заходів, зокрема створення єдиної системи реєстрації за підтримки *eu-LISA* (*eu-LISA* – агентство Європейського Союзу, яке було засноване в 2011 році для забезпечення безперебійної роботи великих, масштабних ІТ-систем в галузі свободи, безпеки та правосуддя, які відіграють важливу роль у забезпеченні притулку, управління кордонами та міграційної політики ЄС). Координатор ЄС з боротьби з торгівлею людьми також брав активну участь з початку вторгнення, підтримуючи тісний контакт із мережею національних координаторів із боротьби з торгівлею людьми та Європолом. Останній бере активну участь у робочій групі з боротьби з торгівлею людьми та направив експертів для підтримки місцевих правоохоронних органів у державах-членах ЄС, які межують з Україною. Комісія також запропонувала використовувати кошти ЄС для запобігання торгівлі людьми.

Група експертів Ради Європи з протидії торгівлі людьми (GRETA) також попередила про небезпеку, з якою стикаються люди, які втікають з України, стати жертвами торгівлі людьми та експлуатації [8]. Вже є повідомлення про те, що багато дітей наразі вважаються зниклими безвісти після поспішної евакуації дитячих будинків і прийомних сімей. В цьому плані GRETA опублікувала інструкцію з відповідними рекомендаціями.

Посильний внесок роблять і представники Європейського парламенту. Так група парламентарів з прав дитини під час місії на кордоні Польщі з Україною закликала до централізованої надійної системи реєстрації на кордоні та до створення безпечних проходів і гуманітарних коридорів для дітей. Комітет з прав жінок і гендерної рівності (FEMM) [9] обмінявся думками з Комісаром із внутрішніх справ Ілвою Йоханссон

щодо ситуації українських жінок і дітей. Депутати Європарламенту висловили занепокоєння щодо гуманітарної ситуації та ризику торгівлі людьми та сексуального насильства, наприклад використання згвалтування як зброї, і закликали держави-члени та ЄС швидко виявити та переслідувати мережі торгівлі людьми, які отримують прибуток від сексуальної експлуатації жінок-біженців. Під час пленарних дебатів комісари Шуїца та Йоханссон [10] ще раз підкреслили ризик торгівлі людьми та наголосили на необхідності пріоритету ефективної реєстрації всіх неповнолітніх дітей та дітей, розлучених із сім'єю, за допомогою національних органів влади. Координатор Європейського парламенту з прав дитини, віцепрезидент Єва Копач [11] неодноразово наголошувала на ризиках, з якими стикаються діти, які втікають від конфлікту, і розпочала спільні дії з Європейською мережею омбудсменів у справах дітей і Мережею ЄС з прав дитини, закликаючи щодо заходів із запобігання торгівлі людьми та вдосконалення процесів реєстрації на рівні ЄС.

Таким чином можна зробити висновок, що Європейський Союз, хоча і в дещо забюрократизованому вигляді все ж таки приймає міри по недопущенні торгівлі людьми, особливо дітьми – вихідцями з України, які через воєнні дії опинилися на його території.

Джерела

1. UNHCR collation of statistics. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 25.09.2024).
2. War in Ukraine: Support for children and families. URL: <https://www.unicef.org/emergencies/war-ukraine-pose-immediate-threat-children> (дата звернення: 26.09.2024)
3. Temporary protection directive. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729331/EPRS_BRI\(2022\)729331_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729331/EPRS_BRI(2022)729331_EN.pdf) (дата звернення: 26.09.2024).
4. The unseen risks for Ukrainian refugees. URL: <https://www.euractiv.com/section/all/video/the-unseen-risks-for-ukrainian-refugees/> (дата звернення: 26.09.2024).
5. Targeted by traffickers - ukrainian refugees at high risk of exploitation. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2022/March/targeted-by-traffickers-ukrainian-refugees-at-high-risk-of-exploitation.html> (дата звернення: 26.09.2024).

6. Guidance for protecting displaced and refugee children in and outside of Ukraine. URL: <https://www.unicef.org/emergencies/guidance-protecting-displaced-children-ukraine> (дата звернення: 27.09.2024).

7. Together against trafficking in human beings. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings_en (дата звернення: 27.09.2024).

8. Action against trafficking in human beings. URL: <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/home> (дата звернення: 27.09.2024).

9. The EU response to the Ukraine refugee crisis. URL: https://multimedia.europarl.europa.eu/en/webstreaming/femm-committee-meeting_20220329-1600-COMMITTEE-FEMM (дата звернення: 27.09.2024).

10. Ukraine: EU must protect all children fleeing the war. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220401IPR26521/ukraine-eu-must-protect-all-children-fleeing-the-war> (дата звернення: 27.09.2024).

11. EU network for children's rights. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-network-childrens-rights_en (дата звернення: 27.09.2024).

А. С. Політова,
доцент кафедри права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Маріупольський державний університет)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИМ НАСИЛЬСТВОМ

Дефініція «гендерно зумовлене насильство» має дискусійний характер, а його загальноприйняте визначення у міжнародних документах відсутнє. Що ж стосується національного законодавства, то єдиним нормативним закріпленням визначення цього терміну є наказ Координаційного центру з надання правової допомоги Міністерства юстиції України від 22.11.2018 № 95, яким затверджено Гендерну стратегію систему надання безоплатної правової допомоги. Зокрема, у цьому наказі поняття «гендерно-обумовленого насильства» визначається як «форма насильства, спрямована проти жінок тому що вони є жінками, або така, що найбільше впливає на жінок» [1].

Разом з тим, не дивлячись на відсутність єдиного підходу щодо визначення дефініції «гендерно зумовлене насильство», висловлюється така точка зору, що «згідно з Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, до гендерно зумовленого насильства належать: фізичне насильство; психологічне; сексуальне; економічне; домашнє; переслідування; зґвалтування; сексуальне домагання; каліцтво жіночих геніталій; примусова стерилізація; примусовий аборт; примусовий шлюб; злочини в ім'я так званої честі; насильство в інституційному середовищі; насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях; торгівля людьми; гендерна дискримінація» [2].

Не дивлячись на те, що чинний КК України не містить дефініції кримінального правопорушення, пов'язані з гендерно зумовленого насильства, проте виходячи із проведеного аналізу положень Особливої частини Закону про кримінальну відповідальність, до таких кримінально протиправних діянь відносяться діяння, зазначені у табл. 1.

Таблиця 1

**Покарання за кримінальні правопорушення,
пов'язані з гендерно зумовленим насильством за КК України**

№ з/п	Стаття КК	Покарання	Примітка
1.	Стаття 121	позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років	Ч. 1
		позбавлення волі на строк від семи до десяти років	Ч. 2
2.	Стаття 126	штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот годин, або виправні роботи на строк до одного року	Ч. 1
		пробаційний нагляд на строк до п'яти років або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на той самий строк	Ч. 2
3.	Стаття 126-1	громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробаційний нагляд на строк до п'яти років, або обмеження волі на той самий строк, або позбавлення волі на строк до двох років	
4.	Стаття 127	позбавлення волі на строк від трьох до шести років	Ч. 1
		позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років	Ч. 2
		позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років	Ч. 3
5.	Стаття 134	штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк	Ч. 1
		обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого	Ч. 2
		обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого	Ч. 3
		обмеження волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого	Ч. 4

		обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого	Ч. 5
6.	Стаття 142	штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до чотирьох років, або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років	Ч. 1
		обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого	Ч. 2
7.	Стаття 143	штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого	Ч. 1
		позбавлення волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років	Ч. 2
		позбавлення волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років	Ч. 3
		позбавлення волі на строк до п'яти років	Ч. 4
		позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років	Ч. 5
8.	Стаття 144	позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або виправні роботами на строк до двох років, або пробачінням наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, із штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи без такого	Ч. 1
		обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого	Ч. 2

		позбавлення волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років	Ч. 3
9.	Стаття 149	позбавлення волі на строк від трьох до восьми років	Ч. 1
		позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої	Ч. 2
		позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої	Ч. 3
10.	Стаття 151-2	пробаційний нагляд на строк до трьох років або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк	Ч. 1
		обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк	Ч. 2
11.	Стаття 152	позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років	Ч. 1
		позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років	Ч. 2
		позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років	Ч. 3
		позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років	Ч. 4
		позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років	Ч. 5
		позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі	Ч. 6
12.	Стаття 153	позбавлення волі на строк до п'яти років	Ч. 1
		позбавлення волі на строк від трьох до семи років	Ч. 2
		позбавлення волі на строк від п'яти до семи років	Ч. 3
		позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років	Ч. 4
		позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років	Ч. 5
		позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавленням волі	Ч. 6
13.	Стаття 154	штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до двох років	Ч. 1
		штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до двох років, або обмеження волі на той самий строк	Ч. 2
		обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк	Ч. 3

14.	Стаття 155	обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк	Ч. 1
		позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого	Ч. 2
15.	Стаття 156-1	обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років	Ч. 1
		позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років	Ч. 2
		позбавлення волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років	Ч. 3
16.	Стаття 161	штраф від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого	Ч. 1
		штраф від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого	Ч. 2
		позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років	Ч. 3
17.	Стаття 302	штраф від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до двох років, або обмеження волі на той самий строк	Ч. 1
		обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк	Ч. 2
		позбавлення волі на строк від двох до семи років	Ч. 3
		позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років	Ч. 4
18.	Стаття 303	позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років	Ч. 1
		позбавлення волі на строк від чотирьох до семи років	Ч. 2

Закінчення табл. 1

		позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої	Ч. 3
		позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої	Ч. 4
19.	Стаття 433	позбавлення волі на строк від трьох до восьми років	Ч. 1
		позбавлення волі на строк від семи до десяти років	Ч. 2
20.	Стаття 434	позбавлення волі на строк до трьох років	
21.	Стаття 438	позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років	Ч. 1
		позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі	Ч. 2
22.	Стаття 442	позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі	Ч. 1
		пробачійний нагляд на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк	Ч. 2

Такий аналіз свідчить про те, що серед кримінальних правопорушень, пов'язаних з гендерно зумовленим насильством є як кримінальні проступки, так і злочини. Значна частина покарань, які можуть бути призначені винним – це покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Але про що свідчить судова практика? Розглянемо це на прикладі ст. 126-1. Домашнє насильство КК України.

Таблиця 2

Покарання, що застосовуються судами за ст. 126-1 КК України¹

№ з/п	Стаття КК	Покарання	Кількість вироків
1.	Стаття 126	угода про примирення	555
		угода про визнання винуватості	60
		громадські роботи	915
		арешт	225
		обмеження волі	240
		позбавлення волі	75
		визнання невинною	1
		технічна помилка при внесенні у реєстр	1

¹ Нами була зроблена виборка вироків суду першої інстанції з 24.02.2022 по 05.10.2024. Загальна кількість вироків 3695, серед яких проаналізовано – 2072.

Отже, підводячи підсумок нашого проміжного дослідження, можна відзначити, що на прикладі ст. 126-1 КК України можна побачити, що у 27% вироках суд затверджує угоду про примирення та 3% – угоду при визнанні винуватості. Також найбільше до кривдників застосовується покарання у виді громадських робіт – 44%, натомість обмеження волі – у 12% вироках, арешт – 11%, а позбавлення волі – 4%. Разом з тим, для визначення особливостей призначення покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з гендерно зумовленим насильством, слід провести комплексний аналіз за всіма статтями, які нами було наведено у таблиці 1, що ми й досліджуватиме у майбутніх наукових працях.

Джерела

1. Про затвердження Гендерної стратегії системи надання безоплатної правової допомоги : наказ Координаційного центру з надання правової допомоги Мініст. України від 22.11.2018 № 95 URL: <http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/nakaz-KTS-vid-22.11.2018-95.pdf>.
2. Що таке гендернозумовлене насильство і хто від нього потерпає. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/28626/2021-12-06-shcho-take-gendernozumovlene-nasylstvo-i-khto-vid-nogo-poterpaie/>

І. М. Проць,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

С. Т. Росяк,
здобувач вищої освіти 3 курсу Інституту права
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННИЙ ПЕРЕТИН КОРДОНУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

За даними прикордонників, спроби незаконного перетину кордону фіксуються щоденно – їхня кількість різко не збільшується, але, на жаль, і не меншає. Згідно із п. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022: «У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правовою режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України,...» [1]. Із цього випливає, що ст. 33 Конституції України: «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» – у частині «право вільно залишати територію України» втрачає своє пряме значення у на період воєнного стану [2].

Незмінною залишилась заборона виїзду за кордон для військовозобов'язаних громадян України (чоловіки віком від 18 до 60 років, у певних випадках і за 60 років). Дана заборона спрямована на забезпечення добробуту та безпеки громадян України у період воєнного стану та мобілізації, проте, враховуються й індивідуальні потреби людини.

У воєнний час процедура перетину кордону громадянами України регулюється постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження Правил перетинання державного кордону

громадянами України» від 27.01.95 р. № 57. Виїзд за територію країни можуть такі військовозобов'язані чоловіки згідно з цим правовим актом: за станом здоров'я (ті, хто з медичних причин отримали дозвіл на виїзд); за певними обставинами у професійній діяльності; за сімейними обставинами; держслужбовці у зв'язку із службовим відрядженням; з метою допомоги ЗСУ у гуманітарній сфері [3].

Щодо жінок, то громадянки України можуть вільно виїжджати за кордон. Проте варто пам'ятати, що є певні винятки. Жінки, які є держслужбовцями чи займають посади в уряді або є народними депутатами мають обмеження на виїзд за кордон. Також з 1 жовтня 2023 року в Україні стали на військовий облік жінки-медики. Тобто, якщо жінка перебуває на військовому обліку, то вона має такі ж зобов'язання, як і чоловік.

Згідно із даними судової практики до адміністративної відповідальності притягають осіб, які намагалися чи перетинали кордон з Румунію, Молдовою, Польщею. Згідно із ч. 1 ст. 204-1 КУпАП «Перетинання або спроба перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів або з використанням підробленого документа чи таких, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади – тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 3 400 грн до 8 500 грн) або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб, з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення» [4].

Якщо працівники Державної прикордонної служби виявляють чоловіка, який незаконно виїхав, а тепер має намір повернутись до України, то адміністративну відповідальність за дане правопорушення передбачено цією ж статтею КУпАП. Крім того, частиною 2 цієї статті КУпАП передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені групою осіб або особою, яку впродовж року було піддано адміністративному стягненню (за вищезгадані порушення). У такому разі сума штрафу варіюється від 8 500 грн до 13 600 грн, або – адміністративний арешт на строк від 10 до 15 діб, з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення.

У випадку, коли особу спіймали в лісовій чи гірській місцевості, працівники Державної прикордонної служби доставляють її на заставу ДПСУ чи відділок поліції, де складається протокол про адміністративне правопорушення.

Зазвичай все не закінчується складенням протоколу про вчинення адміністративного правопорушення. Якщо йдеться про спробу незаконного перетину кордону військовозобов'язаними, що порушив правила військового обліку чи мобілізації та мобілізаційної підготовки (наприклад, відсутній військово-обліковий документ, не замінено приписне посвідчення на військовий квиток тощо і т.д.), то зазвичай здійснюється адміністративне затримання цієї особи для з'ясування всіх обставин, до найближчого (ТЦК та СП). Проте, важливою є умова, що особа-правопорушник повинна знаходитись у розшуку Національної Поліції, якщо ж такої умови немає, то й доставлення у орган ТЦК не буде законним.

До відповідальності за незаконний перетин кордону особою можна притягнути протягом трьох місяців з дня виявлення правопорушення, але не пізніше року з дня вчинення. Визначає міру покарання суд. Також є шанс на пом'якшення у випадку: якщо особа добровільно повернулася, активно сприяла розкриттю правопорушень чи викриттю інших порушників, висловила бажання доєднатися до лав ЗСУ.

Отже, адміністративна відповідальність за незаконний перетин державного кордону України в період війни є важливим механізмом підтримання правопорядку та національної безпеки. Незаконний перетин кордону підпадає під статтю 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Особливий акцент робиться на осіб, які ухиляються від мобілізації. В умовах воєнного часу такі заходи спрямовані на забезпечення безпеки держави та підтримання правового режиму на кордоні.

Джерела

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text/>
2. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова Кабінету Міністрів від 27.01.95 р. № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text/>

3. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text/>

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 – 212-24) від 07.12.1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text/>

Ю. В. Сагайдак,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення
та психофізіологічних досліджень
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання,
професор кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: ЗЛОЧИН ЧИ ВИМУШЕНЕ ДІЯННЯ?

В умовах повномасштабної війни значення колабораційної діяльності набуло зовсім інших сенсів та потребує детального теоретико-правового аналізу. В основному, вчені його розглядали його в контексті подій Другої Світової Війни [8; 10–13]. Х.-В. Нойлен зазначає, що, явище колабораціонізму повторюється постійно в історії людської цивілізації і завжди його треба трактувати як синонім зрадництва. З 2014 року в українській науці теж почали з'являтися наукові дослідження на тему колаборації в умовах військового полону [14; 15; 17; 18] та самого феномену колабораційної діяльності [20–22]. У всі часи держава намагалась реалізувати ідеї патріотизму як запобіжника колаборації та сформуванню негативне відношення суспільства до таких випадків. З точки зору психології, колабораціонізм має багато відтінків, проявів та причин свого виникнення, що мають бути глибоко досліджені науковцями, задля більш правильної диференціації та кваліфікації неправомірних та шкідливих дій, що можуть становити загрозу національній безпеці. Адже інстинкти самозбереження, страх, емоції, невірна оцінка ситуації під час окупації, певні ригідні мисленеві установки сприяють тому, що людина опиняється у ролі колаборанта і починає, якщо не активно допомагати ворогу, але, принаймні, виконувати розпорядження ворожого командування. З точки зору юридичного, правильного розуміння причин колабораційної діяльності та уніфікована термінологія і виважена практика застосування норм законодавства можуть запобігти випадкам необґрунтованого

обмеження прав та свобод людини та громадянина в Україні та несправедливого засудження до відбування покарання.

Французький термін «Collaboration» у вузькому розумінні – це «співробітництво». В широком розумінні, цей термін сучасного політичного лексикону використовується, як визначення співпраці населення з ворогом в інтересах ворога на шкоду самій державі чи її союзникам. Яскравими історичними прикладами такої діяльності є співробітництво французів із німецькою владою у період окупації Франції у ході Другої світової війни. Хоча історії відомі і випадки добровільної співпраці данців, норвежців, татар, білорусів, українців, росіян та інших народів – з німцями за умов окупації останніми їхніх країн. Тому в науці часто розрізняють колабораціонізм і кооперування (вимушений колабораціонізм). Кооперування відрізняється тим, що це вимушена поведінка з боку місцевого населення задля виживання чи забезпечення базових потреб. Розрізняють колабораціонізм політичний, військовий, військово-політичний, адміністративний, економічний, побутовий. Колабораціонізм є не вимушеною, а добровільною співпрацею з окупантами [9].

Як зазначає український філософ, науковець і педагог, Анатолій Мініч, тема дослідження колабораціонізму досить непроста. Наприклад, у іноземних джерелах дуже мало інформації про співпрацю із ворогом. Навіть, не виділяється спеціальний термін, який визначає поняття співпраці із ворогом. Термінологічне виокремлення було більш притаманне радянській науці. І найбільш активний сплеск наукових досліджень торкається саме періоду Другої Світової Війни. В англійській чи французькій Вікіпедії колабораціонізму в значенні зради – немає. Немає жодної аналітичної філософської статті на цю тему. Проте людство доходить думки, що ми не можемо повністю викоринити колабораціонізм. Він був, є і буде, як стверджують історики. Загально відомими є факти співробітництва місцевих із окупаційною владою. Хоча в зарубіжній науці є лише декілька наукових досліджень, присвячених колаборації під час Другої світової війни. Тема колабораціонізму, дійсно, є досить делікатною і важко досліджуваною. Адже, не дуже хочеться визнавати історичні помилки, які коштували мільйони людських смертей в Європейській історії.

Однак із початком загарбницьких дій російської влади у 2014 році на території України, окупацією Донбасу та Криму, про колабораціонізм у негативному його значенні, довелося згадати.

Вчені доходять думки, що колабораціонізм – це суспільне явище, що не обмежене часовими або національними рамками. В українському медійному просторі з'явилися статті правників на тему покарання колаборантів. Однак відчувається брак статей з аналізом соціальних та психологічних причин цього суспільного явища [9].

Найпоширенішим в науці можна вважати підхід, який розглядає явище колабораціонізму в якості звичайної тактики виживання для населення окупованої території [3; 4]. Хоча, варто відмежовувати й свідоме активне сприяння ворожим інституціям та органам влади країни-агресора, що спрямоване на отримання вигоди та має на меті заподіяння шкоди сектору національної безпеки та оборони. Власне, лише такі діяння і мають бути криміналізовані законодавством.

Звичайно, що під колабораціоналізмом необхідно вважати не будь-яку діяльність, яка зовні має ознаки співпраці із ворогом, а пряме співробітництво з окупантами на основі спільності будь-яких ідеологічних поглядів, так, як це було у французьких вішистів або бельгійських рексистів, або як це відбувалось із хорватськими усташами й словацькими глінковцями. Також, часто в науці зустрічається думка про те, що колабораціонізм треба диференціювати, як той, що передбачає побутову кооперацію, яка не має на меті завдати шкоди сектору безпеки та оборони, а лише передбачає виживання в умовах окупації та військово-політичний, яке вже може розглядатися як різновид державної зради, оскільки напряду загрожує сектору безпеки та оборони країни. При цьому форм та видів прояву колабораціонізму існує безліч, що порушує питання про можливість існування різноманітних особливих індивідуальних психологічних, ідеологічних, політичних та економічних мотивацій для вибору тієї або іншої форми співробітництва.

Зважаючи на те, що у зв'язку із повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну у 2022 р. було внесено зміни до Кримінального Кодексу України та доповнено його статтею «Колабораційна діяльність» (ст. 111-1 ККУ) [1], в наукових колах виникає подвійний інтерес до вивчення

різноманітних аспектів колаборації. Адже, щоби зменшити прояви свідомого колабораціонізму, який дійсно може нести пряму загрозу Україні, її сектору національної безпеки та оборони, варто диференціювати причини такої поведінки та правильно кваліфікувати такі дії, не провокуючи ще більшу хвилю протидії законній владі, випадкам мколабораціонізму та саботажу серед населення.

Варто розібрати окремі випадки колабораційної діяльності, для того, аби визначити ступінь суспільної небезпеки такого діяння і мати можливість реалізувати принцип справедливості, кваліфікуючи окремі діяння, що формально підпадають під склад злочину за ст.111-1 Кримінального Кодексу України. Так, особливої уваги соціологів та правовиків потребують випадки колабораційної діяльності на окупованих та захоплених територіях. Як відомо, громадянство – це двосторонній політико-правовий зв'язок держави та громадянина. Це комплекс взаємних прав та обов'язків. Громадянин рівно стільки винен державі – наскільки вона його забезпечує. А, виходячи із контексту ст.27 Конституції України, де задекларовано, що «кожна людина має право на життя; ніхто не може бути свавільно позбавлений життя; обов'язок держави – захищати життя людини», виходить, що людина, яка перебуває на захопленій чи офіційно окупованій території має право самостійно забезпечувати собі виживання, оскільки держава не виконала перед людиною основний свій обов'язок. Держава не захистила людину від зовнішнього ворога. Саме така психологія людини, яка перебуває на окупованій території, оскільки вона позбавлена захисту поліції, суду, прокуратури, її конституційні права і свободи порушені, держава не виконала перед громадянином своєї головної функції. Не страх перед законом, а страх за своє життя і життя своєї сім'ї штовхає її на прийняття рішення щодо співпраці із ворожою владою. Тому в цьому випадку ми не можемо говорити про неправомірні дії та наявність складу злочину.

В таких умовах виживання лише внутрішні переконання, мораль, честь можуть стримати людину від співпраці із ворогом. Західні ліберальні філософи століттями запевняли суспільство, що мораль – це особиста справа кожної людини і що держава не повинна втручатися в її формування.

Держава – лише «нічний вартовий», функції якого мінімальні і обмежені захистом від зовнішнього ворога та крадіїв. Реальне життя продемонструвало утопічність цих поглядів. Патріотизм – такий самий чинник обороноздатності країни, як танки й гармати. Під час війни патріотизм матеріалізувався у реальні дії. Десятки тисяч українських заробітчан повернулися для захисту своєї вітчизни. Один мільйон добровільно взяли в руки автомат. Для тих, хто опинився в окупації, рівень патріотизму має бути такої величини, щоб здолати боягузтво і спокуси. Таким чином, держава зацікавлена і має виступати головним замовником суспільної моралі [3].

За загальним визначенням, колаборант співпрацює з окупаційною владою на шкоду власній країні. З урахуванням того, що до статті за державну зраду (ст. 111 КК) вносились зміни, розширюючи склад злочину, сьогодні виникають юридико-правові труднощі, що заважають чітко диверсифікувати колаборацію та державну зраду. Основною характерною відмінністю можна вважати те, що колабораційні дії вчиняються особою вже в умовах здійсненої окупації. Цікаво, що суб'єктивна сторона вказаного злочину, характеризується прямим або непрямым умислом, тобто суб'єкт або знав і хотів настання негативних наслідків, або не знав, але мав передбачати такі наслідки [19].

У ряді складів кримінальних правопорушень за ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК важливе значення має добровільність (якщо особа здійснювала відповідні дії не добровільно, а під примусом (байдуже яким), склад правопорушення має бути відсутній). На нашу думку, добровільність під час кваліфікації даного правопорушення має вирішальне значення. Оскільки, якщо колабораційні дії здійснювалися під тиском, примусово, то тоді особа стає не суб'єктом правопорушення, а вже жертвою дій країни-агресора. Так само і умисел для даного виду правопорушення має бути лише прямий, оскільки в даному випадку, людині, а особливо, неповнолітньому, які часто стають інструментом злочинних дій окупаційної влади, складно передбачити негативні суспільно значимі наслідки. Також варто відмітити, що у правопорушника має бути обов'язково наявна мета, яка має виражатися у свідомому заподіянні шкоди сектору національної безпеки та оборони і це має мати вирішальне кваліфікуюче значення.

Варто визнати, що існує ряд соціально-психологічних причин колабораціонізму в умовах сьогодення. Так, наприклад, суттєвий прошарок колабораціоністів можуть складати жінки, які за своєю природою є більш інтроверсійними та орієнтованими на мирне, спокійне життя, а не на життя в умовах війни. В них проявляється материнський інстинкт, який диктує їм поведінку виживання, що більше спрямована на пристосування до умов окупації, чим до відкритого протистояння. Це одна із психологічних причин підсвідомого неприйняття збройного конфлікту, за принципом: «краще поганий мир, ніж хороша війна». По-друге, існує ризик серед громадян похилого віку, які не сприймають цю війну як свою, ідеологічно залишаючись із старими устоями колишнього Радянського Союзу, перцепція Радянського Союзу та тих суспільно-правових відносинах є звичним та нормальним явищем, як і дружні відносини між українським та російським народом. Така психологічна ригідність старшого покоління України створює ситуацію, в якій вони не розділяють росіян та українців на чужих і своїх.

В такій ситуації колабораціонізм є ідентифікацію себе з іншою соціальною групою, іншою державою, що є наслідком різм'яття ментальностей на пострадянському просторі. Поміняти кардинально культурні та ідеологічні цінності таким людям важко. А, подекуди, й неможливо. І в цьому випадку має бути враховано вік особи, що помилково не диференціює ворога та свого. Має проводитись постійна ідеологічна робота із представниками старшого покоління, паралельно виховуватися патріотизм у молодого покоління та плекатися мораль та віданість національним інтересам.

Варто зазначити, що обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні у зв'язку із введенням воєнного стану, спровокували хвилю невдоволення серед населення, де колабораційна діяльність вбачається деяким громадянам виправданим ідеологічним актом боротьби проти дій державної влади. Такі висновки ми робимо на підставі статистичних даних [5].

Підсумовуючи, можемо зазначити, що колабораціонізм – це реально існуюче, соціальне та багатофакторне явище, яке не залежить від часових рамок і не обмежується однією

країною. Скоріше воно впливає із психології та соціальної природи людини. Що стосується юридичної реакції держави на колабораційні дії у вигляді санкцій, державні інститути мають враховувати та попереджати соціальні та психологічні причини такої діяльності, в тому числі, включати профілактичну роботу із населенням, яку варто покласти на територіальні громади і на працівників національної поліції. Стає зрозумілим, що психологічно-правовий фактор колабораціонізму в Україні є недостатньо досліджений та потребує особливої уваги науковців задля зменшення проявів цього явища та правильного відмежування дійсно злочинного діяння від вимушеної соціально-побутової поведінки в умовах війни, яка спрямована на виживання індивіда. Тому вважаємо доцільним в науковій парадигмі розділяти дві основні форми колабораційної діяльності в умовах війни, як було обґрунтовано по тексту: соціально-побутовий та військово-політичний колабораціонізм, які, в свою чергу поділяються на види в залежності від природи походження та змісту. При цьому національному законодавцю варто врахувати міжнародні документи, і, в першу чергу, висновок Венеціанської Комісії [2], який наголошує, що злочинний характер колабораціонізму має бути свідомим, таємним, організованим та тривалим; колабораціонізм має ґрунтуватися на письмовій згоді особи, яка погоджується на співпрацю із ворогом; колабораціоніст має діяти таємно, напряду, або через інформатора чи посередника; колабораціонізм має включати оперативний збір інформації, яка оброблялася, зберігалася або використовувалася органами державної безпеки, а не є у вільному доступі, в соціальних мережах чи публічних профілях; колабораціонізм виливается в порушення або обмеження прав і свобод громадян; колабораціоніст має отримувати вигоду від співпраці – матеріальну (фінансову) вигоду або певні привілеї чи послуги в працевлаштуванні (такі як отримання роботи або підвищення тощо) [5].

Джерела

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.09.2024)

2. Колабораціонізм. Міжнародний досвід регулювання, правові механізми та санкції. Інформаційна довідка. Інформаційно-дослідницький центр при Верховній Раді України. Березень 2021 р. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XD9Z.pdf.

3. Lower Wendy. Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2005. XVIII. 307 pp. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22008/file.pdf>

4. Прусин А. Українська поліція та Голокост в генеральному окрузі Києва 1941–1943: дії та мотивації. *Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі*, 2007. № 1(35). DOI: 10.3138/ukrainamoderna.34.229

5. Лисогор І. За рік довіра українців до влади, зокрема Зеленського, знизилася. URL: https://lb.ua/society/2023/12/18/589528_rik_dovira_ukraintsi_vladi.html#:~:text=«Так%2C%20наразі%2062%25%20довіряють,зараз%20він%20становить%20%2B42%25 (дата звернення: 11.06.2024).

6. Матяш. Т. Проживання людини на тимчасово окупованій території не означає, що така людина є колаборантом. URL: https://lb.ua/society/2023/04/07/551317_ukraini_vidkrito_bлизko_5_tisyach.html (дата звернення 14.05.2024)

7. Мініч А. Колабораціонізм. Чому люди зраджують свою державу і як цьому запобігти? *Сайт «Дзеркало тижня»*. URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/kolaboratsionizm-chomu-ljudi-zradzhujut-svoju-krajinu-i-jak-tsomu-zapobihti.html> (дата звернення: 15.05.2024)

8. Neulen H. W. An deutscher Seite. München, 1985. 168 p.

9. Дерейко І. І. Колабораціонізм, поняття. Енциклопедія історії України : у 8 т. / редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. Думка, 2007. Т. 4. С. 440–441. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Kolaboracionizm> (останній перегляд: 10.06.2024)

10. Littlejohn D. The Patriotic Traitors. A History of Collaboration in German-occupied Europe 1940–1945. London, 1972.

11. Watt D. Nazi Political Warfare: Persuasion and Subversion. В кн. : Carr W., Cecil R. & oth. Hitler's War Machine. New York, 1975

12. Windrow M., Burn J. The Waffen SS. London, 1995

13. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). Львів, 2003. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bolianovskyi_Andrii/Ukrainski_viiskovi_formuvannia_v_zbroinykh_sylakh_Nimechchyny_1939-1945.pdf

14. Широбоков Ю. Психологічні умови колаборації військовополонених в зоні проведення антитерористичної операції. Теорія і практика управління соціальними системами, 2017. № 3. С. 76–85. DOI: <https://doi.org/10.20998/%25x>

15. Гай М. Полон в АТО: як вояки переходять на бік ворога // *Обозревател* UA. URL: <https://www.obozrevatel.com/blogs/30465-polon-v-ato-yak-voyaki-perehodyat-na-bik-voroga.htm>.

16.Тімченко О., Широбоков Ю. Особливості прояву психологічного простору «Боротьба» у військовослужбовців під час полону. *Причорноморські психологічні студії*, 1, 2017. С. 87–92. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/6525>

17.Апальков В. Психологія поведінки військовослужбовця в умовах полону. *Вісник Національного університету оборони України*, 2020. № 2 (55). С. 14–21. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-55-2-14-22>

18.Широбоков Ю. До питання про соціально-психологічну модель наслідків полону / Юрій Широбоков. – У. : *Психологічний журнал Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, 2019. № 2. С. 67–78. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/182642-Текст%20статті-405762-1-10-20191104.pdf>

19.Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Вектор прав людини*. URL: <https://hrvector.org/prodiy/22-03-20-mbo> (дата звернення: 11.06.2024)

20.Долгорученко К. Колабораціонізм як феномен війни та наукове поняття в межах історико-правових досліджень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*, 2022. № 56. С. 16–19. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.56.4>

21.Лихова С., Команецька В. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Юридичний вісник*, 2 (67), 2022. С. 210–214.

22.Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*, 2020. С. 116–128. DOI: [10.33498/loiu-2020-12-116](https://doi.org/10.33498/loiu-2020-12-116)

О. А. Сорока,
аспірант наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
Навчально-наукового інституту № 1
(Національна академія внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ АБО ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН

Стрімкий розвиток суспільних правовідносин, демократизація державних інституцій неможлива без наступальної боротьби зі злочинністю у різних її проявах. Держава в особі компетентних органів визначає правила поведінки, що спрямовані на гарантування безпеки кожній особі, а також встановлення стану захищеності суспільства та держави від різного роду протиправних посягань на охоронювані інтереси. Порушення цих приписів може призвести до завдання непоправної шкоди ефективній діяльності держави у різних її сферах [1, с. 389; 2, с. 364–365; 3, 60–64].

Сьогодні протидія злочинам проти громадської безпеки, предметами яких виступають зброя, бойові припаси, вибухові речовини є гострою та актуальною, оскільки злочинність, особливо з початком розв'язанням повномасштабних бойових дій РФ проти України характеризується тенденціями до зростання таких її видів, як групова, організована та насильницька, де наявність озброєння – одна з ключових умов формування і діяльності злочинних груп та злочинних організацій [4, с. 109].

Особливістю незаконного обігу зброї, бойових припасів, вибухові речовини що відрізняє його від інших незаконних потоків обмежено обороноздатних та вилучених з цивільного обігу об'єктів, є його загальносвітова розповсюдженість і довговічність. Це пов'язано з тим, що держави виробляють або імпортують вогнепальну зброю для своїх потреб або забезпечують цивільний попит на вогнепальну зброю для законних цілей (полювання, спорт, особистий захист тощо). Водночас вогнепальна зброя також використовується під час вчинення насильницьких злочинів, актів тероризму, збройних конфліктів тощо.

Останнім часом проблема незаконного обігу та придбання вогнепальної зброї та її злочинного використання стосується меншої кількості зброї, яка перебуває у незаконному обігу, порівняно з більшістю зброї, яка виробляється, продається та придбана легально, характер і вплив проблеми є непропорційно великими та загальними майже для всіх держав. Водночас негативні наслідки цієї вогнепальної зброї для миру, безпеки та розвитку, здебільшого відчують слаборозвинені країни, які не мають достатньо ресурсів, потенціалу та правових механізмів для своєчасного та адекватного реагування на виклики та загрози сучасності. У цьому контексті навіть невелика кількість незаконної вогнепальної зброї може мати руйнівний і дестабілізуючий вплив на безпекову політику держави та її громадян.

Доступність та злочинне використання вогнепальної зброї явно впливає на безпеку громадян. Як зазначалося раніше, вогнепальна зброя є важливим фактором, що сприяє та обтяжує багато форм злочинності. Легкий доступ та доступність вогнепальної зброї, як правило, підвищує ризик того, що міжособистісні конфлікти можуть переродитися в смертельне зіткнення за наявності вогнепальної зброї. Домашнє насильство, майнові злочини та різноманітні дрібні конфлікти, як правило, загострюються та завдають серйозної шкоди, якщо хоча б одна зі сторін має доступ до вогнепальної зброї. Використання вогнепальної зброї в умовах міжособистісного конфлікту збільшує не тільки тяжкість шкоди, але й кількість жертв у порівнянні з ситуаціями, коли використовується холодна зброя.

Не дивно, що країни, у яких спостерігається високий рівень злочинності та насильства, дуже часто стикаються з проблемами неконтрольованого розповсюдження та торгівлі вогнепальною зброєю. При цьому більшість вогнепальної зброї, яка використовується у злочинах, має незаконне походження.

Як показують дослідження проекту SAFTE щодо незаконних ринків зброї та придбання зброї терористичними мережами в Європі виявило дані, які підтверджують факт збільшення кількості вогнепальної зброї на незаконному ринку в Європі, оскільки в Європі фіксується менше вилучень вогнепальної зброї, ніж крадіжок вогнепальної зброї. Це полегшує

придбання вогнепальної зброї злочинцями та терористами на чорному ринку. За цих обставин можна припустити, що це сприятиме подальшому попиту, особливо серед злочинних угруповань, оскільки зростає вимога володіти вогнепальною зброєю для захисту від інших угруповань і конкуруючих злочинців. Це потенційно може призвести до зростання озброєнь у містах і подальшого збільшення кількості поранень та летальних випадків [5].

Незаконний доступ до вогнепальної зброї, та її злочинне використання викликає особливе занепокоєння щодо терористичної діяльності, де використання вогнепальної зброї сприяє збільшенню загрози та руйнівної сили цих груп, а отже, їх впливу на мир, державну безпеку та безпеку громадян.

Дослідження Фламандського інституту миру вказує на те, що терористи в Європі збільшили використання вогнепальної зброї разом із вибухівкою та іншими пристроями [6]. Ці висновки не є винятковими для одного регіону та фактично підтверджені дослідженням Nuwer [7], яке показує, що вогнепальна зброя є інструментом, який призводить до найбільшої кількості жертв під час терористичних атак [8]. https://www.flemishpeaceinstitute.eu/sites/vlaamsvredesinstituut.eu/files/files/reports/syntheserapport_safte.pdf<https://www.scientificamerican.com/article/gun-terrorism-is-the-deadliest-kind/>

Посилення страху та незахищеності, спричинені злочинними угрупованнями, можуть зрештою призвести до збільшення рівня (вимушеної) міграції та внутрішнього переміщення населення. Іншим потенційним впливом зростання приватної безпеки є зниження контролю над придбанням зброї для приватних охоронних організацій. Часто державні механізми контролю за такими придбаннями та імпортом відсутні чи слабоконтрольовані, тому такі організації самі домовляються з постачальниками зброї. Це призводить до відсутності відповідальності, і ця зброя може потрапити до незаконного обігу.

Зростання цивільних приватних охоронних фірм з безпеки та розширення масштабів їхньої діяльності в багатьох країнах вимагають відповідних правових механізмів регулювання та нагляду для забезпечення дотримання національних і міжнародних стандартів щодо запобігання їхнім незаконним діям.

Регулювання діяльності приватних охоронних фірм часто або взагалі відсутнє чи недостатньо врегульоване державою, що створює ризик створення важливих юридичних лазівок і джерел для незаконного розповсюдження зброї. Правила значно відрізняються: від повної заборони таких організацій, як у Болівії, до більш-менш регульованої діяльності. У деяких країнах такі фірми не жуть мати вогнепальну зброю, тоді як в інших це дозволено, і держава видає працівникам цих приватних компаній ліцензії на носіння та зберігання вогнепальної зброї.

Отже, проблема незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин має міжнародний характер та вимагає спільних зусиль усіх країн для її вирішення. Злочинні групи та терористичні організації використовують незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин для здійснення терористичних актів, збройних нападів та інших злочинів, які загрожують як громадській так і національній безпеці.

У багатьох країнах світу існують правові норми, спрямовані на регулювання обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин. Проте не завжди ці норми є достатньо ефективними та відповідними сучасним викликам та загрозам. Зокрема, відсутність контролю та нагляду за обігом зброї може призводити до її незаконного використання, що загрожує безпеці суспільства. Тому необхідно удосконалювати національне законодавство та міжнародні договори для забезпечення ефективного контролю за обігом вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин.

Одним зі способів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин є забезпечення ефективного контролю та нагляду. Правоохоронні органи повинні мати достатні ресурси та повноваження для виявлення та припинення цих видів злочинів затримання та притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб.

Джерела

1. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391.

2. Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.

3. Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Кіберзлочинність у сфері електронної торгівлі як прояв кримінального професіоналізму. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 59–65.

4. Луценко Ю. В. Проблеми законодавчого регулювання обігу зброї в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 4. С. 108–113.

5. Nils Duquet, Kevin Goris. Firearms acquisition by terrorists in Europe. Research findings and policy recommendations of Project SAFTE. *Flemish Peace Institute, Brussels*, 18 April 2018. https://www.flemishpeaceinstitute.eu/safte/files/vrede_syntheserapport_safte_lr.pdf.

6. Duquet, N. (ed.) Armed to Kill A comprehensive analysis of the guns used in public mass shootings in Europe between 2009 and 2018. https://vlaamsvredesinstituut.eu/wpcontent/uploads/2019/10/Report_Armed_to_kill_web.pdf.

7. Nuwer, Rachel (2018). Gun Terrorism is the Deadliest Kind. *Scientific American*, January 1 st, 2018.

8. Bajekal, Naina and Vivienne Walt (2015). How Europe's Terrorists Get Their Guns. *Time*, December 7 th, 2015.

П. В. Струж,
аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету №1 ІПФНП
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОТИДІЮ РОЗСЛІДУВАННЮ З БОКУ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ СТ. 286 КК УКРАЇНИ

З початком кримінального провадження у особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 286 КК України, а також в осіб, зацікавлених в уникненні притягнення до кримінальної відповідальності такої особи, актуалізується як об'єкт впливу досудове розслідування та його результати. Такий вплив за найбільш розповсюдженою класифікацією форм протидії досудовому розслідуванню може бути внутрішнім, таким що виходить від суб'єктів та інших учасників досудового розслідування, та зовнішнім – від осіб, які не беруть участь у розслідуванні.

Для визначення особливостей такого впливу та його дієвості необхідно розглядати досудове розслідування як систему пов'язаних між собою в різних, обумовлених вчинним кримінальним правопорушенням та слідчою ситуацією, комбінаціях процесуальних дій та рішень суб'єктів кримінального провадження, спрямованих на одержання достовірних знань про обставини події цього кримінального правопорушення та осіб, причетних до його вчинення. Результатом досудового розслідування є система достовірних фактичних даних, одержаних в допустимий кримінальним процесуальним законом спосіб, та обґрунтоване ними підсумкове законне процесуальне рішення, яким завершується досудове розслідування. Саме таке структурування об'єкту протидії розслідуванню з моменту початку кримінального провадження дозволяє формувати як уявлення загально теоретичного рівня щодо закономірностей механізму протидії розслідуванню під час здійснення досудового розслідування, так і на рівні особливостей розслідування окремих різновидів кримінальних правопорушень.

З початком досудового розслідування навколо нього та його потенційно негативного для особи, яка вчинила порушення правил безпеки дорожнього руху, результату розгортаються дії суб'єктів протидії.

Узагальнення результатів інтерв'ювання слідчих, які розслідували злочини, передбачені ст. 286 КК України, під час якого було поставлене питання щодо визначення на підставі власного досвіду суб'єктів протидії розслідуванню дозволяє виділити таких наступних типових суб'єктів протидії:

- особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України – 89 %;

- близькі, родичі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення – 61%;

- інші особи, матеріально зацікавлені в уникненні кримінальної відповідальності винним – 2%;

- свідки, яким відомі обставини вчинення порушення права безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту – 65%;

- захисник підозрюваного – 46%;

- корумповані службові особи, які можуть вчинити вплив на слідчого, прокурора процесуального керівника – 24%;

- судові експерти, які проводять судову експертизу у кримінальному провадженні – 2%;

- слідчий, який здійснює кримінальне провадження – 4%;

- прокурор процесуальний керівник у кримінальному провадженні – 35%.

Вивчення робіт криміналістів, які присвятили свою увагу криміналістичній характеристиці суб'єктів протидії розслідуванню, призводить до формування системи критеріїв за якими має збиратися та узагальнюватися інформація про таких суб'єктів для забезпечення формування уявлень про їх потенціал при протидії розслідуванню порушень правил безпеки дорожнього руху:

- по-перше, мотиваційна основа дій суб'єкта протидії розслідуванню;

- по-друге, характер взаємозв'язку суб'єкта протидії з процесом досудового розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України;

- по-третє, наявні в суб'єкта протидії можливості щодо впливу на хід та результати досудового розслідування.

Поняттям особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України, охоплюється всі варіанти статусів, в яких може бути злочинець з моменту початку кримінального провадження до його завершення, а саме:

- процесуальний статус такої особи є не визначеним;
- особа є підозрюваною у кримінальному провадженні.

Для таких осіб уникнення кримінальної відповідальності є ключовим мотивом їх дій. Такий мотив або установка виділяється більшістю дослідників, які вивчали протидію розслідуванню. Але вибір способів протидії, до яких можуть вдаватися особи, які вчинили кримінальне правопорушення, залежать не тільки від психологічної складової, а від комбінації цілого комплексу чинників – біологічного, соціального та ситуаційного характеру. Нестерова І. А. та Софілканич О. В. вірно зазначають, що ознакою злочинця є особливості його інтелектуальної і емоційно-вольової сфер, характеру, темпераменту, спрямованості, орієнтацій, типових реакцій у поведінці, мотивацій його правомірних і протиправних діянь та ін. [1, с. 364]

Біологічні чинники пов'язані з інтелектуальним розвитком людини, її темпераментом та зовнішніми рисами. Комбінація рівня інтелекту та типу темпераменту, який є в протидіючої особи, визначає різну здатність людини до сприйняття, обробки та перетворення даних про подію кримінального правопорушення, швидкість її реакції на зміну ситуації в процесі застосування того чи іншого способу протидії розслідуванню, а також різний ступінь інтенсивності впливу на інших осіб в процесі протидії.

Так, сангвініки є енергійними, комунікабельними та швидко входять у соціальні контакти, є надзвичайно адаптивними. Меланхоліки з одного боку є емоційно чутливими та схильними до внутрішніх переживань, що можуть уповільнити їх реакції на ситуацію, що має місце у зв'язку із вчиненим ними кримінальним правопорушенням та його наслідками. Але з іншого боку притаманна їм креативність, уважність до деталей та творчість, можуть призвести до формування максимально узгоджених між собою та деталізованих недостовірних даних про обставини, які передували, мали місце під час дорожньо-транспортної події та після неї. Флегматики з їх внутрішнім спокоєм, емоційною стійкістю схильні до виваженого аналізу ситуації та прийняття на підставі нього логічних рішень.

Високий рівень емоційності холериків, поєднана зі спрямованістю на досягнення поставлених перед ними цілей, може призводити до інтенсивного, комплексного впливу на носії інформації, яка має значення для кримінального провадження.

Психологічні чинники протидії розслідуванню з боку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, – це не тільки про мотивацію, хоча вона і відграє вкрай важливу роль триггеру поведінкових реакцій особи. Це про поведінковий досвід такої особи. Порушення правил безпеки дорожнього руху, передбачені ст. 286 КК України, відносяться до тої категорії кримінальних правопорушень, які можуть вчиняти особи з різним життєвим (не тільки кримінальним) досвідом, рівнем та складністю процесів мислення, включаючи структуру сприйняття, міркування та прийняття рішень. Не слід упускати і вольові якості особи. Комбінація різних рівнів волі та інтелекту може впливати не тільки на вибір та застосування певного способу чи способів протидії розслідуванню, а й на припинення такої протидії. При чому, як показує досвід, комбінація рівня інтелекту вище середнього з високим рівнем вольових якостей можуть забезпечити готування та реалізацію особою способів протидії, результати застосування яких можуть суттєво ускладнити встановлення достовірних даних про обставини дорожньо-транспортної події (наприклад, шляхом комбінації достовірних та недостовірних даних про подію, що відбулася та її учасників). А найскладніше з припиненням протидії коли особа має низький рівень інтелекту та високий рівень вольових якостей. Така комбінація зумовлює те, що особа є закритою від психологічного (логічного, емоційного) впливу з метою переконати її відмовитися від протидії розслідуванню.

Не менш важливими для визначення потенціалу протидії розслідуванню є соціальні чинники – соціальні норми, які є базовими у визначенні поведінки особи, та її соціально-економічний статус.

В контексті протидії розслідуванню мова йде як про норми моралі, так і правові норми. Перша група норм визначає межі поведінки людини в ситуації протиставлення потенційного негативного для неї наслідку (притягнення до кримінальної відповідальності), засобів не допущення настання такого наслідку та результатів їх застосування і притягненням особи до кримінальної відповідальності за вчинене нею кримінальне правопорушення.

Соціально-економічний статус особи складається з соціальних зв'язків особи, її положення в суспільстві, матеріальних статків. Як показує слідча практика ця група чинників може грати значну роль у визначенні форм та конкретних способів протидії розслідуванню. І не завжди інтенсивна комплексна протидія розслідуванню із залученням корумпованих представників органів державної влади, в тому числі правоохоронних, судових, місцевого самоврядування може мати місце по фактам вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху матеріально забезпеченим громадянином. Така протидія може мати місце і при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, пересічною особою, яка може мати соціальні зв'язки з особами, які можуть вчинити владний вплив на осіб, які здійснюють досудове розслідування.

Досвід розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху показує, що серед осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення, як окремі категорії необхідно виділяти громадян України (ними були у 94% випадках з вивчених кримінальних проваджень) та іноземці (у 6% вивчених кримінальних проваджень).

Узагальнення слідчої практики розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху в контексті визначення взаємозв'язку статусу громадянина України та протидії розслідуванню з його боку призводить до визначення наявності кореляції статусу особи з протидією розслідуванню з її боку. Найбільший коефіцієнт кореляції (0,8) між цими фактами мають випадки вчинення дорожньо-транспортної події особами, які мають спеціальний правовий статус, а саме, Народні депутати України, судді, прокурори, адвокати. При чому, такі особи у протидії розслідуванню намагаються використовувати не тільки свої зв'язки в правоохоронних органах. На інтенсивність здійснення процесуальних дій впливають правові гарантії їхньої діяльності, передбачені відповідними законами. Слідчому обов'язково необхідно їх враховувати під час організації та проведення процесуальних дій за участі таких осіб, тому що не дотримання окремих гарантій може мати наслідком визнання протоколів процесуальних дій джерелами недопустимих доказів у кримінальному провадженні.

Окрему позицію серед підгрупи суб'єктів протидії розслідуванню, яка розглядається, є громадяни України, які є працівниками дипломатичного представництва, консульської установи та були за кермом транспортного засобу під час вчинення ними дорожньо-транспортної події, який належить дипломатичній або консульській установі та має відповідну державну реєстрацію. Специфічність цьому суб'єкту протидії додає сам транспортний засіб, щодо якого є обмеження у огляді та подальшому вилучення, визначені ч. 3 ст. 22 Віденської конвенції про дипломатичні відносини, прийнята 18 квітня 1961 року в Організації Об'єднаних Націй, та ч. 4 ст. 31 Віденської конвенції про консульські зносини, прийнята 24 квітня 1963 року в Організації Об'єднаних Націй. Громадянин України, який як водій є членом обслуговуючого персоналу дипломатичного представництва або консульської установи, може повідомити своїм керівникам недостовірні відомості щодо обставин події під впливом чого вони можуть не надати дозвіл на огляд та вилучення транспортного засобу, а це виключить в подальшому проведення важливих для встановлення обставин події судових експертиз (автотехнічної, транспортно-трасологічної, дорожньо-технічної, медико-криміналістичної, молекулярно-генетичної, тощо).

Під іноземцями в міжнародному праві розуміють осіб, які знаходяться на території певної держави і мають громадянство іншої держави або не мають громадянства взагалі. У свою чергу в числі іноземців можуть бути особи, які мають дипломатичний імунітет.

У всіх випадках вчинення дорожньо-транспортної події іноземцем слідчий має з'ясовувати його статус і окремо враховувати те, що до захисту його прав може приєднатися представник дипломатичного представництва або консульської установи. Статус (соціальний, спеціальний правовий, тощо) такої особи в державі, громадянином якої він є, може обумовити дії щодо перешкоджання розслідуванню під політичним впливом з боку представників органів державної влади іншої держави.

Джерела

1. Нестерова І. А., Софілканич О. В. Темперамент як біологічна детермінанта злочинної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія Право. Вип. 69. С. 362–366.

А. В. Тарасюк,
доктор юридичних наук, професор
(Державне бюро розслідувань)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСЛІДНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», Державне бюро розслідувань як важливий елемент правоохоронної системи продовжує виконувати визначені завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції.

Державне бюро розслідувань в сучасних умов російсько-української війни основні зусилля зосередило на протидії злочинам проти основ національної безпеки, корупційним кримінальним правопорушенням, злочинам під час державних закупівель та закупівель для потреб армії, викритті зловживань у роботі територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, виявленні та націоналізації активів суб'єктів російської федерації, а також багатьох інших важливих напрямках.

Унаслідок такої роботи майже на 45% зросла кількість проваджень. У 2023 році працівники Державного бюро розслідувань здійснювали досудове розслідування у майже 71 900 кримінальних провадженнях, що на понад 23 тисячі більше, ніж у 2022 році.

До суду направлено понад 7,2 тис. обвинувальних актів.

За результатами розслідувань в управління державі передано майно на понад 7,3 млрд гривень. Це, зокрема, власність суб'єктів рф в Україні.

Незважаючи на результати роботи у минулому році, у 2024 році діяльність Державного бюро розслідувань була зосереджена на якості розслідувань та підвищенні ефективності ДБР як самостійного та незалежного правоохоронного органу.

Питання підслідності для Державного бюро розслідувань є надзвичайно актуальними, оскільки це стосуються низки проблемних питань, які потребують свого вирішення.

Так, «підслідність» кримінальних правопорушень різним органам досудового розслідування, визначена статтею 216 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України). Метою та завданням підслідності є покращенню ефективності діяльності органів досудового розслідування, включно з їхньою певною спеціалізацією у сфері досудового розслідування окремих видів правопорушень. Крім того, підслідність сприяє якісному відомчому управлінню та міжвідомчій координації органів досудового слідства прокуратурою відповідно до завдань, передбачених чинним законодавством.

Класичні ознаки підслідності ґрунтується на таких типових критеріях, як **територіальність** (юрисдикція щодо місця вчинення кримінального правопорушення), **предметність** (вид злочину) та **суб'єкт** (особа, щодо якої здійснюється досудове розслідування).

Крім цього, КПК України оперує й іншими критеріями, за якими може визначатися підслідність: розмір предмета злочину чи завданої ним шкоди, вольове рішення керівника правоохоронного органу, погодженого з відповідним прокурором, черговість початку досудового розслідування тощо.

Державне бюро розслідувань, як орган досудового розслідування, також має встановлену КПК України підслідність злочинів. Однак, вона не є однорідною та простою у застосуванні, а тому складається з двох окремих видів:

- суб'єктна (високопосадовці, судді та правоохоронці);
- предметна (військові злочини).

Щодо відповідних суб'єктів, то КПК України (ч. 4 ст. 216) містить застереження про те, що вказані особи відносяться до підслідності слідчих ДБР, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Саме в цій площині на практиці найчастіше всього виникають колізійні моменти підслідності. Наведемо такий приклад: ДБР здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого міністром або народним депутатом України, що безпосередньо коригується з вимогами ч. 4 ст. 216 КПК України. За таких умов це підслідність ДБР.

Однак, може виникнути ситуація, коли у процесі досудового розслідування буде встановлено, що розмір предмета

злочину або завданої ним шкоди в 500 і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину. За цих умов, згідно з пунктом другим ч. 5 ст. 216 КПК України – підслідність НАБУ. Поряд із цим постають питання допустимості здобутих за цих умов доказів у кримінальному провадженні, оскільки вони можуть бути поставлені під сумнів підозрюваним (обвинуваченим) чи його захисником. Вважаємо, що вказана колізія має бути вирішена тільки чіткою регламентацією законодавчих положень щодо підслідності або навіть більш кардинально – структурними змінами у переліку правоохоронних органів, з яких залишитися повинен тільки один.

Загалом існуючий стан нормативного врегулювання підслідності у КПК України потребує чіткого та логічного впорядкування. Більше того, судова практика недвозначно поставила крапку у порушенні правил підслідності шляхом винесення виправдувальних вироків.

До підслідності ДБР визначено таку категорію осіб, як:

1. Високопосадовці:

- Президент України, повноваження якого припинено;
- Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, перший заступник та заступник міністра;
- Член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України;
- Член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України;
- Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступник;
- член Центральної виборчої комісії;
- народний депутат України;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- Голова Національного банку України, його перший заступник та заступник;
- Голова Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступник;
- Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступник;

- Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступник;
- Радник або помічник Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;
- особа, посада якої належить до категорії «А», крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності Національного антикорупційного Бюро України.

2. Правоохоронці та судді:

- Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступник;
- Директор Національного антикорупційного бюро України;
- службові особи Національного антикорупційного бюро України;
- заступник Генерального прокурора-керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- інші прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- судді;
- працівники правоохоронних органів.

3. Особи, які вчинили військові кримінальні правопорушення, крім передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України.

Також слід наголосити, що до Верховної ради України подано проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо визначення підслідності кримінальних правопорушень, досудове розслідування, яких здійснюють слідчі органів державного бюро розслідувань) від 09.12.2019 № 2560.

Проектом цього Закону заплановано усунути розбіжності та неузгодженості між положеннями ч. 4 ст. 216 КПК України та ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань». Розробники пропонують розширити коло суб'єктів, які будуть підслідні ДБР (наприклад, це Голова та члени Центральної виборчої комісії, Рахункової палати, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадові особи місцевого самоврядування, посади яких віднесено до першої та другої категорій посад, судді Конституційного суду України, присяжні тощо).

Вважаємо, що запропоновані заходи можуть значно покращити розслідування кримінальних правопорушень та підвищити його ефективність. Зазначене також позитивно вплине на якість кримінального правосуддя, а також підвищить довіру громадян і суспільства до системи кримінальної юстиції, у тому числі до діяльності Державного бюро розслідувань, як самостійного та незалежного правоохоронного органу.

Джерела

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
3. Проект Закону України про внесення змін до деяких законів України (щодо визначення підслідності кримінальних правопорушень, досудове розслідування, яких здійснюють слідчі органів державного бюро розслідувань) № 2560 від 09.12.2019. Інформаційний ресурс: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67583.

Є. В. Терлецький,
аспірант наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
Навчально-наукового інституту № 1
(Національна академія внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БОРотьБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Збройна агресія РФ, що потягнула за собою широкомасштабне вторгнення на територію України призвела до виїзду за межі країни в пошуках своєї безпеки мільйони українських громадян. Чимало з них уже повернулися додому або планують своє повернення, тоді як інші лише планують від'їзд. Демографічна ситуація в Україні з початку широкомасштабного вторгнення РФ на територію України з лютого 2022 року і до нині стрімко змінюється, як у кількісних, так і в якісних показниках. Ці зміни впливають на соціально-економічну сферу, обороноздатність країни, її позиціонування у світі та призводять до наслідків, що впливатимуть на українські реалії в середньо- та довгостроковій перспективі [1].

Оскільки сучасні міграційні потоки є транснаціональними явищами, то і керувати ними було передбачено спільними зусиллями всіх держав, що торкнулися цих потоків. І політика розвитку, і участь у регіональних консультативних процесах є зовнішньополітичними інструментами імміграційного регулювання, які використовуються ЄС. Їхня схожість полягає в тому, що вони спрямовані на об'єднання країн походження, транзиту та призначення мігрантів для співпраці в управлінні міграційними потоками [14; 15].

Взаємодія в галузі міграції передбачала передусім належне регулювання міграційних процесів, зокрема мала включати протидію нелегальній міграції, розбудову системи захисту біженців відповідно до європейських стандартів, розвиток інфраструктури інтегрованої охорони кордону, боротьбу проти корупції та організованої злочинності. Все це розглядалось як передумова для поступової відміни візового режиму для громадян відповідних країн і як необхідні кроки не лише в інтересах безпеки кордонів ЄС, а й внутрішньої безпеки

та стабільності в країнах Східного партнерства. Для їх здійснення ЄС виділяє фінансову та технічну допомогу [2; 16].

Глобалізація, дисбаланс розвитку держав, політичні та економічні кризи, пошук кращої долі та бойові дії здебільше примушують людей до залишення звичних місць проживання. Світові міграційні процеси були і залишаються природним явищем, вони є характерні для усіх етапів розвитку людства. Швидкий розвиток транспортних сполучень залучає фактично усі країни світу до міграційних процесів як на загальнодержавному, так і на світовому рівнях. Будучи реакцією на відмінності в умовах та рівні життя, несприятливі фактори життєдіяльності людини, міграція з точки зору розвитку людства є позитивним явищем, що допомагає задовольнити потреби економіки, забезпечити соціокультурний обмін, духовне взаємозбагачення. Однак значною негативною особливістю сучасної міжнародної міграції є високий рівень її нелегальної складової і високої латентності [4, с. 100].

За даними агентства ООН у справах біженців, понад 6 млн 154 тис. біженців* були зареєстровані у статусі шукачів тимчасового притулку у країнах ЄС. Основна кількість таких подань – у Польщі, а також у Німеччині, країнах Балтії, Румунії і Словаччині. У той же час станом на 27 березня 2024 року кількість українських біженців, які проживають за межами ЄС налічує близько 571,300 тис. осіб. Понад 6 млн. 725 тис. біженців з України зафіксовано у світі [13]. З них 6,004 млн перебувають у Європі, у тому числі 1,25 млн осіб – у Росії та Білорусі (добровільно або депортовані).

За межами Європи, переважно в США та Канаді, перебувають 475,6 тис. осіб. Ця оцінка включає українців, які подали заяву на притулок як біженці, особи з тимчасовим захистом або іншими подібними статусами [10].

За інформацією Державної прикордонної служби України, які збігаються з даними прикордонних служб країн Європи, дають значно менші цифри. У кінці 2023 року було зафіксовано 22,9 млн виїздів з України з початку великої війни та 20,1 млн в'їздів [11]. Різниця становила 2,81 млн осіб, тоді як наведена

* Станом на 24 вересня 2024 року.

вище оцінка кількості українських мігрантів від УВКБ ООН значно її перевищує. Можна припустити, що тимчасовий прихисток отримала значна частина українців, які виїхали до лютого 2024 року з інших, переважно економічних причин [10].

Водночас, залежно від розвитку воєнно-політичної обстановки в країні у 2024 році існує велика ймовірність збільшення міграційних процесів з України [13].

За інформацією уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, з 24 лютого 2022 року із України виїхало понад 14,5 млн громадян, із них як мінімум 11,7 млн осіб – до країн Євросоюзу [7], серед яких багато жінок та дітей, людей з інвалідністю, дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування, людей похилого віку, стали потенційними жертвами злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. Наведені категорії осіб є вразливими не лише у фізичному, але й у ментальному плані, адже переживають стрес зі значними негативними наслідками, що позначається на їх ментальному здоров'ї, підвищуючи вразливість.

Аналіз звітності ДМС України за 2023 рік дає підстави стверджувати, що сьогодні залишають країну переважно люди працездатного віку, що негативно впливає на внутрішній ринок праці, і у найближчій перспективі держава почне відчувати нестачу працездатного населення [3]. Особливо дана проблема відчувається при високому рівні еміграції висококваліфікованих кадрів, таких як вчені, програмісти, лікарі та ін. В такому випадку, може спостерігатися дефіцит трудових ресурсів і відбуватися зниження продуктивності праці в країнах походження [9, с. 62].

Боротьба з нелегальною міграцією становить найскладніший елемент міграційної політики ЄС. Сучасна міграційна політика ЄС об'єднує в собі два напрями: регулювання легальної міграції та протидія нелегальній. Перший напрям передбачає визначення нових правових і політичних механізмів і розроблення правових регуляторів внутрішніх міграційних потоків. Другий напрям міграційної політики представлений проблемою нелегальної міграції, яка стоїть перед державами-членами ЄС. Її некерований розвиток сприяє поширенню таких соціальних явищ, як злочинність, безробіття й тиск на соціальні бюджети держав-членів ЄС. Для запобігання цьому ЄС

поступово реалізує такі завдання: встановлює обмеження міграційного потоку на загальноєвропейському рівні, для чого ухвалює відповідні нормативно-правові акти; посилює контроль перетину біженцями кордонів європейських держав, особливо на півдні Європи, а також у гірських і лісових масивах; створює єдину прикордонну службу, що дає можливість узяти під особливу охорону контрольні-пропускні пункти на автомагістралях, в аеропортах, на морських і залізничних вокзалах; стимулює біженців повертатися на батьківщину та втілювати в життя відповідні програми пріоритету добровільного виїзду іммігрантів додому; уніфікує загальноєвропейське законодавство та законодавство окремих країн відповідно до викликів і потреб сьогодення [8, с. 57].

Як свідчить статистична звітність правоохоронних органів, організована злочинність не стоїть на місці. До повномасштабного вторгнення РФ на територію України у рейтингу злочинності від GI-ТОС Україна займала 34-те місце серед 193-х країн світу та третє у Європі [12].

Сьогодні зі світовими кримінальними ринками Україну пов'язують чотири види діяльності: 1) контрабандні шляхи, що з'єднують Росію та Україну й проходять через окуповані території; 2) заводи в Україні, на яких виробляються заборонені експортні товари; 3) неконтрольовані міграційні процеси (нелегальна міграція).

Враховуючи те, що організована злочинність виникає складним причинним комплексом, боротьба з нею буде ефективною лише тоді, коли існуватимуть відповідні умови формування системи заходів (економічних, соціальних, правових, організаційних та ін.), які будуть націлені на блокування, нейтралізацію цих небезпечних явищ сьогодення на засадах здійснення спеціальної правоохоронної діяльності. Головним центром такої діяльності повинна стати правоохоронна структура, яка здатна оперативно та ефективно реагувати на виклики і загрози, які існують з боку організованої злочинності, у тому числі на транснаціональному рівні [5, с. 365].

Неупереджений аналіз свідчить, що до основних чинників, які роблять Україну привабливою для нелегалів, слід віднести: 1) транзитне та близьке до країн ЄС географічне положення, розвиненість транспортної інфраструктури, існування

каналів контрабанди людей через морські порти*, залізницею, через неконтрольовані ділянки кордону, слабка облаштованість кордонів; 2) недосконале законодавство та недостатність адміністративних засобів контролю перебування іноземних громадян на території країни, яке створює сприятливі умови для юридичного забезпечення легальних каналів в'їзду потенційних нелегальних іммігрантів в Україну; 3) неузгодженість дій різних відомств та служб, міжвідомче розпорошення фінансування, що знижує рівень контролю над міграційною ситуацією; 4) недостатнє фінансування заходів щодо протидії та боротьби з нелегальною міграцією, яке суттєво знижує їх ефективність та формує передумови для неконтрольованості міграційних процесів; 5) недосконалість електронної системи ідентифікації іноземців та єдиного реєстру іноземних громадян, які в'їжджають в Україну чи перебувають на її території; 6) активне використання злочинними угрупованнями місцевого населення для переміщення, переховування, супроводження нелегалів, прибутковість даного бізнесу; 7) поширення корупції та зловживань у сфері контролю та запобігання нелегальній міграції, корупційні дії посадовців щодо приховування нелегальних мігрантів, їх легалізації, безпосереднє прикриття злочинних угруповань, які займаються контрабандою людей та трафікінгом [6].

Таким чином, політика держави у сфері нелегальної міграції залишається гострою та актуальною проблемою сьогодення. Негативні наслідки неконтрольованої міграції в нашій державі наразі ще повністю не проявились. Неконтрольована у повній мірі державою нелегальна міграція створює загрози національній безпеці, призводить до погіршення криміногенної ситуації в країні, а також у перспективі може призвести до можливих конфліктів на національному та міжетнічному ґрунті та ряду інших негативних чинників.

Будемо сподіватись, що прийняття нових та удосконалення існуючих нормативно-правових актів, які регулюють питання протидії злочинності, в контексті воєнної агресії РФ проти України значно пришвидшить перемогу нашої держави.

* Наразі цей «напрямок» призупинений у зв'язку з широкомасштабним вторгненням РФ на територію України.

Джерела

1. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні: аналіт. доп. / В. Потапенко, А. Головка, О. Валецький та ін. ; за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 33. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad_mihratsia_gotove_03_01_2023.pdf (дата звернення 07.09.2024).
2. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн східного партнерстві. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf> (дата звернення 07.09.2024).
3. Звіт Голови ДМС України за результатами роботи у 2023 році. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/15875.html> (дата звернення: 07.09.2024).
4. Кузнецов С. О. Організаційно-правові механізми протидії нелегальній міграції морем. *Правова держава*. 2021. № 42. С. 100–107.
5. Луценко Ю. В., Полторацький О. Б. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 215–217.
6. Нелегальна імміграція на півдні України: стан, потенційні загрози і наслідки. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/januar2009/9.htm> (дата звернення 07.09.2024).
7. Омбудсмен розповів, скільки українців виїхало за кордон із 24 лютого. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/ombudsmen-rozpoviv-skilky-ukrayinciv-vuyxalo-kordon-24-lyutoho> (дата звернення: 07.09.2024).
8. Пак Н. А. Міграційна політика Європейського Союзу: проблеми і перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. Вип. 6. С. 57.
9. Цевух Ю. О. Вплив міжнародної трудової міграції на національний ринок праці. *Емпіричні підходи щодо вивчення рівня добробуту у країнах СНД* : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. семінару ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2012. С. 61–63.
10. Як інші країни після воєн повертали своїх мігрантів і що робити Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/05/2/713185/> (дата звернення: 07.09.2024).
11. Яка демографічна ситуація в Україні : дані соціології. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/09/23/7421114/>.
12. Global Initiative Strategy (2024-2026). URL: <https://globalinitiative.net/analysis/global-initiative-gitoc-strategy-2024-2026/> (дата звернення: 07.09.2024).
13. Ukraine Refugee Situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.92194970.188031801.1670859078-711474979.1670859078 (дата звернення: 07.09.2024).
14. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Запобігання нелегальній міграції: у пошуках оптимальної моделі. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2022. № 1(24). С. 1–24.

15.Луценко Ю. В. Актуальні питання протидії організованим злочинностям в контексті міграційної політики держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 6(47). С. 132–136.

16.Луценко Ю. В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60–64.

С. А. Тюленев,
директор, кандидат економічних наук
(Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СТОРОНИ ОБВИНУВАННЯ З ДЕРЖАВНИМИ РЕЄСТРАТОРАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РЕЙДЕРСТВОМ

До способів збирання доказів стороною обвинувачення належить «витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей» [1]. Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із протиправними посяганням на активи суб'єктів господарювання, тобто із рейдерством, сторона обвинувачення вдається до взаємодії з суб'єктами, уповноваженими на здійснення державної реєстрації, адже окремі тактичні завдання можливо вирішити лише за участю останніх. Водночас зауважимо, що така взаємодія передбачає не тільки сумісне вирішення тактичних завдань, але може набувати і нетрадиційних форм. Тому вважаємо за потрібне зупинитися на цьому питанні більш детально.

Кримінальні правопорушення, пов'язані із рейдерством досить часто вчиняються шляхом реалізації низки незаконних реєстраційних дій або таких дій, проведених на підставі підроблених документів. На практиці схеми рейдерства часто полягають у внесенні недостовірних відомостей до державних реєстрів (зміна власника об'єкта нерухомого майна, зміна керівника юридичної особи, проведення державних реєстраційних дій на підставі підроблених документів або без достатніх правових підстав, заволодіння корпоративними правами шляхом неправомірної перереєстрації корпоративних прав, привласнення майна суб'єкта господарювання шляхом провадження незаконних реєстраційних дій тощо).

Як слушно вказують у юридичній літературі, однією з поширених рейдерських схем є протиправне заволодіння

майном суб'єкта господарювання шляхом внесення змін до державних реєстрів на підставі поданих державному реєстратору підроблених рішень органів управління юридичної особи, договорів про відчуження, рішень суду тощо. Задля реалізації цієї схеми рейдери подають реєстратору протокол зборів учасників товариства (інші документи, відповідно до яких права переходять до третьої особи), а реєстратор своєю чергою здійснює відповідну реєстраційну дію та передає корпоративні права такій особі [2; 3].

В окреслених ситуаціях на сторону обвинувачення покладається вирішення завдання щодо спростування наявності в діях державних реєстраторів ознак кримінальних правопорушень. Нерідко державні реєстратори намагаються приховати власні протиправні дії, запевняючи сторону обвинувачення в тому, що вони перебувають на стороні правопорядку, хоча насправді передають рейдеру конфіденційну інформацію, у тому числі ту, що може становити таємницю досудового розслідування, запевняють сторону обвинувачення у не встановленні неточностей або ознак підробки у документах, наданих на реєстрацію тощо. Таким чином, будучи у змові з рейдерами, окремі суб'єкти, уповноважені на здійснення державної реєстрації, під виглядом взаємодії з силами безпеки фактично протидіють розслідуванню.

Під час взаємодії з державними реєстраторами, сторона обвинувачення має зважати на той факт, що окремі реєстраційні дії можуть стати наслідком помилки особи, яка не пов'язана з умисним порушенням приписів закону. До типових помилок державних реєстраторів відносять:

- процедурні порушення порядку проведення державної реєстрації прав, під якими розуміють недотримання зазначеної у ст. 18 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» послідовності дій, котрі мають бути проведені під час державної реєстрації речових прав та їх обтяжень, внесення змін до записів Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;

- недотримання порядку державної реєстрації прав під час роботи із судовими рішеннями;

- інші порушення вимог чинного законодавства, які опосередковано пов'язані з дотриманням порядку державної

реєстрації прав (наприклад, недотримання нормативних правил щодо оформлення за формою та змістом рішень у сфері державної реєстрації прав, закріплених Вимогами до оформлення рішень державними реєстраторами прав на нерухоме майно, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 21.11.2016 № 3276/5; порушення вимог щодо оформлення реєстраційних справ, установлених Порядком формування та зберігання реєстраційних справ, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 18.11.2016 № 3267/5) [4, с. 10–105]. Тому під час розслідування важливо з'ясувати у чому конкретно полягала помилка державного реєстратора та чи не було її допущено умисно.

Традиційно мета та межі взаємодії сторони обвинувачення з державними реєстраторами визначаються положеннями кримінального процесуального законодавства та нормативно-правовими актами, котрі є правовою основою діяльності суб'єктів, уповноважених на проведення реєстраційних дій. Під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень взаємодія цих суб'єктів може бути реалізована у таких формах:

1) довідково-консультаційна діяльність, як правило, здійснюється усно і стосується з'ясування загального порядку та специфічних особливостей провадження реєстраційних дій під час воєнного стану;

2) звернення до державного реєстратора сторони обвинувачення із судовим рішенням про арешт майна, що накладено слідчим суддею у межах кримінального провадження, важливо, що в цьому разі реєстраційні дії виконуються негайно, а обов'язковість отримання державним реєстратором судового рішення в електронній формі шляхом інформаційної взаємодії або направлення запиту в паперовій формі до суду для отримання засвідченої копії судового рішення – спростовується;

3) виконання стороною обвинувачення рішення слідчого судді про надання тимчасового доступу до речей і документів, володільцем (утримувачем) яких є державний реєстратор.

Отже, розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із протиправним заволодінням активами суб'єкта господарювання вимагає відшукання ефективних механізмів

з'ясування обставин учинення кримінального правопорушення та збирання доказів, що засвідчують вину особи у їх скоєнні. Типовою формою взаємодії для цих кримінальних проваджень є взаємодія сторони обвинувачення з державними реєстраторами. Традиційними формами взаємодії окреслених суб'єктів є довідково-консультаційна та виконання судових рішень, що вимагають вчинення реєстраційних дій і виконання ухвали про надання тимчасового доступу до речей і документів. За умови виявлення будь-яких помилок державних реєстраторів у процесі розслідування, сторона обвинувачення може вдаватися і до інших, нетрадиційних форм взаємодії: коли такий суб'єкт має розглядатися не тільки, як учасник правових відносин, а і як особа у діях якої вбачаються ознаки недотримання правових засад, а подекуди навіть як співучасник рейдерів. За таких умов форми взаємодії мають набувати нового характеру, а державний реєстратор має стати об'єктом кримінальної процесуальної діяльності.

Джерела

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 №4651-VI (зі змінами та доповненнями) // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17> (дата звернення: 22.09.2024).
2. Системний звіт «Боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації» (липень 2017 р.). *Business Ombudsman Council*. URL: <https://boi.org.ua/publications/systemicreports/1134-systemic-report-combatting-raidership-current-stat> (дата звернення: 01.10.2024).
3. Гончарук О. «Полювання» на бізнес час припинити. *Юридичний вісник України*. 2019. № 1–2. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/polyuvannya-na-biznes-chas-pryupnyty/> (дата звернення: 01.10.2024).
4. Селіванова К. Типові помилки державних реєстраторів під час державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 101-106. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.18>.
5. Типові помилки, які виникають під час державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, а також державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. *Матеріали спільної робочої групи Міністерства юстиції України та Нотаріальної палати України*. 2017. URL: http://npu.in.ua/uploads/files/user_2147483647/Docs/PUBLIC/Posibnyk_0512.pdf.

Ю. Ю. Царук,
ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету №2 ІПФПНП,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОГНОЗУВАННЯ, ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПРОТИДІЄЮ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Проблематика. Окремі аспекти прогнозування, планування в системі управління протидії оперативними підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України шахрайству, вчиненого в умовах воєнного стану шляхом незаконних операцій з використанням електронно – обчислювальної техніки.

Вступ. Згідно з статистичними даними офісу Генерального прокурора України про кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких здійснюється органами Національної поліції, у відсотковому відношенні, від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у провадженнях, до кількості рішення по яких не прийнято (нерозкриті кримінальні правопорушення), в розрізі років: 2020 р. – 71%; 2021 р. – 63%; 2022 р. – 80%; 2023 р. – 81% [1]; чітко відображено значний приріст скоєння шахрайства, як виду злочину. Для виокремлення проблематики протидії було здійснено аналіз наукового доробку в галузі оперативно – розшукової діяльності (далі ОРД), на предмет дослідження питань прогнозування, планування як ключових елементів в системі управління протидії оперативними підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України шахрайству, вчиненого в умовах воєнного стану шляхом незаконних операцій з використанням електронно – обчислювальної техніки.

Мета. Виокремлення елементів в прогнозуванні, плануванні процесів управління оперативно – розшукової діяльності по протидії шахрайству.

Результати. ОРД є системою спеціально організованих для цієї мети оперативних підрозділів, які застосовують

властиві їм форми, засоби та методи ОРД, тому під системою застосування оперативно – розшукових сил, методів і засобів розуміють систему управління у сфері ОРД – систему суб'єктів ОРД. Тобто чинну систему оперативних підрозділів розуміють як систему управління у сфері ОРД.

Об'єктом у системі управління у сфері ОРД є відносин, які виникають у процесі протидії злочинності з використанням оперативно – розшукових сил, методів і засобів.

Суб'єктами управління у сфері ОРД є керівники відповідних правоохоронних органів (начальники, їхні заступники з оперативної роботи), керівники оперативних служб правоохоронних органів, а також керівники окремих оперативних підрозділів.

Процес управління складається з інформаційно – аналітичної роботи, визначення завдань, прогнозування, планування, організації, корегування, обліку й контролю.

Завдання управління передбачає упорядкування ОРД як системи, її планомірне удосконалення та увідповіднення зі сучасними вимогами, інтеграцію різноманітних компонентів ОРД.

Стратегічні й тактичні цілі знаходять своє втілення в цільових функціях – прогнозуванні та плануванні.

Під прогнозуванням розуміється наукове визначення ймовірних шляхів і результатів майбутнього розвитку явищ, процесів і подій (формування злочинних організацій, готування та вчинення кримінальних правопорушень тощо), оцінки показників, що характеризують ці явища та процеси для порівняно віддаленого майбутнього. Прогнозування в ОРД є невід'ємною складовою загального передбачення, що поєднує всі різновиди способів отримання інформації про майбутній розвиток подій.

Планування – це обрання цілей і рішень, необхідних для їх досягнення, заздалегідь прийняте рішення про те, хто, що, коли і як буде робити, процес підготовки на перспективу рішення про те, що, ким, як, і коли має бути виконано [2, с. 216–218].

Констатуємо, що шахрайства вчинені в умовах воєнного стану, шляхом незаконних операцій з використанням електронно – обчислювальної техніки, є кримінальними правопорушеннями, вчинення яких спричиняє суспільний резонанс,

тим самим його дестабілізує, та за результатами протидії яких суспільство оцінює якість проведеної роботи оперативних підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України.

Зроблено акцент на прогнозуванні та плануванні ОРД як на вкрай важливих, необхідних засобів ефективної протидії шахрайству, так як зазначені елементи ОРД: забезпечують моделювання події кримінального правопорушення шляхом побудови оперативних версій, що найбільш моделюють обставини подій кримінального правопорушення; управління процесом протидії кримінальним правопорушенням; строків проведення оперативно – розшукових та інших дій; можливий сценарій розвитку події кримінального правопорушення; побудову, корегування плану, виходячи з результатів проведених заходів.

Дослідженні обставини, в результаті їх сукупності, можуть суттєво покращити прогнозування, планування в системі управління протидії оперативними підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України шахрайству, вчиненого в умовах воєнного стану шляхом незаконних операцій з використанням електронно – обчислювальної техніки.

Висновки. Для більш ефективної протидії проявам шахрайства, вчиненого в сучасних умовах воєнного стану, в чому числі шляхом незаконних операцій з використанням електронно – обчислювальної техніки, оперативним підрозділам кримінальної поліції Національної поліції України, в питанні протидії зазначеному виду кримінального правопорушення, необхідно враховувати виокремлені елементи в прогнозуванні, плануванні процесів управління ОРД.

Джерела

1. Сайт офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

2. Оперативно-розшукова діяльність підрозділів карного розшуку Національної поліції України : навчальний посібник / А. В. Баб'як, Ю. І. Дмитрик, В. П. Захаров, В. Я. Ільницький, М. А. Лісовий, А. В. Мовчан. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 256 с.

Є. А. Цимбал,
курсант навчально-наукового інституту № 1
(Національна академія внутрішніх справ)

Н. В. Капітонова,
викладач кафедри поліцейського права,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження особливостей функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні зумовлена сучасними викликами, які постали перед державою, що суттєво впливає на всі аспекти управління, зокрема на роботу органів місцевого самоврядування, які відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності та життєдіяльності громад. Особливої уваги потребує правове регулювання діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, що включає питання підпорядкування, фінансування та прийняття надзвичайних рішень.

Метою даного дослідження є аналіз особливостей функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Розвиток громадянського суспільства та демократизація суспільних відносин є відправною точкою для розвитку публічної сфери, яка спрямована на реалізацію публічного інтересу і складається з: державного сектору економіки, системи перерозподілу доходів для реалізації публічного інтересу, потреб державних і недержавних соціальних інститутів, громадських організацій та установ інтелектуальної сфери. Взаємоузгоджена діяльність органів державного управління та органів місцевого самоврядування в рамках формування єдиної системи публічного управління має бути спрямована на забезпечення умов для ефективного виконання завдань публічної сфери». Розвиток місцевого самоврядування в Україні є важливим елементом

демократизації та розвитку держави. Забезпечення ефективного функціонування органів місцевого самоврядування та посилення громадянської активності на місцевому рівні є одним з основних завдань українського уряду [1, с. 622].

Органи місцевого самоврядування і далі виконують свої повноваження, спрямовані розв'язувати питання місцевого значення з урахуванням специфіки функціонування в умовах воєнного стану». Органи місцевого самоврядування (сільська, селищна, міська рада; її виконавчі органи та голова) і надалі продовжують виконувати власні повноваження, покладені на них Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Додатково до цього Закону повноваження органів місцевого самоврядування регулюються положеннями Закону України № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану». Якщо органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи не здійснюють або не мають можливості здійснювати покладені на них Конституцією та законами України повноваження, то відповідно до Закону «Про правовий режим воєнного стану» утворюються тимчасові державні органи – військові адміністрації населених пунктів в межах територій територіальних громад. В умовах збройної агресії вони здійснюють делеговані повноваження органів місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Територіальні громади доводять, що розширення компетенції місцевого самоврядування через делегування його органам частини державних повноважень є виправданим і розумним кроком. 24 лютого 2022 р. Указом Президента України № 68/2022 на всій території України на базі місцевих державних адміністрацій було створено обласні та районні військові адміністрації, які діють на період воєнного стану для забезпечення дії Конституції та законів України (ст. 4, ст. 8 Закону № 389). Відповідно до ст. 17 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» органи місцевого самоврядування зобов'язані сприяти діяльності військових адміністрацій у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану [2, с. 119].

Місьцеве самоврядування увійшло у період дії правового режиму воєнного стану з незавершеним процесом реформи децентралізації. Водночас реалії війни вимагають зовсім

іншого характеру здійснення місцевої влади, покликаною забезпечити концентрацію ресурсів держави, оперативність прийняття і виконання рішень, що означає істотні кроки щодо централізації місцевого управління. Зміни пов'язані із утворенням місцевих військових адміністрацій, яким передається частина повноважень органів місцевого самоврядування громади, району, області (у разі їх співіснування) або й усі владні повноваження самоврядування. В останньому випадку, який запроваджується рішенням Верховної Ради України за поданням Президента України, функціонування органів самоврядування зупиняється [3, с. 36].

Коли відбувається тимчасова окупація територій і відповідні сільські, селищні, міські голови не можуть або не здійснюють свої повноваження через захоплення влади окупантами, тоді дійсно є необхідність в переміщенні органів влади на підконтрольну Україні територію і створенні військових адміністрацій як тимчасового органу, що буде забезпечувати життєдіяльність осіб на території, де йдуть бойові дії або немає місцевих органів влади. Наприклад, місто Куп'янськ Харківської області, яке потрапило під окупацію, де дії голови мали ознаки колаборантської діяльності і фактично голова не виконував свої повноваження (тоді повноваження голови виконує секретар), проте там військова адміністрації була створена лише 27 жовтня 2022 року. Однак яскравим прикладом є місто Чугуїв, яке постійно перебуває під обстрілами, але міський голова та міська рада є на місці і повноцінно виконують взяті на себе повноваження, проте там створюють військову адміністрацію і призначають начальником чинного міського голову. Варто розмежувати, що військові адміністрації мають забезпечити заходи оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури. Тобто це мають бути військові командири, які будуть призначені за поданням Генерального штабу Збройних Сил України і повинні забезпечити заходи оборони, захисту критичної інфраструктури і життєдіяльність особового складу Збройних Сил України. А що стосується забезпечення життєдіяльності, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, то все ж таки це мають виконувати органи місцевого самоврядування [4, с. 80].

Органи місцевого самоврядування на всіх рівнях співпрацюють з військовим командуванням та військовими адміністраціями і, за необхідності, узгоджують між собою певні повноваження. Більше того, місцеве самоврядування в Україні довело, що працює дуже ефективно навіть в умовах воєнного стану. В умовах необхідності одночасного вирішення низки складних питань ефективність взаємодії між органами влади, лідерами місцевих громад та представниками громадських і волонтерських організацій залишається високою, що дозволяє уникати гострих кризових ситуацій у забезпеченні життєдіяльності громад [1, с. 623].

Висновки. Отже, ми можемо зробити висновки, що в умовах воєнного стану функціонування органів місцевого самоврядування в Україні зазнало суттєвих змін та особливостей, які виникають через необхідність оперативного реагування на надзвичайні ситуації, координацію з державними органами та вирішення нових завдань. Органи місцевого самоврядування повинні тісніше співпрацювати з військовими адміністраціями та центральними органами влади для прийняття оперативних рішень, особливо у питаннях безпеки та евакуації населення. В умовах воєнного стану місцеві органи можуть отримати додаткові повноваження щодо забезпечення громадської безпеки, розподілу ресурсів та управління інфраструктурою. Воєнний стан змусив місцеву владу переорієнтувати свої завдання з розвитку інфраструктури та економіки на забезпечення життєдіяльності громад під час військових дій. Першочерговими стали питання гуманітарної допомоги, забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, координація волонтерських ініціатив та забезпечення стабільної роботи критичних об'єктів.

Тому важливим завданням є покращення координації між державними органами та місцевими громадами для ефективного управління ресурсами та реагування на виклики воєнного стану, забезпечення достатнього фінансування для підтримки функціонування критичної інфраструктури та відновлення територій після бойових дій, розробка спеціальних програм підготовки кадрів органів місцевого самоврядування до роботи в умовах криз та надзвичайних ситуацій. Таким чином, місцеві органи відіграють ключову роль у підтримці

життєзабезпечення населення в умовах воєнного стану, і їх діяльність вимагає постійної адаптації та розвитку для ефективного реагування на виклики часу.

Джерело

1. Поляк-Свергун М. М. Особливості функціонування органів місцевого самоврядування в Україні в сучасних умовах. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. С. 618-626. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/download/14676/14746> (дата звернення: 26.09.2024).

2. Пирого І. С., Пирого М. І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. С. 117-123. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/54862/1/283029-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-652340-1-10-20230626.pdf> (дата звернення: 26.09.2024).

3. Ключковський Ю. Б. Місцеве самоврядування в Україні під час і після війни: між децентралізацією та відновленням. *Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції*. 2024. С. 34-40. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/94da0780-f82a-498a-ac4c-dfa11fa2a5f3/content> (дата звернення: 26.09.2024).

4. Говоров В. С. Органи місцевого самоврядування та військові адміністрації: актуальні проблеми функціонування в умовах воєнного стану. *Вісник ХНУВС*. 2023. С. 76-83. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/567a7c4b-2472-4b88-aaf4-dc1b94fea5a4/content> (дата звернення: 26.09.2024).

В. І. Чернов,
судовий експерт сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
*(Запорізький науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
МВС України)*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Забезпечення безпеки суспільства є одним з головних завдань правової та соціальної держави. Фактично усі проти-правні діяння, що посягають на права та свободи людини в тій чи іншій мірі несуть у собі загрозу суспільству в цілому та окремим його членам.

У зв'язку з цим громадська безпека – це один з пріоритетних об'єктів кримінально-правової охорони [1, с. 281]. Ефективне виявлення, розкриття та розслідування злочинів на-пряму залежить від результативної роботи правоохоронних органів. Проблема незаконного обігу зброї можна додати до списку поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов, які визначені в Стратегії національної безпеки України.

Незаконний обіг зброї впливає на виникнення загроз на трьох рівнях:

1. Особистісний, адже незаконний обіг зброї створює загрози для кожного громадянина.

2. Незаконний обіг зброї створює загрози і для суспільства в цілому, тому, що сприяє загостренню конфліктів, дестабілізує суспільство, створює бар'єри для розвитку суспільства.

3. Останній рівень, державний, так як незаконний обіг зброї може впливати на захист державного суверенітету, територіальної цілісності, виступаючи як засіб загострення ситуації. Таким чином, незаконний обіг зброї сприяє збільшенню кількості злочинів, терактів, пограбувань, насильства над людьми та тваринами.

Враховуючи потенційні загрози та наслідки, які може спричинити незаконний обіг зброї, уряди та міжнародні

організації вбачають в цьому дійсну проблему та загрозу національній безпеці та досягнення національних цілей та інтересів. Так, Ціль сталого розвитку (далі – ЦСР), спрямована на сприяння мирним та інклюзивним суспільствам для сталого розвитку, прямо вказує на важливість значного скорочення потоків зброї до 2030 року (ЦСР). Міжнародна спільнота визнала важливість моніторингу незаконних потоків зброї та, зокрема, збору стандартизованих даних та інформації про вилучену, знайдену та здану зброю [2].

У Стратегії національної безпеки України зазначається, що низький рівень добробуту породжує зневіру і невпевненість у майбутньому, провокує насильство, укорінює радикальні суспільні настрої і середовища, які є основою для політичного насильства й сепаратизму, діяльності незаконних збройних формувань, поширення тероризму. Злочинність загрожує правам і свободам, законним інтересам людей, суспільства та держави. Незаконний обіг зброї тільки посилює цю загрозу національній безпеці, і навпаки, зменшення незаконного обігу зброї зможе покращити рівень добробуту, зменшити політичне насильство, діяльність незаконних формувань, поширення тероризму, тощо.

Але найбільшою особливістю загрози незаконного обігу зброї є те, що вона підсилює, та загострює інші характерні загрози національній безпеці. Наприклад, в Латинській Америці незаконний обіг зброї збільшує вуличні протистояння між угрупованнями, в Європі – рівень тероризму. В Україні незаконний обіг зброї також впливає на прояв інших загроз національній безпеці, що стосуються терористичної діяльності Російської Федерації, сепаратизму, тощо.

Важливими елементами державної політики у сфері незаконного обігу зброї є: встановлення кримінальної відповідальності за незаконне виробництво та обіг вогнепальної зброї, її частин і компонентів, боєприпасів до неї, а також фальсифікацію або незаконне знищення, видалення або зміну маркування на вогнепальній зброї; маркування зброї з метою її ефективного відстеження та ідентифікації; ведення систематичного обліку інформації про вогнепальну зброю та міжнародні операції з вогнепальною зброєю, її частинами та компонентами, а також боєприпасами з метою відстеження;

встановлення законом конфіскації вогнепальної зброї, яка була незаконно виготовлена або продається, її частин і компонентів, а також боєприпасів, після чого в ідеалі вогнепальна зброя має бути знищена; ліцензування всіх міжнародних операцій і маркування всієї імпортованої вогнепальної зброї.

Міністерство внутрішніх справ забезпечує формування державної політики у сферах охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; захисту державного кордону та охорони суверенних прав України.

Також, у зв'язку з інформатизацією МВС, реалізується проєкт Єдиний реєстр зброї – інформаційно-телекомунікаційна система, яка є функціональною підсистемою єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, що призначена для автоматизації обліку процесів обігу зброї до рівня стандартів операційних процедур та автоматизованого робочого місця користувача, забезпечує формування, зберігання, спільне використання і верифікацію інформації про права в сфері обігу зброї, боєприпасів до неї, основних частин зброї, які мають ідентифікаційні номери та вибухових матеріалів, об'єкти та суб'єкти цих прав. Що покращить контроль за дотриманням порядку виготовлення, придбання, обліку, зберігання, охорони та використання зброї, у тому числі на об'єктах дозвільної системи та забезпечить з боку держави ефективний контроль у сфері обігу зброї, боєприпасів до неї та поводження з вибуховими матеріалами.

Пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції є: запобігання, виявлення та припинення проявів сепаратизму, тероризму, екстремізму, припинення діяльності незаконних збройних формувань, політично мотивованого насильства та інших зазіхань на конституційний лад.

Основними завданнями Національної поліції є: здійснення контролю за дотриманням фізичними і юридичними особами спеціальних правил і порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється

дозвільна система; здійснення приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територіях нашої держави почали з'являтися блокпости. Це наразі один з найвпливовіших методів розкриття злочинів, які пов'язані з незаконним обігом зброї, бойових припасів, вибухових речовин та інших небезпечних та незаконних предметів, речовин тощо. Діяльність правоохоронних органів на блокпостах, найбільше протидіє злочинності в період військового стану, запровадженого по всій території України 24 лютого 2022 року Указом президента № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [3], особливо, яка пов'язана зі злочинами проти: основ національної безпеки України, життя та здоров'я особи, громадської безпеки тощо. Для забезпечення здійснення заходів особливого режиму створюється система пропускнуго режиму, на якому виконують завдання патрулі. Таким чином, ефективність роботи блокпостів на території України, за допомогою яких здійснюється розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї, бойових припасів, вибухових речовин, підтверджується низкою вилучених з цивільного обігу зазначених предметів [4]. Це свідчить про актуальні на сьогодні методи попередження, запобігання та розкриття правопорушень, які нерідко вчиняються під час дії воєнного стану в Україні.

З урахуванням викладеного вважаємо, що:

- незаконний обіг зброї як загроза національній безпеці характеризується особливою чутливістю, багатоаспектністю та складністю. Це зокрема спричинено тим, що і законно вироблена зброя може реалізовуватися незаконним чином, можуть використовуватися нові шляхи та методи незаконного обігу зброї;

- незаконний обіг зброї загострює інші загрози національній безпеці та національним інтересам, які характерні для тих чи інших суспільств. Можна зробити висновки про взаємопов'язаність загроз національній безпеці, що означає необхідність комплексних дій з боку держави, вплив на прояв

та усунення інших загроз національній безпеці та національним інтересам України;

– незаконний обіг зброї є однією із загроз національній безпеці та національним інтересам, що потребує цілеспрямованої комплексної державної політики, яка буде актуальною, з пріоритетом на превентивні методи запобігання незаконного обігу зброї.

Джерела

1. Вознюк А. А. Злочини проти громадської безпеки та інші протиправні діяння, передбачені Особливою частиною КК України: актуальні питання розмежування. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : тези доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 281–287.

2. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : Постанова від 29.12.2021 № 1455 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text>

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

4. Портал МВС. Нацполіція проводить комплексну роботу для протидії незаконному обігу зброї. 2022. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/nacpoliciya-provodit-kompleksnu-robotu-dlyaprotidii-nezakonnomu-obigu-zbroyi-igor-klimenk>

К. А. Шуманевська,
курсант навчально-наукового інституту № 1
(Національна академія внутрішніх справ)

М. М. Марков,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Міжнародний кримінальний суд почав свою постійну діяльність у 2002 р., з того часу його юрисдикцію шляхом підписання Римського статуту визнали 124 країни світу (дані на вересень 2024 року). Римський статут був ухвалений на дипломатичній конференції 17 липня 1998 р., вступив у дію 1 липня 2002 р. Україна підписала Римський статут у 2000 р., але не ратифікувала його. Втім Верховна Рада 21 серпня 2024 року ухвалила законопроект №0285, що передбачає ратифікацію Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Однак ратифікація стане чинною лише після того, як будуть внесені зміни до Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України, які наразі навіть не почали обговорювати одночасно з цим, Україна визнає юрисдикцію МКС. Така особливість співробітництва дозволяється судом. Відповідно до законодавства Міжнародного кримінального суду країни можуть визнавати його юрисдикцію за окремими положеннями Римського статуту. Документ дозволяє суду займатися справами, які пов'язані з воєнними злочинами, злочинами проти людства, геноцидом та злочином агресії. З останнім є певні складнощі у роботі МКС. Оскільки в кримінальному законодавстві України не передбачена стаття, яка б встановлювала покарання за злочини проти людяності, то наша держава може добитися правосуддя, звернувшись до МКС. Офіс прокурора уповноважений самостійно розпочати справу тільки за умови, що агресія відбулася між двома країнами-підписантами Римського статуту. У цьому випадку суд має розглядати факти, які означені у Кампальській

поправці до статуту (2018). Злочин агресії МКС може розслідувати, якщо РадБез ООН звернеться до суду з таким проханням. Зараз це не можливо, бо рф є постійним членом Ради Безпеки ООН і накладе вето на подібне звернення. Саме через такі юридичні тонкощі Україна просить про створення спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії, вчиненого рф. Також процес розслідування фактів вчинення злочинів МКС починає розгляд, якщо сама держава не має доступу до місць вчинення правопорушень з низки причин. Зокрема, через окупацію частини території [1]. Слід констатувати, що позиція України з питання ратифікації Римського статуту виглядає доволі непослідовною та суперечливою, тому що з одного боку ми підписали Римський статут ще у 2000 р. та запрошуємо МКС розслідувати злочини, скоєні країною-агресором в Україні, а з іншого ми самі не ратифікуємо Римський статут та не визнаємо його юрисдикцію, окрім спеціальної юрисдикції МКС через п. 3 ст. 12 Римського статуту. Крім того, можна чути критику, що Україна пропонує створити спеціальний міжнародний трибунал щодо злочину агресії проти України зі сторони країни-агресора, а сама не виконує взяті на себе зобов'язання і не ратифікує Римський статут. З урахуванням всіх цих аргументів виникає питання, чому Україна обмежує свої права, можливості і не використовує передбачені Римським статутом механізми притягнення винних до кримінальної відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії? Деякі правники вказують на негативні наслідки, що можуть спіткати Україну в разі ратифікації. Зокрема, можна зустріти точку зору, що ратифікація Україною під час війни Римського статуту не на часі, тому що відповідно до Римського статуту, спеціальні компетентні органи іноземних країн отримують велику кількість заяв країни-агресора про начебто злочини, які вчиняються військовими Збройних сил України. В такому випадку МКС зобов'язаний буде давати правову оцінку таким подіям. Після ратифікації Римського статуту його юрисдикція буде поширюватись не тільки на державу-агресора, а й на саму Україну. Це означає, що громадяни України також можуть бути притягнені МКС до відповідальності. Але тут слід зауважити, що розширення юрисдикції МКС не буде, тому що він вже має таку юрисдикцію

з 2014 року, на підставі визнання Україною юрисдикції МКС у спеціальному порядку. Те що МКС має таку юрисдикцію, не означає, що він буде її здійснювати. Крім того, МКС не притягатиме військових Збройних сил України до кримінальної відповідальності за законне застосування сили та використання зброї захищаючи свою Батьківщину. Те, що боронити свою державу від країни-агресора законно, підтверджує Статут ООН, який підписала Україна. Перед судом постають лише ті, хто віддавав злочинні накази. Отже, притягнути до відповідальності можна лише за геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини і злочин агресії і лише тих, хто віддавав злочинні накази. Римський статут передбачає можливість, що без його ратифікації держава може визнати юрисдикцію МКС в певних справах, подавши про це відповідну заяву. Такий механізм, коли з одного боку держава не ратифікувала Римський статут, але ухвалила окрему заяву у своєму змісті може розглядатися як «обмежена ратифікація» з погляду визнання юрисдикції МКС [2]. Що ж стосується саме сприянню Міжнародного кримінального суду у притягненні воєнних злочинців до відповідальності.

1 березня 2022 року прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан особисто ініціював розслідування воєнних злочинів Росії під час повномасштабної війни проти України. Прокурор уточнив, що вже бачить ознаки воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

2 березня 2023 року до Канцелярії прокурора МКС звернулися 39 країн-учасниць Римського статуту, що дозволило прокурору взятися за розслідування ситуації невідкладно. 17 березня 2023 року II Палата попереднього провадження Міжнародного кримінального суду видала ордери на арешт двох осіб у контексті ситуації в Україні, а саме Президента Російської Федерації Путіна В.В. та Уповноваженої з прав дитини в Офісі Президента Російської Федерації Львової-Белової М.О. Вищезазначені ордери на арешт видані за клопотаннями прокуратури, поданими 22 лютого 2023 року. Зазначеним особам інкримінується вчинення воєнного злочин у вигляді незаконної депортації населення (дітей) і незаконного переміщення населення (дітей) з тимчасово окупованих територій України до Росії.

5 березня 2024 року Палата попереднього провадження ІІ МКС видала ордери на арешт двох осіб у контексті ситуації в Україні, а саме Сергія Івановича Кобилаша, генерал-лейтенанта Збройних сил Росії, який у відповідний час був командувачем Дальньої авіації Повітряно-космічних сил, та Віктора Миколайовича Соколова, адмірала Військово-морського флоту Росії, який у відповідний час був командувачем Чорноморським флотом, за ймовірні злочини, вчинені щонайменше з 10 жовтня 2022 року до щонайменше 9 березня 2023 року. Йдеться про напади на цивільні об'єкти, заподіяння надмірної шкоди цивільним та їхньому майну, а також злочин проти людяності. Два ордери на арешт були видані за клопотаннями Офісу прокурора. Палата попереднього провадження визнала, що є достатні підстави вважати, що двоє підозрюваних несуть відповідальність за ракетні удари, завдані під їхнім командуванням по українській електричній інфраструктурі щонайменше з 10 жовтня 2022 року до щонайменше 9 березня 2023 року. У цей час відбулася ймовірна кампанія ударів по численних електростанціях і підстанціях, які були здійснені російськими збройними силами в багатьох місцях в Україні [3].

З метою інтеграції українського законодавства в міжнародну правову систему та забезпечення повної сумісності з Римським статутом, необхідно провести всебічну кодифікацію національного законодавства. Це передбачає систематичне приведення норм матеріального та процесуального права України у відповідність до вимог міжнародного кримінального права.

Джерела

1. Співпраця України з МКС: що може міжнародне правосуддя? URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/spivpratsya-ukrayiny-z-mks-shho-mozhe-mizhnarodne-pravosuddya/>
2. Концептуальні питання співробітництва України з Міжнародним Кримінальним Судом. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v5_2022/21.pdf (дата звернення: 27.09.2024).
3. Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/spivrobitnictvo-z-mizhnarodnimi-organizacijami/mizhnarodnij-kriminalnij-sud>.

Dr. Gediminas Buciunas

Senior adviser on prosecution
European Advisory Mission in Ukraine
Vytautas Magnus University Faculty of Law,
Department of Public Law
Jonavos str. 66, 44191, Kaunas, Lithuania
E-mail address: gediminas.buciunas@vdu.lt
Mykolas Romeris University Public Security Academy,
Department of Law
Maironio str. 27, 44298 Kaunas, Lithuania
E-mail address: gediminas1967@mruni.eu
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1826-0527/>

**TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS. STATISTICS.
DOES IT REFLECT THE REAL SITUATION?**

*«Human trafficking is an open wound on the body
of contemporary society, a scourge upon the body of Christ.
It is a crime against humanity».*
Pope Francis [1]

Trafficking in human beings is fast-growing crime area that affects millions of people around the world. Article 1 of the Criminal Code of Ukraine states that the objective of the Criminal Code of Ukraine is to provide legal protection of the rights and liberties of every human being and citizen, property, public order and public safety, the environment, and the constitutional order of Ukraine against criminal encroachments, to secure peace and safety of mankind, and to prevent crime [2]. The Criminal Code defines socially dangerous acts or omissions and counts them as criminal offenses and at the same time, sets up the heaviest type of legal liability – the criminal.

According to the National Association of Securities Dealers Automatic Quotation System (hereinafter referred as to Nasdaq) 2024 Global financial crime report among the most prevalent crimes that fuelled trillions of dollars in illicit flows and money laundering activity were a range of destructive crimes, including an estimated: \$782.9 billion in drug trafficking activity, **\$346.7 billion in human trafficking**, \$11.5 billion in terrorist financing [3]. As we can see, trafficking in human beings is one of the most lucrative illegal income sources for organized crime, even though trafficking

in human beings is forbidden. Trafficking in human beings occurs in a variety of forms and in many different sections of society.

According to the Institute of the National Rapporteur on Trafficking in Human Beings and Sexual Violence against Children located in the Kingdom of the Netherlands, types of human trafficking are sexual exploitation, labour exploitation, criminal exploitation and forced organ removal [4]. Trafficking in human beings can take various forms and may involve sexual exploitation, forced labour or services, slavery, servitude, exploitation for the purpose of forced criminality, such as pickpocketing, shoplifting and drug trafficking, according to the EUROPOL [5].

Harsh punishment for such activity is set up by the criminal law/code in many countries. For example, Section III **Criminal offences against liberty, honour and dignity of a person** Article 147 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania.]4] A similar stance of lawmakers is presented in article 149 of the Criminal Code of Ukraine. Part 3. 3. Any such actions provided for by part 1 or 2 of this Article, committed against a minor by his/her parents, adoptive parents, guardians or custodians, or committed against a child or an organised group, or combined with violence dangerous to life or health of a victim or his/her relatives, or with the threat of such violence, or if they resulted in grave consequences shall be punishable by **imprisonment for a term of eight to fifteen years with or without forfeiture of property**.

Note. 1. Under this Article, exploitation of a human being shall mean all forms of the sexual exploitation, using in the porn industry, forced labour or forced servicing, servitude or usages similar to servitude, servile status, involvement into indentured servitude, body organs' removal, experimentation on a person without his/her consent, adoption with the purpose of gain, forced pregnancy or forced termination of pregnancy, forced marriage, forced involving in begging, involving in criminal activity, using in armed conflicts, etc. [6].

Also criminal liability for involvement child into criminal activity is setup in XIII section article 304 of the Criminal Code of Ukraine Engaging minors in criminal activity and states that «1. Engaging minors **in criminal activity**, drinking alcohol, begging, or gambling shall be punishable by imprisonment for **a term of three to seven years**. 2. The same actions committed in

respect of a child by a parent, stepparent, foster parent or guardian, or any person imposed with a duty of upbringing or taking care of a victim shall be punishable by imprisonment **for a term of four to ten years»** [7].

This leads to the following question. Does statistical data on trafficking in human beings show the real situation? According to the data about opened criminal cases available on the official statistics database of Ukraine, in 2021 – 232 cases based on article 149 of the Criminal Code of Ukraine, in 2022 – 133 cases, 2024 (January–August) 2024 – 91. Also, according to the same official source of data, in 2021 there were 122 cases of engagement minors into criminal activity, in 2022 – 79, (January–August) 2024 – 74 [8].

The above-presented data shows that the exact number of opened criminal proceedings is going down in Ukraine. We should keep in mind that 6.725300 mil. refugees from Ukraine mainly females and children are registered globally based on the last update done on 24 September 2024 [9]. How many refugees from Ukraine are non-registered?

Statistics on trafficking in human beings and statistics on children's involvement in crime are provided separately. It means that we don't have a full picture of the scale and amount of trafficking in human beings due to spreading statistics in separate statistical data.

Conclusion

1. Statistical data on trafficking in human beings doesn't include data on child involvement in criminal activity and at the same time, it doesn't fully reflect a real picture trafficking in human beings' situation.

Reference:

1. 4 stirring quotes on human trafficking. <https://theexodusroad.com/eleven-inspiring-quotes-on-human-trafficking-slavery-and-justice/>
2. The Criminal Code of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?lang=en#Text>
3. Nasdaq 2024 Global financial crime report. <https://elements.visualcapitalist.com/wp-content/uploads/2024/04/1711973384569.pdf>
4. Types of human trafficking. <https://www.dutchrapporteur.nl/trafficking-in-human-beings/types-of-human-trafficking>
5. Trafficking in human beings. <https://www.europol.europa.eu/crime-areas/trafficking-in-human-beings>

6. Criminal Code of the Republic of Lithuania. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpyg&documentId=a84fa232877611e5bca4ce385a9b7048&category=TAD>
7. Criminal Code of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?lang=en#Text>
8. Statistic. <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
9. Ukraine refugees situation. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Теорія та практика
протидії злочинності
в умовах правового режиму
воєнного стану

Збірник тез
Міжнародної
науково-практичної конференції

м. Львів, 8 листопада 2024 року

Упорядник
Р. М. Андрусишин

Макетування *Галина Шушняк*

Зам № 98-24.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.